

วารสาร

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์

ISSN 1905-1603 | ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑ มกราคม-มีนาคม ๒๕๕๓

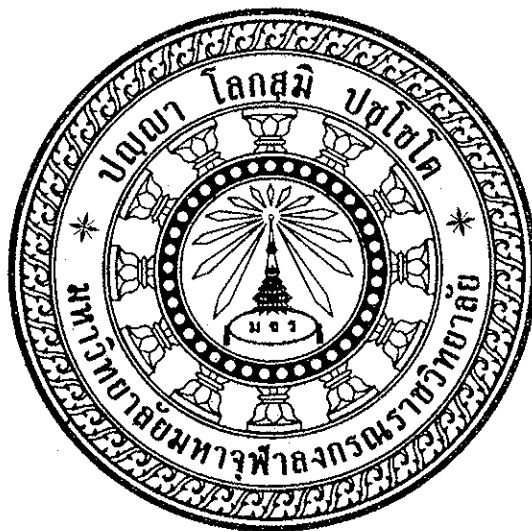
มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

วารสาร

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์

ISSN 1905-1603 ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑ มกราคม-มีนาคม ๒๕๕๓

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

โทรศัพท์ : ๐-๒๒๒๒-๐๖๐๘, โทรสาร : ๐-๒๒๒๒-๐๖๐๘

<http://gds.mcu.ac.th>, e-mail: grads@mcu.ac.th

สารจากอธิการบดี

วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ก้าวย่างเข้าปีที่ ๖ แห่งโลกบรรณพิภพอันเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเจริญเติบโตของงานวิชาการอีกระดับหนึ่ง และแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของชาวมหาจุฬาฯ ที่สามารถผลิตและสร้างสรรค์ผลงานวิชาการด้านพระพุทธศาสนาสู่สังคมอย่างต่อเนื่อง ความจริงแล้ว หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นมรดกแห่งภูมิปัญญาของชาวโลก เป็นคำสอนที่ประเสริฐและมีคุณค่าต่อชีวิตและสังคมอย่างมากมาย ดังพระพุทธเจ้าอุปมาไว้ในปหาราหสูตร อังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาต ว่า “ธรรมวินัยนี้มีรัตนะมาก มีรัตนะหลายชนิดคือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทริย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ เหมือนมหาสมุทรมีรัตนะมาก มีรัตนะหลายชนิด คือ แก้วมุกดา แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ สังข์ ศิลา ประพาฬ เงิน ทอง ทัททิม แก้วตาแมว” แต่รัตนะล้ำค่าและเพชรนิลจินดาที่ว่านี้ยังซ่อนอยู่ในคัมภีร์ ดังนั้นจึงต้องการนายช่างผู้ชำนาญการคือนักปราชญ์ทั้งหลายได้เจียรระโนออกมาเป็นเพชรเม็ดงามสามารถนำมาประดับกายและใจของชาวโลกต่อไป

ขออนุโมทนาคุณอาจารย์บัณฑิตวิทยาลัย และคณะบรรณาธิการที่ได้ช่วยกันเจียรระโนหลักธรรมคำสอนที่ยังซ่อนอยู่ในพระไตรปิฎกออกมาให้พุทธศาสนิกชนและผู้สนใจทั่วไปสามารถนำมาศึกษาและปฏิบัติจนอาจเกิดการรู้แจ้งเห็นจริงและมรรคผลนิพพาน อันเป็นความเจริญตั้งมั่นแห่งพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

(พระธรรมโกศาจารย์)

อธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทบรรณาธิการ

วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ฉบับนี้ นับอายุแห่งการเกิดก็มีอายุได้ ๕ ปี ปีนี้เป็นปีที่ ๖ ถ้าเปรียบกับคนก็อยู่ในระดับอนุบาล ๓ ซึ่งวัยนี้เป็นวัยที่กำลังน่ารัก ช่างเจรจา อยากรู้อยากเห็น ชอบสงสัยและถามโน้นถามนี้กับพ่อแม่และคุณครูอยู่เสมอ จนต้องอธิบายเหตุผลให้เหมาะสม จึงจะหยุดถาม สภาพของวารสารนี้ก็คล้ายกัน ในช่วงนี้มีบทความวิจัยและบทความวิชาการ ส่งมาลงตีพิมพ์แสดงทัศนะและแนวคิดหลากหลาย ทำให้ดูน่าสนใจ บทความต่างๆ มีความพิถีพิถันในการศึกษาค้นคว้าเรียบเรียง ตั้งประเด็นข้อสงสัยและตอบคำถามต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม ทุกบทความมีข้อคิดและประเด็นในการศึกษา ซึ่งทำให้เกิดองค์ความรู้และได้ความกระจ่างในปัญหานั้นๆ ได้

วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ ฉบับที่ ๑ ประจำเดือน มกราคม-มีนาคม ๒๕๕๓ ทางทีมงานได้จัดพิมพ์บทความวิจัยและบทความจากวิทยานิพนธ์ของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ๖ ท่าน ซึ่งแต่ละท่านต่างก็ได้นำเสนอแนวคิดและมุมมองของตนอย่างอิสระประกอบกับหลักฐานข้อมูลที่นำเสนอถือ จึงกล่าวได้ว่าเนื้อสาระของวารสารฉบับนี้มีคุณภาพทางวิชาการอันจะนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ให้เกิดแก่ผู้อ่านอย่างเพียงพอ ประกอบด้วยนักวิชาการดังต่อไปนี้

ผศ.ดร.ชาญณรงค์ บุญหนุน ได้เสนอบทความเรื่อง **“บทบาทของพระพุทธศาสนาในการสร้างสรรค์ประชาธิปไตย”** ซึ่งท่านอาจารย์มีคำถามหลักอยู่ว่า พระพุทธศาสนาซึ่งมีพัฒนาการควบคู่มากับสังคมไทยเป็นเวลานาน ได้มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์สังคมประชาธิปไตยขึ้นในสังคมไทยมากน้อยเพียงใด โดยคำถามนี้มีความสำคัญอย่างน้อยที่สุด ๒ ประการคือ (๑) ทำให้เราเห็นสถานภาพและบทบาทของพระพุทธศาสนาในบริบทของสังคมการเมืองสมัยใหม่ โดยเฉพาะการปกครองในระบอบประชาธิปไตย (๒) การดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนาในสังคมประชาธิปไตยซึ่งมีหัวใจอยู่ที่ประชาชนพลเมืองนั้น พระพุทธศาสนาจะต้องทำอย่างไรบ้าง รายละเอียดอ่านได้จากบทความนี้

ผศ.ดร.มนตรี สืบดวง ได้เสนอบทความวิจัยเรื่อง **การบวชเพื่อทดแทนบุญคุณพ่อแม่** แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องการบวชเพื่อทดแทนบุญคุณบิดามารดา เริ่มต้นขึ้นเมื่อใด หลักฐานที่ยืนยันได้จากคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถามีหรือไม่อย่างไร ปัญหาที่สำคัญในเรื่องนี้ คือ ความเชื่อนี้ก่อให้เกิดทั้งผลดีและผลร้าย ผลดีคือมีชายไทยประสงค์จะบวชมากขึ้น ผลร้าย คือ กระทบต่อความรู้สึกของผู้ที่ไม่สามารถจะบวชได้ นอกจากนั้นยังมีเรื่องอานิสงส์ของการบวชและอานิสงส์ของผู้ให้บวชเป็นต้น จึงนับเป็นเรื่องที่ชาวพุทธไทยควรพิจารณาให้รอบคอบว่าเป็นไปได้จริงมากน้อยแค่ไหน ซึ่งผู้อ่านก็จะได้เห็นมุมมองและแง่คิดจากบทความวิจัยนี้

อาจารย์วิเชียร เส้นทอง ได้เสนอบทความวิจัยเรื่อง **“คุณธรรม จริยธรรม : นามธรรมที่ยังร่วมสมัย”** ในงานนี้ผู้เขียนได้ตั้งประเด็นคำถามว่า คุณธรรม จริยธรรมคืออะไร จะคาดหวังหรือพยากรณ์ว่าจะเกิดขึ้นในตัวบัณฑิตในสถาบันการศึกษาต่างๆ ได้หรือไม่ มากน้อยเพียงใด เพียงพอกับวัตถุประสงค์ของกรอบมาตรฐานคุณวุฒิฯ ที่คณะกรรมการการอุดมศึกษา คาดหวังไว้หรือไม่ ในประเด็นต่างๆ เหล่านี้อาจารย์วิเชียรได้นำเสนอไว้แล้วในบทความนี้

ดร.นันทพล ไกรนโกศล ได้เสนอบทความเรื่อง **ศึกษาวិเคราะห์หลักปฏิบัติในอานาปานสติสูตร** ผู้เขียนได้กล่าวว่า ความน่าสนใจของพระสูตรนี้คือหลักปฏิบัติในอานาปานสติสูตรที่แสดงให้เห็นถึงการเตรียมพร้อมต่อการปฏิบัติอานาปานสติไว้อย่างไร การใช้สติกำหนดรู้ลมหายใจนั้น ควรกำหนดตรงจุดใดของทางเดินลมหายใจ และหลักการเจริญอานาปานสติทั้งหมดที่มีอยู่ ๑๖ ขั้นนั้นสามารถจำแนกเป็น ๔ หมวด มีรายละเอียดเช่นไร หลังจากปฏิบัติตามหลักการในอานาปานสติสูตรแล้วจะเกิดผลสัมฤทธิ์อย่างไร ซึ่งเป็นเรื่องที่คุณอ่านสามารถหาคำตอบได้จากบทความนี้

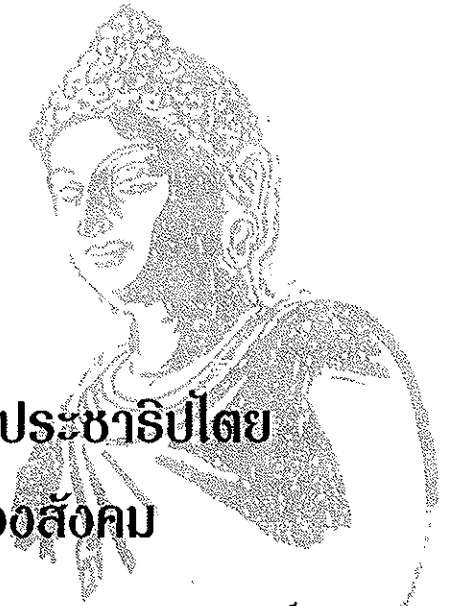
ผศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์ ได้เสนอบทความเรื่อง **“สินไซ : คติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา”** ได้กล่าวข้อความน่าสนใจตอนหนึ่งว่า วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นวรรณกรรมเลียนแบบชาดก มีคุณค่าทางวรรณศิลป์ได้อย่างเป็นเลิศ จนมีผู้ยกย่องว่าวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย จัดเป็นแบบของกลอนมาตรฐานแบบหนึ่ง ที่ใช้เป็นกลอนล่ายอยู่ในภาคอีสานปัจจุบัน เรียกว่า “แบบกลอนสินไซ” สังข์ศิลป์ชัยยังเป็นนิทานประโลมโลก ที่คนทั่วไปเข้าใจว่าเป็นเรื่องชาดก เพราะคนท้องถิ่นศรัทธาเรื่องราวของพระโพธิสัตว์เป็นอย่างยิ่ง เชื่อว่าถ้าฟังนิทานชาดกแล้วจะได้บุญมาก นอกจากนี้สินไซยังมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมประเพณีของชาวอีสานอีกมาก ซึ่งรายละเอียดทั้งหมดเกี่ยวกับสินไซ ผู้อ่านสามารถศึกษาได้จากบทความนี้

คุณสามารท สุขุประการ ได้เสนอบทความเรื่อง **“ปรากฏการณ์บิกแบงในมุมมองของพระพุทธศาสนา”** กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะกฎไตรลักษณ์ ควรจะสามารถอธิบายความจริงของสรรพสิ่งที่เกิดขึ้นในจักรวาลได้ การที่ศาสนาพุทธจะเป็นศาสนาของจักรวาล (Cosmic Religion) ตามคำกล่าวของไอน์สไตน์ได้นั้น ศาสนานั้นจะต้องสามารถอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของจักรวาลได้อย่างครอบคลุมมากที่สุด ผู้เขียนจึงได้ศึกษาและค้นคว้าหาความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์บิกแบงและสิ่งที่เกิดขึ้นกับจักรวาลในมุมมองของพระพุทธศาสนา

รายละเอียดที่สุมลึกของบทความเหล่านี้ ผู้อ่านที่เป็นหนอนหนังสือทั้งหลายสามารถศึกษาได้จากงานเขียนเหล่านี้ ซึ่งพร้อมแล้วที่จะให้ท่านทั้งหลายได้พิสูจน์และใช้โยนิโสมนสิการต่อไป และทางกองบรรณาธิการหวังเป็นอย่างยิ่งว่าท่านผู้อ่านทั้งหลายจะได้รับความรู้ความเข้าใจแง่คิดและมุมมองจากบทความวิจัยเหล่านี้เพียงพอ

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
สารจากอธิการบดี.....	ก
บทบรรณาธิการ.....	ข
๑) พระพุทธศาสนากับการสร้างสรรค้ประชาธิปไตย ว่าด้วยการเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม	๑
ผศ.ดร. ชาญณรงค์ บุญหนุน	
๒) บทความวิจัย การบวชเพื่อทดแทนบุญคุณพ่อแม่.....	๒๕
ผศ.ดร.มนตรี สืบด้วง	
๓) คุณธรรม จริยธรรม : นามธรรมที่ยังร่วมสมัย Moral and Ethics as Contemporary Abstract Concepts.....	๔๖
อ.วิเชียร เส้นทอง	
๔) ศึกษาวิเคราะห์หลักปฏิบัติในอานาปานสติสูตร.....	๕๙
ดร.นันทพล ไรจนโกศล	
๕) สิ้นไซ : คติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา	๗๗
ผศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์	
๖) ปรากฎการณ์บิกแบงในมุมมองของพระพุทธศาสนา.....	๙๘
นายสามารถ สุขุประการ	

พระพุทธศาสนากับการสร้างสรรค์ประชาธิปไตย ว่าด้วยการเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม

ผศ.ดร.ชาญณรงค์ บุญหนุน

พธ.บ., อ.ด.(ปรัชญา)

อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญา

คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

๑. บทนำ

หัวข้อ “บทบาทของพระพุทธศาสนาในการสร้างสรรค์ประชาธิปไตย” จะจำกัดกรณีประเทศไทยเท่านั้น คำถามหลักคือ พระพุทธศาสนาซึ่งมีพัฒนาการควบคู่มากับสังคมไทยตลอดระยะเวลาอันยาวนาน จนถึงเป็นข้ออ้างหนึ่งสำหรับการเรียกร้องให้มีการบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญว่า “พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย” นั้น ได้มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์สังคมประชาธิปไตยขึ้นในสังคมไทยมากน้อยเพียงใด คำถามนี้มีความสำคัญอย่างน้อยที่สุด ๒ ประการคือ (๑) ทำให้เราเห็นสถานภาพและบทบาทของพระพุทธศาสนาในบริบทของสังคมการเมืองสมัยใหม่ โดยเฉพาะการปกครองในระบอบประชาธิปไตย (๒) การดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนาในสังคมประชาธิปไตยซึ่งมีหัวใจอยู่ที่ “ประชาชน” หรือ “พลเมือง” นั้น พระพุทธศาสนาจะต้องทำอะไรบ้าง ความหมายของคำว่า “พระพุทธศาสนา” ในที่นี้จะมุ่งหมายถึง “สถาบันทางพระพุทธศาสนา” คือ คณะสงฆ์ อันถือว่าเป็นสถาบันหลักอย่างหนึ่งของสังคมไทย

มีข้อพิจารณาที่อาจทำได้หลายอย่างในกรณีดังกล่าวนี้ ในที่นี้ก็เป็นเพียงกรณีหนึ่งเท่านั้น ในฐานะที่ “พลเมือง” (Citizen) เป็นหัวใจสำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย หากประชาชนไม่ได้รับความสำคัญในฐานะอันเป็นที่มาของอำนาจบริหาร อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจตุลาการขององค์กรอัยปัติย์แล้ว การปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริงย่อมมีไม่ได้ ด้วยเหตุที่อำนาจการปกครองมาจากประชาชน องค์กรอัยปัติย์จึงต้องใช้อำนาจเพื่อปกป้องประชาชน พลเมืองของรัฐ เพราะนั่นคือพันธสัญญาที่ผู้ปกครองได้รับมอบหมายจากประชาชน จากแง่มุมนี้

“พลเมือง” หรือ “ประชาชน” เป็นทั้งหมดจึงเป็นเป้าหมายแห่งการพัฒนาระบบสังคมการเมือง ในระบอบประชาธิปไตย เมื่อเป็นเช่นนั้น การจะพัฒนาประชาธิปไตยจึงเกี่ยวเนื่องกับการพัฒนา ประชากรที่เป็นพลเมืองของรัฐ คือ การสร้างพลเมืองให้เป็น “พลเมืองดี” ซึ่งเมื่อเรากล่าวถึง “พลเมืองดี” ในสังคมประชาธิปไตย “ตัวความหมายของประชาธิปไตย” นั้นเองเป็นตัวกำหนด “คุณธรรม” หรือ “คุณลักษณะ” ที่จะทำให้พลเมืองเป็น “พลเมืองดี” ในบริบทของพระพุทธศาสนากับสังคมไทย คำถามมีอยู่ว่า พระพุทธศาสนามีบทบาทมากน้อยเพียงใดในการสร้างสรรค์พลเมืองดี ในสังคมประชาธิปไตยไทย ประเด็นนี้ยุ่งยากพอสมควร เพราะว่าพระพุทธศาสนาอาจมีบทบาทมากมายในการทำให้ “คนไทย” เป็น “คนดี” ตามกรอบคิดของศาสนา แต่ก็อาจเป็นคนละเรื่องกับการเป็น “พลเมืองดี” ตามแนวความคิดของประชาธิปไตย

คำว่า “พลเมืองดี” มีในคำสอนของพระพุทธศาสนาหรือไม่ ถ้ามี คืออะไร ? “พลเมืองดี” ตามความหมายของประชาธิปไตยกับ “พลเมืองดี” ตามกรอบของพระพุทธศาสนาเหมือนกันหรือไม่ เหล่านี้เป็นคำถามที่ต้องใช้เวลาในการพิจารณาอย่างถี่ถ้วน

๒. “พลเมือง” และ “พลเมืองดี” ในระบอบประชาธิปไตย

“พลเมือง” คืออะไร พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ฉบับ พ.ศ. ๒๕๔๒ เขียนว่า พลเมือง [พลละ-] น. ประชาชน ราษฎร ชาวประเทศ^๑ ส่วนคำว่า “ประชาชน” หมายถึง พลเมือง, ประชาชนทั่วไป ที่ไม่ใช่ข้าราชการ พ่อค้า หรือนักบวชในคำว่า ข้าราชการ พ่อค้าและประชาชน^๒ คำว่า “พลเมือง” หรือ Citizen หมายถึง สมาชิกของกลุ่มซึ่งอาศัยอยู่ภายใต้ระบบกฎหมายของรัฐบาล ซึ่งออกโดยประชาชนที่มีส่วนร่วมในการปกครอง” ในแง่สังคมการเมือง การเป็นพลเมืองของพลเมืองจะประกอบด้วย ๓ ส่วนสำคัญคือ สิทธิพลเมือง (civil rights) สิทธิทางการเมือง (political rights) และสิทธิทางสังคม (social rights) สิทธิพลเมือง คือ ส่วนที่ปกป้องเสรีภาพของปัจเจกบุคคล สิทธิทางการเมือง คือ ด้านที่ประกันการมีส่วนร่วมในการใช้อำนาจการเมืองของประชาชน และสิทธิทางสังคม คือ ส่วนที่อำนวยความสะดวกเข้าถึงความสุขและความพึงพอใจในชีวิตทางวัตถุและชีวิตทางวัฒนธรรม^๓ หมายความว่า ถ้าเราเป็นพลเมืองของประเทศหนึ่งเราต้องมีเสรีภาพ

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ หน้า ๗๖๙.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕๖.

^๓ ฉานทิธี สันตะพันธ์, วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง : แนวทางการสร้างสังคมประชาธิปไตย, ๒๐๐๗.

^๔ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, ความคิดทางการเมืองไพร่กระฎุมพีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๙), หน้า ๙๕

ที่จะใช้ชีวิตอยู่ในดินแดนของประเทศนั้น สามารถมีส่วนร่วมในการใช้อำนาจทางการเมือง และสามารถดำเนินชีวิตตามเป้าหมายที่ตนคาดหวัง

คำที่ใช้ในภาษาอังกฤษอีกคำหนึ่ง ได้แก่ คำว่า Civil ซึ่งหมายถึงพลเมืองหรือประชาชน และยังหมายถึง ความมีอารยะ มีหลักจริยธรรมหรือคุณธรรมบางประการกำกับด้วย กล่าวคือ มีลักษณะของการรวมตัวกันเป็นประชาสังคม (Civil Society) ตั้งแต่หน่วยเล็กที่สุดคือครอบครัว เครือญาติ กลุ่มมิตรสหาย ชุมชนหรือองค์กรระดับท้องถิ่นจนถึงระดับโลก ซึ่งมีการจัดระเบียบความสัมพันธ์หรือการจัดการทรัพยากรร่วมกัน มีความเกื้อหนุนกันและกัน ไม่ใช้ความรุนแรง เป็นต้น^๕ ส่วนที่แสดงถึงความเป็น “ความมีอารยะ” ก็คือการมีวินัย ได้แก่ การรู้จักควบคุมตนเอง เกรงใจผู้อื่น เคารพระเบียบในการอยู่ร่วมกันไปจนถึงการแสดงความรักใคร่ชอบ และยอมรับผิดชอบกระทำบกพร่อง ผิดพลาด^๖ ถ้ามองความเป็นพลเมืองจากแง่ที่สัมพันธ์กับระบอบการปกครองระบอบประชาธิปไตย ที่ว่า รัฐประชาธิปไตยเป็นนิติรัฐ ซึ่งปกครองด้วยระบบกฎหมาย โดยถือว่า ประชาชนทุกคนได้มีส่วนร่วมในการบัญญัติกฎหมายดังกล่าวผ่านกระบวนการทางการเมืองคือการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรขึ้นมาทำหน้าที่บัญญัติกฎหมาย คุณธรรมของพลเมืองดีในสังคมเช่นนี้จึงได้แก่ การเชื่อฟังหรือทำตามกฎหมายของรัฐ

คุณธรรมของพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย มีความหมายแตกต่างออกไปจากคุณธรรมทางศาสนาโดยนัยสำคัญ เช่น ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค ย่อมเป็นโอกาสให้แต่ละคนดำเนินชีวิตได้ตามปรารถนา ตามรสนิยม ความชอบ หรือความเลื่อมใสศรัทธาของตนเอง ตราบเท่าที่สิทธิและเสรีภาพนั้นไม่กระทบต่อสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น สังคมไม่มีอำนาจใด ๆ ที่จะบังคับปัจเจกบุคคลให้กระทำหรืองดเว้นการกระทำใด ๆ ถ้าการกระทำนั้นไม่ก่ออันตรายต่อชีวิต และทรัพย์สินของผู้อื่น แม้จะด้วยความหวังดีก็ไม่อาจกระทำได้ เช่น เราไม่อาจบังคับให้คนเลิกดื่มสุราเพียงเพราะหวังดีต่อสุขภาพและการดำเนินชีวิตของเขา เป็นต้น นอกจากนี้ ความเสมอภาคยังยืนยันว่า จะไม่มีชนชั้นใดมี “อภิสิทธิ์” หรือมีความเหนือกว่าชนชั้นอื่น ๆ ไม่ว่าโดยถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา ลัทธิศาสนา เพศสภาพ รสนิยม พลเมืองในสังคมประชาธิปไตยย่อมต้องเคารพศักดิ์ศรีของคนอื่นโดยเท่าเทียมกัน นอกจากนี้ คุณธรรมในเชิง Negative ของพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย ยังหมายถึง การต่อต้านอำนาจใด ๆ ก็ตามที่บีบบังคับทำลายสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของพลเมืองอีกด้วย การทำตามกฎหมายบางอย่างอาจผิดศีลธรรมทางศาสนา เช่น ในประเทศที่กฎหมายอนุญาตให้ทำแท้งได้ ย่อมขัดต่อบทบัญญัติทางศาสนาสำคัญ ๆ ของโลก หรือการอนุญาตให้ดื่มสุราหรือ

^๕ วีระ สมบูรณ์, การเมืองของพุทธศาสนิกชน, (กรุงเทพฯ : ประพันธ์สาส์น, ๒๕๕๐), หน้า ๔๕-๔๖

^๖ เรื่องเดียวกัน, ๘๓

ตั้งโรงงานสุราโดยเสรีในประเทศไทย ก็ขัดต่อศีลข้อ ๕ ของพระพุทธศาสนา บางศาสนาอาจมีข้อกำหนดในการเชื่อในพระเป็นเจ้า แต่ในสังคมประชาธิปไตย แต่ละคนจะมีความเชื่อแบบใด ๆ ก็ได้ เป็นต้น การเป็นพลเมืองดีในสังคมประชาธิปไตยในบางกรณีจึงแตกต่างจากการเป็น “คนดี” ตามหลักคำสอนของศาสนา

๓. พลเมืองดีในทัศนะของพระพุทธศาสนา

ความหมายของ “พลเมือง” น่าจะเทียบเคียงกันได้กับคำว่า “ปชา” (หมู่สัตว์) ในภาษาบาลี หรือ “ปุรชา” ในภาษาสันสกฤต คำนี้เมื่อแปลเป็นภาษาอังกฤษจะตรงกับคำว่า creature, living being, people, mankind อีกคำหนึ่งคือคำว่า ชโน หรือ ชน (ชนผู้เกิด, สัตว์, คน) แปลเป็นภาษาอังกฤษตรงกับคำว่า a man, a person, a being, a creature, men, people, the world, a number of people เมื่อรวมสองคำเข้าด้วยกันก็จะเป็น “ประชาชน” ตามที่พูดกันในภาษาไทยทั่วไป แต่จะมีนัยเดียวกันกับคำว่า “พลเมือง” ในกรอบของประชาธิปไตยหรือไม่ อาจจะต้องพิจารณาบริบทของคำที่ใช้ในพระสูตรเป็นหลัก

เท่าที่สำรวจคร่าว ๆ พระสูตร (พระไตรปิฎก) เมื่อกล่าวถึง มนุษย์ภายในบริบทสังคมการเมืองจะใช้คำว่า “สตุโต” (สัตว์) “ปชา” (หมู่ชน) “มหาชโน”(มหาชน) หรือ มนุสสา (มนุษย์ทั้งหลาย) เช่น ในอัครคัมภีร์สุตตร หรือ จักรกวัตติสุตตร บางทีก็ใช้คำว่า ชาวนิคม ชาวชนบท เป็นต้น คำเหล่านี้มักแสดงปริมาณสากลของข้อความ ในกรณีที่ต้องการกล่าวถึงคนใดคนหนึ่งมักจะใช้คำวิเศษณ์ “อญุตโร” (คนใดคนหนึ่ง) นำหน้านาม เช่น อญุตโร บุริโส อญุตโร มนุสโส หรือ อญุตโร พราหมโณ เป็นต้น เมื่อกล่าวถึงบุคคลตามสถานภาพทางสังคมจึงระบุสถานภาพหรือหน้าที่นั้นโดยตรง เช่น คำว่า พราหมณ์ กษัตริย์ ไวศยะ (เวสสา) หรือศูทร (สุโท) แสดงถึงกลุ่มชั้นทางสังคมในสมัยอินเดียโบราณขณะนั้น ส่วนคำว่า สามิ, ภริยา, บุตร, มิตรสหายหรืออื่น ๆ ใช้แสดงบุคคลตามสถานภาพต่าง ๆ แต่ด้วยเหตุที่การเป็นพลเมืองมีความหมายสัมพันธ์กับบริบทของสังคมนรัฐ ในที่นี้จึงจะพิจารณาหาความหมายของพลเมืองดีตามทัศนะของพระพุทธศาสนาจาก ๓ พระสูตร ได้แก่ อัครคัมภีร์สุตตร จักรกวัตติสุตตร และสิงคาลกสุตตร เป็นหลัก

๔. อัครคัมภีร์สุตตร : รัฐในฐานะเครื่องมือเพื่อชีวิตที่ดีของมนุษย์

ชาวพุทธโดยทั่วไปอาจทราบดีว่า อัครคัมภีร์สุตตร (ที.ปา. ๑๑/๕๑-๗๒) แสดงถึงพัฒนาการทางสังคมตั้งแต่ยุคเริ่มแรกจนกระทั่งการเกิดชนชั้นผู้ปกครองและชนชั้นอื่น ๆ ในสังคมตามทัศนะของพุทธศาสนาในยุคแรก พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระสูตรนี้เพื่อแย้งทัศนะทางสังคมของพราหมณ์ที่อ้างว่า “พราหมณ์เป็นวรรณะที่ประเสริฐที่สุดเพียงวรรณะเดียว เป็นวรรณะเดียวที่บริสุทธิ์ เพราะ

เกิดจากอก (อุระ) ของพรหม เกิดจากปากของพรหม พรหมเนรมิตขึ้น เป็นทายาทของพรหม ส่วนวรรณะอื่นที่ไม่ใช่พราหมณ์ หาบริสุทธิ์ไม่”^๓ โดยทรงยกข้อเท็จจริงมาได้แย้งหลายประการ รวมทั้งเรื่องพัฒนาการทางสังคมมนุษย์ตั้งแต่จุดเริ่มต้นของกำเนิดโลก จนถึงกำเนิดชนชั้นทางสังคม พระพุทธเจ้าตรัสว่า เมื่อโลกกำลังสลาย เหล่าสัตว์จะไปเกิดในอภิสสรพรหมเป็นส่วนมาก สัตว์เหล่านั้นทำให้สิ่งต่าง ๆ สำเร็จลงได้ด้วยใจคิด มีปิติเป็นอาหาร มีรัศมีแผ่รอบกาย สัญจรไปในอากาศได้อยู่ในวิมานอันงาม อยู่ในภพนั้นสิ้นกาลยิตยาวช้านาน ต่อมา เมื่อโลกกำลังวิวัฒนาการขึ้น เหล่าสัตว์จุติจากชั้นอภิสสรพรหมลงมาบนโลกนี้ และคงลักษณะเดิมทุกประการ คือทำทุกสิ่งได้ด้วยใจคิด มีปิติเป็นอาหาร มีรัศมีแผ่รอบกาย สัญจรไปได้ในอากาศ อยู่ในวิมานอันงาม^๔ การทำความเข้าใจเรื่อง “พลเมืองดี” อาจเริ่มต้นจากข้อความที่พระสูตรกล่าวถึงพัฒนาการขั้นที่สัตว์บริโภคอาหารจนปรากฏเพศเป็นหญิงเป็นชาย และมีความสัมพันธ์ทางเพศ รู้จักสร้างบ้านเรือน (นับว่าเพื่อปิดบังการเสพงาม) จากนั้นสัตว์เรียนรู้ว่าบ้านสามารถใช้เป็นที่เก็บอาหารได้ด้วย จึงเริ่มสะสมอาหาร (ข้าวสาลี) ผลกระทบที่ตามมาคือ ข้าวสาลีขาดแคลนไม่เพียงพอต่อความต้องการของสัตว์ทั้งหลาย

เพื่อแก้ปัญหาคารขาดแคลนอาหาร สัตว์ทั้งหลายจึงประชุมกัน “ครั้งนั้นแล สัตว์ทั้งหลายจึงพากันแบ่งข้าวสาลีและกันเขตคั่นกันขึ้น”^๕ กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของเอกชนจึงเริ่มต้นขึ้น แต่ต่อมา “สัตว์บางเหล่ามีความโลเล รักษาส่วนของตนไว้ และถือเอาส่วนอื่นที่เขาไม่ได้ให้มาบริโภค” (ละเมิดทรัพย์สินคนอื่น / เกิดอหินนาทาน) จึงเกิดการลงทัณฑ์กันเองจนถึงการทำลายชีวิต ทำให้เกิดความวุ่นวายในสังคม เพื่อจะควบคุมความวุ่นวายและกำจัดความรุนแรงที่เกิดขึ้น จึงแต่งตั้งบุคคลผู้หนึ่งขึ้นมาทำหน้าที่แทน เป็นจุดเริ่มต้นของการมีผู้ปกครอง และรัฐ ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา

พระสูตรในตอนนี้อำนาจความว่า

ดูกรวาเสฏฐะและภราทวาชะ ครั้งนั้นแล สัตว์ผู้หนึ่งเป็นคนโลก สงวนส่วนของตนไว้ ไปเก็บเอาส่วนอื่นที่เขาไม่ได้ให้มาบริโภค สัตว์ทั้งหลายจึงช่วยกันจับสัตว์ผู้นั้น ครั้นแล้ว ได้ตักเตือนอย่างนี้ว่า แน่ะสัตว์ผู้เจริญ ก็ท่านกระทำการชั่วช้านัก ที่สงวนส่วนของตนไว้ ไปเก็บเอาส่วนอื่นที่เขาไม่ได้ให้มาบริโภค ท่านอย่าได้กระทำการชั่วช้าเห็นปานนี้อีกเลย

ดูกรวาเสฏฐะและภราทวาชะ สัตว์ผู้นั้นแล รับคำของสัตว์เหล่านั้นแล้ว แม้ครั้งที่ ๒ ... แม้ครั้งที่ ๓ สัตว์นั้นสงวนส่วนของตนไว้ ไปเก็บเอาส่วนอื่นที่เขาไม่ได้ให้มาบริโภค

^๓ ที.ปา.๑๑/๕๑-๕๔

^๔ ที.ปา. ๑๑/๕๖

^๕ ที.ปา. ๑๑/๖๒

สัตว์เหล่านั้นจึงช่วยกันจับสัตว์ผู้นั้น ครั้นแล้ว ได้ตักเตือนว่า แน่ะสัตว์ผู้เจริญ ท่านทำกรรมอันชั่วช้านัก ที่สงวนส่วนของตนไว้ ไปเอาส่วนที่เขาไม่ได้ให้มาบริโภค ท่านอย่าได้กระทำการอันชั่วช้าเห็นปานนี้อีกเลย สัตว์พวกหนึ่งประหารด้วยฝ่ามือ พวกหนึ่งประหารด้วยก้อนดินบ้าง พวกหนึ่งประหารด้วยท่อนไม้ ดูกรวาเสฏฐะและภราทวาชะ ก็นัยเพราะมีเหตุเช่นนั้นเป็นต้นมา การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้จึงปรากฏ การตีเตียนจึงปรากฏ การกล่าวเท็จจึงปรากฏ การถือท่อนไม้จึงปรากฏ ครั้นนั้นแลพวกสัตว์ที่เป็นผู้ใหญ่จึงประชุมกัน ครั้นแล้ว ต่างก็ปรับทุกข์กันว่า พ่อเอ๋ย ก็การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้จักปรากฏ การตีเตียนจักปรากฏ การพูดเท็จจักปรากฏ การถือท่อนไม้จักปรากฏ ในเพราะบาปกรรมเหล่านี้ใด บาปกรรมเหล่านั้นเกิดปรากฏแล้วในสัตว์ทั้งหลาย อย่างกระนั้นเลย พวกเราจักสมมติสัตว์ผู้หนึ่งให้เป็นผู้ว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าวได้โดยชอบ ให้เป็นผู้ตีเตียนผู้ที่ควรตีเตียนได้โดยชอบ ให้เป็นผู้ขบไล่ผู้ที่ควรขบไล่ได้โดยชอบ ส่วนพวกเราจักแบ่งส่วนข้าวสาลีให้แก่ผู้นั้น ดังนี้

ดูกรวาเสฏฐะและภราทวาชะ ครั้นแล้ว สัตว์เหล่านั้น พวกกันเข้าไปหาสัตว์ที่สวयงามกว่า น่าดูน่าชมกว่า น่าเลื่อมใสกว่า และน่าเกรงขามมากกว่าสัตว์ทุกคนแล้ว จึงแจ้งเรื่องนี้ว่า ข้าแต่สัตว์ผู้เจริญ มาเกิดพ่อ ขอพ่อจงว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าวได้โดยชอบ จงตีเตียนผู้ที่ควรตีเตียนได้โดยชอบ จงขบไล่ผู้ที่ควรขบไล่ได้โดยชอบเถิด ส่วนพวกข้าพเจ้าจักแบ่งส่วนข้าวสาลีให้แก่พ่อ ดูกรวาเสฏฐะและภราทวาชะ สัตว์ผู้นั้นแลรับคำของสัตว์เหล่านั้นแล้ว จึงว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าวได้โดยชอบ ตีเตียนผู้ที่ควรตีเตียนได้โดยชอบ ขบไล่ผู้ที่ควรขบไล่ได้โดยชอบส่วนสัตว์เหล่านั้นก็แบ่งส่วนข้าวสาลีให้แก่สัตว์ที่เป็นหัวหน้า^{๑๐}

“บาปกรรมทางสังคม” ประการแรกที่เกิดขึ้นก็คือการละเมิดทรัพย์สินคนอื่น จากนั้นจึงนำไปสู่บาปกรรมอื่น ๆ กล่าวคือ การละเมิดทางกาย การทำร้ายด้วยมือ ก้อนหิน และท่อนไม้ตามลำดับ ความหวาดกลัวต่อทารุณกรรมและความตายทำให้สัตว์คิดเอาตัวรอดโดยการกล่าวเท็จ (มุสาวาท) เมื่อพวกผู้ใหญ่เห็นว่า มี “บาปกรรม” เกิดขึ้นในสังคม จำเป็นต้องขจัด “บาปกรรม” เหล่านั้นเสีย จึงประชุมตกลงกันแต่งตั้ง “สัตว์ที่สวयงามกว่า น่าดูน่าชมกว่า น่าเลื่อมใสกว่า และน่าเกรงขามมากกว่าสัตว์ทุกคน” ขึ้นมาทำหน้าที่ “ว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว ตีเตียนผู้ที่ควรตีเตียน ขบไล่ผู้ที่ควรขบไล่ได้โดยชอบ” และชนทั้งหลายก็จะให้ข้าวสาลีเป็นการตอบแทนแก่เขา

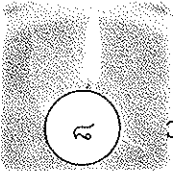
^{๑๐} ที.ปา. ๑๑/๖๒

ดูกรวราเสฏฐะและภารทวาชะ เพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้าอันมหาชนสมมติ ดังนี้แล
 อักขระว่า มหาชนสมมติ จึงอุบัติขึ้นเป็นอันดับแรกเพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้า เป็นใหญ่
 ยิ่งแห่งเขตทั้งหลาย ดังนี้แล อักขระว่า กษัตริย์ กษัตริย์ จึงอุบัติขึ้นเป็นอันดับที่สอง
 เพราะเหตุที่ผู้เป็นหัวหน้ายังชนเหล่าอื่นให้สุขใจได้โดยธรรม ดังนี้แล อักขระว่า ราชา
 ราชา จึงอุบัติขึ้นเป็นอันดับที่สาม ดูกรวราเสฏฐะและภารทวาชะ ด้วยประการดังนี้แล
 การบังเกิดขึ้นแห่งพวกกษัตริย์นั้น มีขึ้นได้ เพราะอักขระที่รู้จักกันว่าเป็นของดี เป็นของ
 ไบราณ^{๑๑}

ความต่อจากนี้ไปพระสูตรแสดงให้เห็นจุดกำเนิดของชนชั้นต่าง ๆ ที่เป็นไปตามช่วงเวลา
 และความจำเป็นของสังคม กลุ่มชนชั้นที่มีชื่อต่าง ๆ กันสัมพันธ์กับลักษณะหน้าที่การงานวิถีการดำรง
 ชีวิต มิใช่เพราะธรรมชาติอันพิเศษที่ถูกกำหนดไว้โดยอำนาจเหนือธรรมชาติ (พรหม) ซึ่งไม่อาจพิสูจน์
 ได้ ข้อนี้แสดงทัศนะของพระพุทธศาสนาที่ว่า การจำแนกสังคมเป็นชนชั้น (Hierarchy) โดยมองว่า
 มีชนชั้นใดชนชั้นหนึ่งพิเศษกว่าชนชั้นอื่นนั้น ไม่เป็นที่ยอมรับและไม่สอดคล้องกับลักษณะพัฒนาการ
 ทางสังคมที่แท้จริง มนุษย์ในสังคมมีความแตกต่างกันในลักษณะแนวนอน มิใช่แนวตั้ง คือแบ่งเป็น
 กลุ่มตามหน้าที่ที่ตนเองเกี่ยวข้อง แต่ไม่มี “สิทธิพิเศษ” ใดได้มาโดยไม่เกี่ยวข้องกับบทบาทหน้าที่ใน
 สังคม แม้แต่อำนาจหน้าที่หรือสิทธิพิเศษของผู้ปกครองก็เป็นสิทธิพิเศษที่มาจากการยินยอมของ
 “มหาชน” มิใช่อภิสิทธิ์จากสวรรค์ อย่างไรก็ตาม พระสูตรไม่ได้ปฏิเสธความแตกต่างทางคุณธรรม
 หรือจริยธรรมที่มนุษย์คนหนึ่งจะมีเหนือคนอื่น มนุษย์ประเสริฐกว่าคนอื่นด้วยธรรมและด้วยกรรม
 เท่านั้น “คุณค่า” ของมนุษย์เกิดขึ้นภายหลังคือ เกิดจากการกระทำดีหรือชั่ว ไม่ว่าชนชั้นใดเมื่อทำดี
 ก็ได้ชื่อว่าทำดี เมื่อทำชั่วยกยอมได้ชื่อว่าทำชั่ว หาเป็นอย่างอื่นไม่

โดยรวมแล้ว พระสูตรนี้แสดงให้เห็นว่า สภาพแวดล้อมมีผลต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์
 พฤติกรรมของมนุษย์ก็มีผลทั้งต่อสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตของมนุษย์เอง ความต้องการตาม
 ธรรมชาติ เช่น ความต้องการวัตถุเลี้ยงชีวิต ความปรารถนาทางเพศ และความปรารถนาที่จะมี
 ชีวิตรอดของมนุษย์ก็มีบทบาทสำคัญในขั้นตอนของพัฒนาการทางสังคม มองในแง่เศรษฐกิจ
 “ปัจจัยการบริโภค” มีบทบาทสำคัญทำให้ “บาปธรรม” ปรากฏขึ้นในหมู่มนุษย์ซึ่งเคยสงบสุข กล่าวคือ
 เมื่อความประสงค์ที่จะตอบสนองต่อความจำเป็นทางร่างกายได้พัฒนาไปเป็นความโลภ จนนำไปสู่
 ความจำเป็นในการครอบครองกรรมสิทธิ์ในที่ดิน (พื้นที่สำหรับการแสวงหาอาหาร) และการละเมิด
 ผู้อื่น บาปธรรมอื่น ๆ เช่น การทำร้ายร่างกาย การประหารกันเอง รวมทั้งการบิดบังความจริง

^{๑๑} ที.ปา. ๑๑/๖๓

(การกล่าวเท็จ) เพราะความกลัวต่อความไม่ปลอดภัยในชีวิต เป็นผลสืบเนื่องที่ตามมาจากพฤติกรรมที่ถูกกระตุ้นด้วยความโลภ นำสังเกตว่า “บาปธรรม” และ “อธรรม” ในพระสูตรนี้ มีนัยสัมพันธ์กับความต้องการพื้นฐานของมนุษย์และสังคม พฤติกรรมที่เป็นบาปธรรมหรืออธรรมก็คือพฤติกรรมที่ละเมิดหลักการพื้นฐาน หรือมาตรฐานขั้นต่ำในการดำรงชีวิตของปัจเจกบุคคลและสังคมนั่นเอง

พระสูตรแสดงว่า โดยธรรมชาติแล้ว มนุษย์ต้องการชีวิตที่ดี คือการมีปัจจัยพื้นฐานและความปลอดภัยในการดำรงชีวิต เมื่อเขาเรียนรู้ว่าการกระทำของตนมีผลกระทบต่อสังคมนั้น โดยรวมและสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ความปรารถนาจะอยู่ในสภาพสังคมที่ดีทำให้สัตว์มองเห็นความจำเป็นที่ต้องกำจัดหรือจำกัดสภาพเลวร้าย (อธรรม) ดำรงไว้ซึ่งสังคมที่น่าอยู่ พวกเขาเห็นร่วมกันว่าต้องมีคนมาทำหน้าที่และมีบทบาทเฉพาะเพื่อสนองเจตนารมณ์ของชุมชนหรือสังคมนั้นนั้น จึงตกลงกันแต่งตั้ง “มหาสมมติ” หรือ “ผู้ปกครอง” ขึ้นมาทำหน้าที่แทน โดยสัญญาว่าจะตอบแทนผู้ทำหน้าที่ดังกล่าวด้วยข้าวสาลี บทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายในระยะเริ่มแรกของสังคมนั้นข้างจำกัด กล่าวคือ “ว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว ตีเตือนผู้ที่ควรตีเตือน ชับไล่ผู้ที่ควรขับไล่” นำสังเกตว่า รัฐไม่มีหน้าที่ที่จะต้องไปกำจัด “ความโลภ” หรือ “บาปธรรม” ภายในจิตใจของมนุษย์ การกำจัดกิเลสหรือบาปธรรมในจิตใจเป็นเรื่องส่วนบุคคล กลุ่มคนที่ต้องการทำเช่นนั้นต้องออกไปนอกสังคมนั้นเพื่อแสวงหาทางหลุดพ้นเอง ซึ่งได้แก่ บรรดาสัตว์ที่ต่อมากลายเป็นสมณะหรือพรหมณ์ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในอัครคัมภีร์สูตรนั่นเอง

มีข้อที่ควรพิจารณาในที่นี้คือ

(๑) พระสูตรกล่าวถึงกำเนิดของรัฐและพลเมืองในสังคมนั้น ฐานเริ่มต้นของการปกครองอยู่ที่การรวมตัวกันของปัจเจกบุคคลขึ้นเป็นครอบครัว ชุมชนและสังคม พลเมืองจึงมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้ทำให้เกิด “การปกครอง” ขึ้น โดยมีองค์ประกอบสำคัญคือ พลเมืองผู้ปกครอง พลเมืองอนุญาตให้ “ผู้ปกครอง” ในกรณีนี้คือ “มหาชนสมมติ” ใช้อำนาจได้ ๓ ลักษณะคือ ยกย่องผู้ที่ควรยกย่อง ตีเตือนผู้ที่ควรตีเตือน และขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่ นั้นหมายความว่า ชุมชนหรือสังคมนั้นจะต้องมีการอบ “มาตรฐานคุณธรรม” บางอย่างที่เป็นตัวกำหนดว่า “ควร” คืออะไร

(๒) แม้พระสูตรจะไม่ได้กล่าวถึง “พลเมืองดี” แต่ก็มีนัยที่จะตีได้ เมื่อเรามองในมุมกลับ เราจะพบว่า ลักษณะทางสังคมที่น่าปรารถนาตามนัยของพระสูตรนั้น จะต้องเป็นสังคมที่ไม่มี “อธรรม” หรือ “บาปธรรม” ซึ่งพระสูตรระบุไว้คือ การละเมิดสิทธิทรัพย์สินของคนอื่น (อทินนาทาน) การทำร้ายซึ่งกันและกัน (ปาณาติบาต) การปิดบังอำพรางความจริง (มุสาวาท) คำถามว่าทำไมสังคมนั้นจึงต้องประกอบด้วย “ธรรม” เราจะได้เห็นในจังกวัตติสูตร เฉพาะอัครคัมภีร์สูตรนี้แสดงให้เห็นว่า “สัตว์” มีแรงกระตุ้นจากความปรารถนาสังคมที่ดีจึงได้สร้างเครื่องมือคือ “รัฐ” หรือ “ผู้ปกครอง” ขึ้น

มาทำหน้าที่ตามความคาดหวังของตน “ว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว ตีเตือนผู้ที่ควรตีเตือน ขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่” รัฐตามพระสูตรนี้จึงสะท้อนความปรารถนาที่จะมีสังคมที่ดีของประชาชน หน้าที่ของรัฐก็คือการตอบสนองต่อความปรารถนาดังกล่าวนั้น เมื่อพิจารณาจากแง่มุมด้านพลเมือง พลเมืองดีตามนัยแห่งพระสูตรนี้ต้องเคารพในทรัพย์สิน ไม่ทำร้าย หลอกหลวงคนอื่น ในจักรกวัตติสูตรจะให้เห็นชัดขึ้นว่าการขาดคุณลักษณะขั้นพื้นฐานเหล่านี้เป็นปัญหาสังคมอย่างไร

๕. จักกวัตติสูตร : ความเป็นมนุษย์ในบริบทสังคมรัฐ

สังคมที่ปรากฏในจักรกวัตติสูตร (ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ๑๑/๓๓-๕๐) ชับซ้อนกว่าสังคมที่กล่าวถึงในอัครคัมภีร์สูตร เป็นสังคมรัฐที่พัฒนาไปถึงขั้นสูงสุดที่เรียกว่า รัฐอุดมคติ ที่รัฐสามารถพัฒนาหลักการปกครอง ซึ่งเอื้อต่อวิถีชีวิตที่ดีงามของมนุษย์ในสังคม พระสูตรแสดงให้เห็นว่า สังคมที่ดีจำเป็นสำหรับการมีชีวิตที่ดี หลักการปกครองที่ถูกต้องจะช่วยส่งเสริมชีวิตที่ดีงามของพลเมืองทั้งหมด ขณะเดียวกัน ความไม่เป็นธรรมแม้เพียงเล็กน้อยที่เกิดขึ้นในสังคมก็อาจยังผลเสียหายใหญ่โตแก่สังคมรัฐได้ ถึงขั้นทำลายความเป็นมนุษย์ของแต่ละคนในสังคม

พระสูตรเล่าว่า ขณะที่พระพุทธเจ้าทรงประทับที่เมืองมาตุลานั้น ทรงเรียกภิกษุมาแล้ว จึงตรัสสอนภิกษุให้สำนึกในการแสวงหาที่พึ่งอันถูกต้องคือการมีตนเป็นที่พึ่ง ด้วยการดำรงรักษาวิถีโคจรอันสืบเนื่องมาแต่บิดาของตน จากนั้นทรงยกเรื่องพระราชอาณาจักรอันอุดมสมบูรณ์ของพระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่าทัฬหเนมิ โดยพรรณนาว่า พระองค์เป็นผู้ทรงธรรม ทรงเป็นพระราชบิดาโดยธรรม ทรงปกครองแผ่นดินอันกว้างใหญ่ไพศาลมีมหาสมุทรทั้ง ๔ เป็นขอบเขต ทรงเป็นวีรกษัตริย์ ทรงชนะข้าศึกได้ “โดยธรรมสม่าเสมอ มีต้องอาชญา มีต้องใช้ศาตรา ครอบครองแผ่นดิน” พระเจ้าทัฬหเนมิทรงมีแบบแผนการปกครองที่ทำให้อาณาจักรของพระองค์รุ่งเรือง จนหาที่เปรียบมิได้ แบบแผนดังกล่าวนี้เรียกว่า “จักกวัตติวัตร”

เมื่อพระเจ้าจักรพรรดิทัฬหเนมิทรงสละราชบัลลังก์แก่พระราชโอรสแล้วผนวชเป็นฤๅษีกษัตริย์องค์ต่อมาทรงเห็นจักรแก้วอันเป็นทิพย์หายไปก็ทรงโทมัสยิ่ง จึงเสด็จไปทูลถามพระราชฤๅษีผู้เป็นพระราชบิดา พระราชฤๅษีทรงตรัสว่า จักกแก้วอันเป็นทิพย์นั้นหาใช่สมบัติสืบมาจากบิดาไม่ หากประสงค์จะได้มาครอบครองก็ต้องบำเพ็ญจักรวรรดิวัตร เมื่อกษัตริย์ผู้ราชโอรสทูลถามว่าจะได้จักรแก้วอันเป็นทิพย์มาด้วยวิธีใด พระราชฤๅษีจึงแสดงจักรวรรดิวัตรไว้ ดังนี้

ดูกรพ่อ ถ้าเช่นนั้น พ่อจงอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะธรรม ทำความเคารพธรรม
นับถือธรรม บูชาธรรม ยำเกรงธรรม มีธรรมเป็นองชั้ย มีธรรมเป็นยอด มีธรรม
เป็นใหญ่ จงจัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองอันเป็นธรรมในชนภายใน ในหมู่พล

ในพวกกษัตริย์ผู้เป็นอนุชน ในพวกพราหมณ์และคฤหบดี ในชาวนิคมและชาวชนบท ทั้งหลาย ในพวกสมณพราหมณ์ ในเหล่าเนื้อและนก ตูกรพ่อ การอธรรมอย่าให้มีได้ ในแวนแคว้นของพ่อเลย ตูกรพ่อ อนึ่งบุคคลเหล่าใดในแวนแคว้นของพ่อ ไม่มีทรัพย์ พ่อพึงให้ทรัพย์แก่บุคคลเหล่านั้นด้วย ตูกรพ่อ อนึ่ง สมณพราหมณ์เหล่าใด ในแวนแคว้นของพ่อ งดเว้นจากความเมาและความประมาท ตั้งมั่นอยู่ในขันติและโสรจจะ ผิกตนแต่ผู้เดียว สงบตนแต่ผู้เดียว ให้ตนดับกิเลสอยู่แต่ผู้เดียว พึงเข้าไปหาสมณพราหมณ์เหล่านั้นโดยกาลอันควร แล้วไต่ถามสอบถามว่า ท่านขอรับ กุศลคืออะไร ท่านขอรับ อกุศลคืออะไร กรรมมีโทษคืออะไร กรรมไม่มีโทษคืออะไร กรรมอะไรควรเสพ กรรมอะไรไม่ควรเสพ กรรมอะไรอันข้าพเจ้ากระทำอยู่ พึงมีเพื่อไม่เป็นประโยชน์เพื่อทุกข์สิ้นกาลนาน หรือว่ากรรมอะไรที่ข้าพเจ้ากระทำอยู่ พึงมีเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขสิ้นกาลนาน พ่อได้ฟังคำของสมณพราหมณ์เหล่านั้นแล้ว สิ่งใดเป็นอกุศล พึงละเว้น สิ่งนั้นเสีย สิ่งใดเป็นกุศลพึงถือมั่นสิ่งนั้นประพฤติ ตูกรพ่อนี้แล คือจกักรัตติวัตตรอันประเสริฐนั้น^{๑๖}

ตามความในพระสูตร การปกป้องคุ้มครองประชาราษฎร์ทั้งมวลทุกสาขาอาชีพ รวมทั้งสรรพชีวิตอื่น ๆ ด้วยนั้นเป็นพันธะหน้าที่ของผู้ปกครอง พระจักรพรรดิไม่อาจปกครองตามอำเภอใจ ต้องดำเนินตามหลักการคือเป็นธรรมาธิปไตย โดยส่งเสริมให้เกิดความเป็นธรรมขึ้นในสังคม ดำเนินกรณียกิจต่าง ๆ โดยอาศัยธรรมเป็นฐาน รวมทั้งการส่งเสริมให้ประชาราษฎร์พึ่งพาตนเองได้ในเชิงเศรษฐกิจ เพื่อจะบรรลุผลตามนั้น จำเป็นที่ผู้ปกครองต้องมีขันติธรรมและรู้จักรักษาตนให้สงบมั่นคง ต้องศึกษาเรียนรู้ว่าอะไรเป็นธรรมไม่เป็นธรรม กุศลกับอกุศล เพื่อจะได้นำมาปฏิบัติได้อย่างถูกต้องยิ่งขึ้น ไม่ว่าจักรวรรดิวัตตรที่พระสูตรกล่าวถึงนี่จะเป็นอะไร แต่ที่ตีความได้คือ พระจักรพรรดิต้องมี “แบบแผน” ในการปกครองประเทศ “แบบแผน” หรือ “วัตตร” อาจเป็นจารีตประเพณีหรือกฎหมายก็ได้ แต่ในพระสูตรนี้มีนัยครอบคลุมเรื่องอื่น ๆ มากกว่ากฎหมาย

พระสูตรแสดงถึงผลสัมฤทธิ์แห่งการประพฤติจักรวรรดิวัตตรของกษัตริย์องค์ที่ ๒ จนถึงองค์ที่ ๗ เมื่อองค์ที่ ๗ ทรงเห็นนิมิตคือ จักรแก้วอันเป็นทิพย์เคลื่อนออกจากที่ พระองค์ก็สละราชบัลลังก์แก่พระราชโอรส เสด็จออกผนวชเช่นเดียวกับพระเจ้าจักรพรรดิองค์ก่อน ๆ แต่กษัตริย์องค์ที่ ๘ นั้น เมื่อทรงทราบว่าจักรแก้วอันเป็นทิพย์หายไปแล้วก็ได้แต่ทรงโทมนัส แต่มิได้เสด็จไปเข้าเฝ้าพระราชฤาษีเพื่อทูลถามจักรวรรดิวัตตร “นัยว่า พระองค์ทรงปกครองประชาราษฎร์ตาม

^{๑๖} ที.ปา.๑๑/๓๕

พระมติของพระองค์เอง” เมื่อพระองค์ทรงปกครองตามพระมติของพระองค์อยู่นั้น “ประชาราษฎร์ก็ไม่เจริญต่อไปเหมือนเก่าก่อน เหมือนเมื่อกษัตริย์พระองค์ก่อน ซึ่งได้ทรงประพฤติในจักรวรรดิวัตรอันประเสริฐ”^{๑๑}

“ความไม่เจริญ” ที่เกิดขึ้นในรัฐ ณ เวลานี้ปรากฏว่ามาถึงขั้นที่เสนาบดี อำมาตย์ ข้าราชการ บริหาร รวมทั้งประชาชน ต่างรับรู้และมองเห็นได้ชัดเจน จนต้องเรียกร้องให้กษัตริย์ทรงปฏิบัติ “จักรวรรดิวัตร” ตามแบบอย่างของบูรพกษัตริย์ โดยเขาเหล่านั้นได้ทูลให้ทรงทราบถึงจักรวรรดิวัตรที่บรรพกษัตริย์ทั้งหลายถือปฏิบัติสืบต่อกันมา กษัตริย์ทรงปฏิบัติตาม “จักรวรรดิวัตร” ตามที่ทรงได้รับคำแนะนำ แต่ทรงละเลยปัญหาบางอย่างเสีย กล่าวคือ “ทรงจัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองอันชอบธรรม แต่ไม่ได้พระราชทานทรัพย์แก่คนไม่มีทรัพย์” ดังนั้น “ความขัดสนจึงถึงความแพร่หลาย เมื่อความขัดสนถึงความแพร่หลาย บุรุษคนหนึ่งจึงขโมยทรัพย์ของคนอื่นไป”^{๑๒} เมื่อบุรุษคนนั้นถูกจับได้ขอหาขโมยทรัพย์ กษัตริย์ทรงตรัสถามสาเหตุที่เขาได้กระทำเช่นนั้น บุรุษคนนั้นทูลให้ทราบว่า เขาเป็นขโมย “เพราะไม่มีอะไรจะเลี้ยงชีพ”

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้น ท้าวเธอจึงพระราชทานทรัพย์ให้แก่เขาแล้วรับสั่งว่า พ่อบุรุษ เธอจงเลี้ยงชีพ จงเลี้ยงชีพมารดาบิดา จงเลี้ยงบุตรภรรยา จงประกอบ การงานทั้งหลาย จงตั้งทักษิณาที่มีผล ในเบื้องบน อันเกื้อกูลแก่สวรรค์ มีสุขเป็นผล เป็นไปเพื่อสวรรค์ ในสมณพราหมณ์ทั้งหลายด้วยทรัพย์นี้เถิด ดูกรภิกษุทั้งหลาย เขาได้ สมองพระราชดำรัสของท้าวเธอแล้ว^{๑๓}

อาจกล่าวได้ว่า พระองค์ทรงปฏิบัติไม่ถูกต้องตั้งแต่แรกคือทรงละเลยจักรวรรดิวัตรจนเกิดความเสื่อมขึ้นในหมู่ประชาราษฎร์ ทรงละเลยปัญหาทางเศรษฐกิจ ปล่อยให้ความยากจนขัดสนเกิดขึ้นในรัฐซึ่งนำไปสู่การประพฤติผิดศีลธรรมของประชาชน ได้แก่ การขโมยทรัพย์สินของคนอื่น และพระองค์ก็ทำผิดในขั้นที่สองคือ แทนที่จะลงโทษขโมย พระองค์กลับพระราชทานทรัพย์ให้ เมื่อ “มนุษย์ทั้งหลายได้ฟังมาว่า ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลายได้ยินว่า คนขโมยทรัพย์ของคนพวกอื่นไป พระเจ้าแผ่นดินยังทรงพระราชทานทรัพย์ให้อีก เขาได้ยินมา จึงพากันคิดเห็นอย่างนี้ว่า อย่ากระนั้นเลย แม้เราทั้งหลายก็ควรขโมยเอาทรัพย์ของคนอื่นบ้าง” เมื่อขโมยคนต่อมาถูกจับได้ พระมหา กษัตริย์ทรงเห็นว่า หากใช้วิธีการเดิมในการจัดการกับปัญหาคือทรงพระราชทานทรัพย์แก่ขโมย ก็

^{๑๑} ที.ปา. ๑๑/๓๘

^{๑๒} ที.ปา.๑๑/๓๙

^{๑๓} ที.ปา. ๑๑/๓๙

เกิดขโมยขึ้นไม่สิ้นสุด จึงทรงรับสั่งให้ลงโทษโดยจับแห่ประจานรอบเมืองก่อนนำไปตัดหัวเสียไว้นอกประตูเมือง วิธีการอันรุนแรงนี้ไม่ได้ทำให้ปัญหาหมดไป เพราะ

มนุษย์ทั้งหลายได้ฟังมาว่า ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ยินว่า พระเจ้าแผ่นดินให้คุมตัวบุคคลผู้ขโมยเอาทรัพย์ของคนอื่นอย่างแข็งแรง ทำการตัดต้นตอ ตัดศีรษะพวกเขาเสีย เพราะได้ฟังมา พวกเขาจึงมีความคิดเห็นอย่างนี้ว่า อ่ากระนั้นเลย แม้พวกเราควรให้ช่างทำศัสตราอย่างคม ครั้นแล้วจะคุมตัวบุรุษที่เราจักขโมยเอาทรัพย์ให้แข็งแรง จักทำการตัดต้นตอ ตัดศีรษะพวกมันเสีย พวกเขาจึงให้ช่างทำศัสตราอย่างคม ครั้นแล้วจึงเริ่มทำการปล้นบ้านบ้าง ปล้นนิคมบ้าง ปล้นพระนครบ้าง ปล้นตามถนนหนทางบ้าง คุมตัวบุคคลที่พวกเขาจักขโมยเอาทรัพย์ไว้อย่างแข็งแรง ทำการตัดต้นตอ ตัดศีรษะบุคคลนั้นเสีย^{๑๖}

พอถึงตอนนี้ พระพุทธเจ้าได้ทรงประมวลเหตุแห่งความเสื่อมของอาณาจักรอันเคยรุ่งเรืองสงบสุขมาแต่เดิมว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการดังพรรณนามานี้ เมื่อพระมหากษัตริย์ไม่พระราชทานทรัพย์ให้แก่คนที่ไม่มีทรัพย์ ความขัดสนก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อความขัดสนถึงความแพร่หลาย อทินนาทานก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่ออทินนาทานถึงความแพร่หลาย ศัสตราก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อศัสตราถึงความแพร่หลาย ปาณาติบาตก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อปาณาติบาตถึงความแพร่หลาย มุสาวาทก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อมุสาวาทถึงความแพร่หลาย แม้อายุของสัตว์เหล่านั้นก็เสื่อมถอย แม้วรรณะก็เสื่อมถอย เมื่อพวกเขาเสื่อมถอยจากอายุบ้าง เสื่อมถอยจากวรรณะบ้าง บุตรของมนุษย์ที่มีอายุ ๘๐,๐๐๐ ปี ก็มีอายุถอยลง เหลือ ๘๐,๐๐๐ ปี^{๑๗}

พระสูตรกล่าวถึงความเสื่อมที่เกิดขึ้นในทางสังคมพร้อม ๆ กับความลดน้อยลงของอายุขัยของมนุษย์ อธรรมทั้งหลายปรากฏขึ้นในลักษณะที่ผกผันกับอายุขัย ยิ่งอธรรมชนิดต่าง ๆ ปรากฏขึ้นมากเท่าไร สถานภาพการดำรงอยู่ของมนุษย์ก็เสื่อมลงมากเท่านั้น หมายความว่า ความไม่มั่นคงของชีวิตมาพร้อมกับความเสื่อมทางศีลธรรมของสังคมนั่นเอง โปรดสังเกตุลำดับของความเสื่อมต่าง ๆ ที่ปรากฏขึ้นในแต่ละช่วงเวลา ในความต่อไปนี้

^{๑๖} ที.ปา. ๑๑/๔๑

^{๑๗} ที.ปา.๑๑/๔๒

เมื่อพระมหากษัตริย์ไม่พระราชทานทรัพย์ให้แก่คนที่ไม่มีทรัพย์ ความขัดสนก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อความขัดสนถึงความแพร่หลาย อทินนาทานก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่ออทินนาทานถึงความแพร่หลาย กาเมสุมิจจาราก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อกาเมสุมิจจารถึงความแพร่หลาย แม้อายุของสัตว์เหล่านั้นก็เสื่อมถอย แม้วรรณะก็เสื่อมถอย เมื่อพวกเขาเสื่อมถอยจากอายุบ้าง เสื่อมถอยจากวรรณะบ้าง บุตรของมนุษย์ที่มีอายุ ๑๐,๐๐๐ ปี ก็มีอายุถอยลงเหลือ ๕,๐๐๐ ปี ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในเมื่อมนุษย์มีอายุ ๕,๐๐๐ ปี ธรรม ๒ ประการคือ ผรุสวาจาและสัมผัปปลาปะก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อธรรม ๒ ประการถึงความแพร่หลาย แม้อายุของสัตว์เหล่านั้นก็เสื่อมถอย แม้วรรณะก็เสื่อมถอย

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในเมื่อมนุษย์มีอายุ ๒,๕๐๐ ปี อภิชณาและพยาบาทก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่ออภิชณาและพยาบาทถึงความแพร่หลาย แม้อายุของสัตว์เหล่านั้นก็เสื่อมถอย แม้วรรณะก็เสื่อมถอย เมื่อพวกเขาเสื่อมถอยจากอายุบ้าง เสื่อมถอยจากวรรณะบ้าง บุตรของมนุษย์ที่มีอายุ ๒,๕๐๐ ปี ก็มีอายุถอยลงเหลือ ๑,๐๐๐ ปี

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในเมื่อมนุษย์มีอายุ ๑,๐๐๐ ปี มิจฉาทิฐิก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อมิจฉาทิฐิถึงความแพร่หลาย แม้อายุของสัตว์เหล่านั้นก็เสื่อมถอย แม้วรรณะก็เสื่อมถอย เมื่อพวกเขาเสื่อมถอยจากอายุบ้าง เสื่อมถอยจากวรรณะบ้าง บุตรของมนุษย์ที่มีอายุ ๑,๐๐๐ ปี ก็มีอายุถอยลงเหลือ ๕๐๐ ปี

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในเมื่อมนุษย์มีอายุ ๕๐๐ ปี ธรรม ๓ ประการคือ อธรรม ราคะ ๑ (ความกำหนดในฐานะอันไม่ชอบธรรม) วิสมโลก ๑ (ความโลภไม่เลือก) มิจฉาธรรม ๑ (ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจผิดธรรมดา) ก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อธรรม ๓ ประการถึงความแพร่หลาย แม้อายุของสัตว์เหล่านั้นก็เสื่อมถอย แม้วรรณะก็เสื่อมถอย เมื่อพวกเขาเสื่อมถอยจากอายุบ้าง เสื่อมถอยจากวรรณะบ้าง บุตรของมนุษย์ที่มีอายุ ๕๐๐ ปี บางพวกมีอายุ ๒๕๐ ปี บางพวกมีอายุ ๒๐๐ ปี

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในเมื่อมนุษย์มีอายุ ๒๕๐ ปี ธรรมเหล่านี้คือ ความไม่ปฏิบัติชอบในมารดา ความไม่ปฏิบัติชอบในบิดา ความไม่ปฏิบัติชอบในสมณะ ความไม่ปฏิบัติชอบในพราหมณ์ ความไม่อ่อนน้อมต่อท่านผู้ใหญ่ในตระกูล ก็ได้ถึงความแพร่หลาย^{๑๔}

^{๑๔} ที.ปา.๑๑/๔๕

เมื่อความเสื่อมดำเนินไปเรื่อย ๆ จนถึงยุคที่มนุษย์มีอายุขัยเพียง ๑๐ ปีก็จะมี “สัตว์อันตราย” ตลอดเจ็ดวัน “มนุษย์เหล่านั้นจึงกลับได้ความสำคัญกันเองว่าเป็นเนื้อ ศัสตราทั้งหลายอันคมจักปรากฏในมือของพวกเขา พวกเขาจะฆ่ากันเองด้วยศัสตราอันคมนั้นโดยสำคัญว่า นี่เนื้อ” นี้คือยุคมหิศัญญี ยุคที่มนุษย์มองไม่เห็นความเป็นมนุษย์ในกันและกัน ยุคที่ความเป็นมนุษย์ถูกทำลายลงอย่างราบคาบ ในยุคที่คนมองไม่เห็นความเป็นมนุษย์ของกันและกันนี้ สังคมได้กลายเป็นช่วงอนาธิปไตยสมบูรณ์แบบ นอกจากจะไม่มีผู้ปกครองที่สามารถคุมสถานการณ์ไว้ได้แล้ว ก็ยังไม่มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจในทางสังคมหลงเหลืออยู่เลย^{๑๔} น่าสนใจว่า ในยุคที่อำนาจทางการเมืองหรือทางการปกครองไม่สามารถดำเนินไปได้ตามปกตินั้น หากว่าสามารถรักษาความสัมพันธ์ในระดับครอบครัวไว้ได้ ยังปฏิบัติโดยชอบต่อตัวแทนแห่งระบบคุณค่าทางศาสนาและจริยธรรม มีการอ่อนน้อมรับฟังผู้ใหญ่ในสายตระกูล สังคมมนุษย์ยังอาจดำรงอยู่ได้โดยอาศัยความสัมพันธ์เชิงจริยะในระบบชุมชนและครอบครัว สังเกตได้จากข้อความในพระสูตรที่พรรณนาถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจในระดับครอบครัว ซึ่งเป็นหน่วยย่อยของสังคม และการให้ความสำคัญต่อผู้ที่เป็นตัวแทนของระบบจริยธรรมว่าเป็นสิ่งสุดท้ายที่ถูกทำลายลง ก่อนที่สำนึกในความเป็นมนุษย์ของคนในสังคมจะสูญสลาย

อะไรคือปัจจัยสำคัญที่ทำให้สังคมที่เจริญรุ่งเรืองด้วยธรรม กลายเป็นสังคมที่ความเป็นมนุษย์ได้ถูกทำลายลงอย่างย่อยยับ มาวิส เฟนน์ (Mavis Fenn ๑๙๙๕) ตีความว่า สาเหตุเริ่มต้นของความเสื่อมที่พระสูตรเน้นย้ำตลอดเวลาก็คือ ความล้มเหลวของกษัตริย์ในอันที่จะทำให้ประชาชนที่ขาดแคลนมีทุนทรัพย์ในการเลี้ยงชีวิต คือ “เมื่อพระมหากษัตริย์ไม่พระราชทานทรัพย์ให้แก่คนที่ไม่มีทรัพย์” พระสูตรแสดงว่า การไม่สามารถขจัดความขาดแคลนหรือความจน (Poverty) เป็นสาเหตุแห่งความเสื่อมที่เกิดขึ้นภายในปัจเจกบุคคลและสังคม^{๑๕} ส่วนเดวิด ลอย (David R. Loy ๒๐๐๐) วิเคราะห์ในลักษณะเดียวกันว่า ความจน (Poverty) คือรากเหง้าของพฤติกรรมไร้ศีลธรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ปัญหาเริ่มต้นเมื่อกษัตริย์ (ผู้ปกครอง) ไม่ประทานทรัพย์แก่ผู้ที่ย่ำแย่ ความหมายก็คือ เมื่อรัฐละเลยความรับผิดชอบในอันที่จะดำรงรักษาไว้ซึ่งความเป็นธรรมในการกระจายรายได้ (Distributive justice) นั้นเอง ตามพระสูตรนี้ อาชญากรรม ความรุนแรงและความไร้ศีลธรรมทั้งหลายสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับความยุติธรรมหรือความอยุติธรรมของระเบียบสังคม^{๑๖}

^{๑๔} วีระ สมบูรณ์ ๒๕๓๒:๓๓

^{๑๕} Fenn, Mavis ๑๙๙๕:๑๐๒

^{๑๖} Loy, David R. ๒๐๐๐: ๑๕๒-๑๕๓

เพนนีวิเคราะห์ว่า พระสูตรให้นัยที่น่าสนใจเกี่ยวกับบทบาทของผู้ปกครองกับปัญหาเรื่อง ความยากจนหรือการขาดแคลนด้านเศรษฐกิจ ที่พัฒนาจนกลายเป็นปัญหาระดับโครงสร้างทาง สังคมวิทยาและการเมือง ตามพระสูตรนี้ ความยากจนและผลของมันได้แสดงออกในสามระดับคือ

ระดับที่ ๑ ได้แก่ ระดับบุคคล นอกจากความยากจนเป็นสาเหตุสำคัญของการลักทรัพย์ มุสาวาทและปาณาติบาต ผลของการกระทำเหล่านี้ไม่เพียงแต่ทำให้อายุขัยสั้นลงเท่านั้นยังทำให้มี แนวโน้มที่จะทำให้คนประพฤติกุศลกรรมต่าง ๆ มากมาย สุดท้ายก็ทำลายสำนึกความเป็นมนุษย์ ผลสูงสุดของความยากจน คือการทำให้ปัจเจกบุคคลถอยห่างจากความเป็นมนุษย์

ระดับที่ ๒ ได้แก่ ระดับสังคมวิทยาและระบบสังคม ในเชิงสังคมวิทยา ความขัดสนทาง วัตถุบริโภคนิยมของบางคนก่อให้เกิดความขัดสนทางศีลธรรมแก่ทุกคนในสังคม จุดเชื่อมระหว่าง สังคมวิทยากับระบบสังคมคือกษัตริย์ (ผู้ปกครอง) กษัตริย์เป็นสัญลักษณ์ของชุมชนหรือคุณค่าทาง สังคม การสนองตอบต่อความขัดสนในขั้นสุดท้ายของกษัตริย์ด้วยการลงโทษประหารชีวิตแสดงถึง ค่านิยม (ที่ไม่ถูกต้อง) ของสังคมนั้น ผลจากค่านิยมดังกล่าวนี้ก็คือ คนจนถูกปิดกั้นจากสังคม ความ ขัดสนของคนจนกีดกันพวกเขาไม่ให้ได้รับการตอบสนองขั้นพื้นฐานจากชุมชนที่เขาเป็นสมาชิกอยู่ พวกเขาไม่อาจดูแลตัวเอง ครอบครัวหรือกิจการงาน ไม่สามารถจะให้ความอุปถัมภ์บำรุงแก่ศาสนา สภาวะดังกล่าวนี้ทำให้พวกเขาไม่ได้รับประโยชน์ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า เพราะความประพฤติที่ถูก ต้องในทางวัฒนธรรมนั้น ถูกนิยามโดยวิธีการดำรงอยู่ทั้งหมดของมนุษย์ ความก้าวหน้าทางจิต วิญญาณก็ขึ้นอยู่กับ การได้ให้การบำรุงแก่ศาสนา ชุมชนที่พวกเขาถูกปิดกั้นก็คือชุมชนของมนุษย์ ชุมชนที่ทุกคนสามารถจะบรรลุนิพพาน แต่พวกเขาก็ถูกปิดกั้นอย่างถาวรจากชุมชนมนุษย์ด้วยกัน ความล้มเหลวในการแก้ปัญหาความยากจนของกษัตริย์ได้ทำให้เกิดกลุ่มชนที่ถูกกีดกันถาวร ไม่มีใคร ต้องการเยียวยาพวกเขา การละเลยไม่ใส่ใจโดยกษัตริย์เป็นสัญลักษณ์ของการที่คนบางคนถูกละทิ้ง โดยชุมชนมนุษย์ ความยากจนจึงกลายมาเป็นเรื่องของระบบหรือโครงสร้างของสังคม พระสูตรไม่ได้ มองว่าสังคมใด ๆ จะไม่มีความขัดสน แต่ความขัดสนหรือความยากจนไม่จำเป็นต้องถูกทำให้กลายเป็นระบบ หน้าที่ของพระเจ้าจักรพรรดิก็คือการขจัดความขัดสนออกไปก่อนที่มันจะกลายเป็นระบบ และนำไปสู่ความเลวร้ายที่ควบคุมไม่ได้

ระดับที่ ๓ ผลขั้นสุดท้ายที่ความจนได้แสดงออกมา ได้แก่ ระดับของผู้นำทางการเมือง ความล้มเหลวในการแก้ปัญหาความยากจนของกษัตริย์องค์ที่ ๘ นั้น ถือว่าเป็นความล้มเหลวในเชิง การปกครอง การที่พระองค์ปกครองตามแนวคิดของพระองค์เท่านั้นไม่ได้ก่อให้เกิดความชั่วร้าย แต่จะเป็นการจำกัดการรับรู้ของพระองค์เองในฐานะผู้นำที่ถูกต้อง โดยส่วนตัวแล้วพระองค์ทรงเป็น กษัตริย์ที่มีศีลธรรม ดังจะเห็นว่า เมื่อผู้นำชุมชนได้กราบทูลเรื่องจักรวรรดิวัตรให้ทรงทราบก็ได้ทรง ปฏิบัติตามทั้งหมด ยกเว้นการขจัดความขัดสนหรือความยากจน พระสูตรชี้ว่า พระองค์ไม่ดำเนิน

พระราชกรณียกิจตามแนวทางของพระบิดา ข้อนี้เป็นเรื่องของความล้มเหลวทางสังคมการเมือง ไม่ใช่ความล้มเหลวเชิงปัจเจกบุคคล ความยากจนขัดสนเป็นเรื่องทางสังคมการเมืองและจริยธรรม การปฏิบัติศาสนาและโครงสร้างทางการเมือง สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน ความยากจนคือเส้นด้ายที่ร้อยสองสิ่งนี้ไว้ด้วยกัน การเมืองที่มั่นคงต้องมีกฎหมายและระบบระเบียบ ความจนขัดสนได้ทำให้กฎหมายและระบบระเบียบดำเนินไปไม่ได้ โครงสร้างทางสังคมการเมือง จึงมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมหรือทำลายพฤติกรรมทางศีลธรรมของปัจเจกบุคคล แต่ความจนเชิงระบบได้ทำลายพฤติกรรมทางศีลธรรมของปัจเจกบุคคล และบ่อนทำลายระเบียบสังคม การที่กษัตริย์พระราชทานทรัพย์แก่ผู้ไม่มีเป็นรายบุคคลนั้นจึงไม่เพียงพอที่จะดำรงรักษาสังคมไว้ได้ แต่พระองค์ต้องประกันว่าจะไม่มีความยากจน^{๒๖}

การตีความดังกล่าวนี้เป็นการตีความโดยมองจากมุมของผู้ปกครอง (กษัตริย์) แต่เราก็อาจตีความในด้านที่เกี่ยวข้องกับประชาชนพลเมืองได้ในแง่ที่พระสูตรนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า ประชาชนพลเมืองนั้นต้องการความยุติธรรม เมื่อเขาเห็นว่าผู้ปกครองไม่ยุติธรรมหรือแก้ปัญหาอย่างไม่ถูกต้องเหมาะสม บรรทัดฐานทางสังคมถูกละเมิด ย่อมจะไม่ไว้วางใจต่อผู้ปกครองและอาจนำไปสู่การกระทำที่เป็นอันตรายยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ต่อสังคมโดยรวม

ในตอนท้าย พระสูตรแสดงให้เห็นจุดเปลี่ยนที่สังคมได้ฟื้นคืนความเป็นมนุษย์ขึ้นมาอีกครั้ง กล่าวคือ ในช่วงมีคสังกัญญานั้น มีคนจำนวนหนึ่งพยายามเอาตัวรอดโดยหลบหนีไปซ่อนตัวตามป่าเขา อยู่ด้วยความลำบากยากแค้นตลอดเจ็ดวัน เมื่อเจ็ดวันผ่านไป ทุกอย่างสงบลงพวกเขาได้ออกจากที่ซ่อน ได้พบกับคนอื่น ๆ ที่เหลือรอดชีวิตมาได้ด้วยความดีใจ พวกเขาเริ่มไตร่ตรองถึงสิ่งที่พวกเขาควรปฏิบัติต่อกันในสังคม พบว่าอกุศลเป็นเหตุแห่งความเสื่อม จึงเริ่มสมათานกุศลธรรมซึ่งในขั้นแรกก็คือ การงดเว้นจากปาณาติบาต “เพราะเหตุที่สมათานกุศลธรรม เขาจักเจริญด้วยอายุบ้าง จักเจริญด้วยวรรณะบ้าง เมื่อเขาเจริญด้วยอายุบ้าง เจริญด้วยวรรณะบ้าง บุตรของมนุษย์ทั้งหลายที่มีอายุ ๑๐ ปี จักมีอายุเจริญขึ้นถึง ๒๐ ปี” ชีวิตของมนุษย์เริ่มเจริญขึ้นจน “บุตรของคนผู้มีอายุ ๒๐,๐๐๐ ปี จักมีอายุเจริญขึ้นถึง ๔๐,๐๐๐ ปี บุตรของคนผู้มีอายุ ๔๐,๐๐๐ ปี จักมีอายุเจริญขึ้นถึง ๘๐,๐๐๐ ปี” เพราะเหตุที่พวกเขา “งดเว้นจากปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์) อทินนาทาน (การลักทรัพย์) กาเมสุมิฉฉาจาร (การประพฤติผิดผิดประเวณี) มุสาวาท (พูดเท็จ) ปิสฺสุณาวาจา (พูดส่อเสียด) ผรุสวาจา (พูดคำหยาบ) สัมผัสฺปปลาปะ (พูดเพ้อเจ้อ) ละอภิชมา (การเพ่งหาข้อผิดพลาดบกพร่องของผู้อื่น) พยาบาท (ความอาฆาตแค้น) มิจฉาทิฐิ (ความเห็นผิด) ธรรม ๓ ประการ คือ อธรรมราคะ วิสมโลภ มิจฉาธรรม และปฏิบัติชอบในมารดาบิดา ในสมณะพราหมณ์ ประพฤติอ่อนน้อมต่อท่านผู้ใหญ่ในตระกูล” เพราะ

^{๒๖} Fenn, Mavis: ๑๐๕-๑๐๗

การประพตติธรรมของเหล่ามนุษย์ สังคมจึงเจริญจนถึงยุคสมัยที่มนุษย์อายุยืนยาวถึง ๘๐,๐๐๐ ปี เวลานั้นจะมีพระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่าสังขะ (ซึ่งแสดงถึงความรุ่งเรืองของสังคมอุดมคติในแบบ ขรวาวาส) และพระพุทธเจ้าพระนามว่าเมตไตรย (แสดงถึงความรุ่งเรืองของสังคมอุดมคติในทาง ธรรม) ทรงอุบัติขึ้นในโลก^{๒๓}

มีข้อนำสังเกตว่า ความเป็นสังคมที่ดั้นั้น เริ่มต้นจากคนกลุ่มหนึ่งมองเห็นความสำคัญของการมีความสัมพันธ์ที่ถูกต้องระหว่างมนุษย์ด้วยกัน จากจุดเริ่มเข้าสู่ยุค “มิลล์ญู” (ยุคที่ความเป็นมนุษย์ถูกทำลายอย่างสิ้นเชิง) จนถึงยุคแห่งการฟื้นคืนสำนึกแห่งความเป็นมนุษย์นั้น เราจะพบว่า ณ จุดที่ความเป็นมนุษย์ถูกทำลายนั้น จะปรากฏพฤติกรรมต่าง ๆ ดังนี้ การละเมิดชีวิต และทรัพย์สิน การละเมิดทางวาจาเช่น การโกหกหลอกลวง วาจาหยาบคาย เป็นต้น ในระดับความคิด มนุษย์จะประกอบด้วยอภิขณา (การเพ่งโทษคนอื่น) พยาบาท (ความมุ่งร้ายต่อคนอื่น) และมีจนาทิฏฐิ (ความเห็นผิด) ในขั้นสุดท้าย ธรรม ๓ ประการคืออธรรมราคะ (ความกำหนัดในฐานะอันไม่ชอบธรรม) วิสมโลก (ความโลภไม่เลือก) มีจนาธรรม (ความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจผิดธรรมดา) ในแง่ความสัมพันธ์ทางสังคม “ธรรมเหล่านี้คือ ความไม่ปฏิบัติชอบในมารดา ความไม่ปฏิบัติชอบในบิดา ความไม่ปฏิบัติชอบในสมณะ ความไม่ปฏิบัติชอบในพราหมณ์ ความไม่อ่อนน้อมต่อท่านผู้ใหญ่ในตระกูล ก็ได้ถึงความแพร่หลาย”^{๒๔} ในขั้นสุดท้ายความสัมพันธ์และระบบศีลธรรมในระดับครอบครัว ถูกทำลายลงอย่างสิ้นเชิง หลังจากนั้น มนุษย์จะเข้าสู่ภาวะที่ไร้สำนึกของความเป็นมนุษย์ ฝากันไม่เลือกหน้า “โลกจักถึงการสมสู่ปะปนกันหมดเปรียบเหมือนแพะ ไก่ สุกกร สุนัขบ้าน สุนัขจิ้งจอก”^{๒๕} ความข้อนี้บ่งชี้ถึงบรรทัดฐานความเป็นมนุษย์ ซึ่งโดยรวมได้แก่ การดำรงไว้ซึ่งความสัมพันธ์ที่ถูกต้องระหว่างมนุษย์ในสังคมด้วยกัน การไม่ละเมิดทางกายและทางวาจาท่อกัน รวมถึงการมีจิตใจดี (เมตตา) ต่อกัน และความเห็นที่ถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) เมื่อบรรทัดฐานดังกล่าวถูกทำลาย สังคมมนุษย์ก็กลายเป็นสังคมสัตว์

ในทางตรงกันข้าม トラบเท่าที่ระบบจริยธรรมคุณธรรมเหล่านี้ยังคงอยู่ สังคมมนุษย์ก็ดำรงอยู่ได้ พระสูตรยังชี้ให้เห็นว่า การกลับมาของสังคมอุดมคติที่ความเป็นมนุษย์ได้รับการพัฒนาจนถึงขั้นสูงสุด กล่าวคือ การปรากฏขึ้นของพระเจ้าจักรพรรดิ (โลกขรวาวาส) การปฏิบัติของพระศรีอารยเมตไตรยพุทธเจ้า (โลกแห่งธรรม) มีจุดเริ่มต้นจากคนกลุ่มเล็ก ๆ ที่รู้จักเรียนรู้และมีความเห็นถูกต้อง เริ่มสำนึกถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์และหน้าที่อันถูกต้องระหว่างมนุษย์ด้วยกัน แล้วเริ่มขยาย

^{๒๓} ที.ปา.๑๑/๔๗-๔๘

^{๒๔} ที.ปา.๑๑/๔๕

^{๒๕} ที.ปา.๑๑/๔๖

ความคิดเห็นและพฤติกรรมที่ถูกต้องนั้นออกไป ตามนัยนี้ สังคมมนุษย์คือ สังคมที่มนุษย์สามารถ อารงรักษาระบบความสัมพันธ์ที่ถูกต้องชอบธรรม แต่ละคนประกอบด้วยความคิดความเห็นที่ถูกต้อง และจิตใจอันดีงามต่อกัน ประพฤติตนอย่างเหมาะสม กล่าวให้ชัดเจนอีกทีตามคำของพระสุตรก็คือ เมื่อ “อกุศลกรรมบถ ๑๐” แพร่หลาย สังคมมนุษย์ก็จะล่มสลาย การฟื้นคืนสังคมที่ล่มสลาย กระทำ ได้ด้วยการประพฤติ “กุศลกรรมบถ ๑๐” นั้นเอง ภายใต้กรอบคิดนี้ คุณธรรมของพลเมืองก็คือ กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ

๗. สิงคาลกสูตร : หลักพื้นฐานแห่งความสัมพันธ์ทางสังคม

จกั กวตติสูตรชี้ว่า เมื่ออำนาจรัฐไม่เป็นธรรม จะมีผลให้ศีลธรรมของปัจเจกบุคคลถูกทำลาย และเมื่อมาตรฐานความสัมพันธ์ขั้นต่ำสุดคือ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในระดับครอบครัว กล่าวคือ ความปฏิบัติชอบในมารดาบิดา ความปฏิบัติชอบในสมณะพราหมณ์ ความอ่อนน้อมต่อท่านผู้ใหญ่ในตระกูลถูกละเมิด สังคมมนุษย์ก็กลายเป็นสังคมสัตว์ ความคิดดังกล่าวนี้ทำให้หลักความสัมพันธ์ทาง สังคมที่ปรากฏใน “สิงคาลกสูตร” มีความชัดเจนขึ้นมา สิงคาลกสูตรจึงมิได้มีนัยเฉพาะในบริบท ของครอบครัวหรือหน่วยสังคมย่อยๆ หากแต่เกี่ยวเนื่องกับโครงสร้างสังคมรัฐโดยรวมอีกด้วย หมายความว่า จริยธรรมของปัจเจกบุคคลในระดับครอบครัว หรือจริยธรรมของหน่วยย่อยทางสังคม สัมพันธ์กับระบบหรือโครงสร้างสังคมทั้งหมดทั้งในแง่ที่จะมีผลกระทบเชิงบวกและลบต่อสังคม โดยรวม ในทางกลับกัน โครงสร้างทางสังคมการเมืองที่ดีหรือเลวก็มีผลต่อระบบความสัมพันธ์ของ ปัจเจกบุคคลหรือระดับหน่วยย่อยของสังคมเช่นกัน

มนุษย์ควรจะสัมพันธ์ต่อบุคคลอื่นในสถานภาพต่าง ๆ อย่างไร สิงคาลกสูตรชี้อย่างชัดเจน ในตอนเริ่มต้นว่า เบื้องต้นทีเดียว “อริยสาวก” จะต้องละกรรมกิเลส ๔ ประการก่อน “ดูก่อน คฤหบดีบุตร อริยสาวกละกรรมกิเลส ๔ ได้แล้ว ไม่ทำบาปกรรมโดยฐานะ ๔ และไม่เสพทางเสื่อม แห่งโกศะ ๖ อริยสาวกนั้น เป็นผู้ปราศจากกรรมอันลามก ๑๔ อย่างนี้แล้ว ย่อมเป็นผู้ปกปิดทิศ ๖ ย่อมปฏิบัติเพื่อชนะโลกทั้งสอง”^{๒๖} กรรมกิเลส ๔ ประการที่เป็นมาตรฐานเบื้องต้นสำหรับการดำรง ชีวิตของอริยสาวกก็คือ การละเว้นจากปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิจฉาจาร และมุสาวาท ข้อเรียกร้องประการต่อมาคือ การไม่ทำบาปกรรมโดยฐานะ ๔ คือไม่ลำเอียงเพราะความรัก ความชัง ความกลัว และความหลง ในภาษาปัจจุบันก็คือ ดำรงอยู่ในความยุติธรรม นั่นเอง เงื่อนไขของชีวิต ขั้นต่อมาก็คือ การไม่เสพทางเสื่อมแห่งโกศะ ๖ หรือละอบายมุข ๖ ประการ เมื่อพร้อมด้วยหลัก ความประพฤติพื้นฐาน ๑๔ ประการนี้แล้ว “ย่อมเป็นผู้ปกปิดทิศ ๖” ถ้าถือตามนี้ การปฏิบัติความ

^{๒๖} ที.ปา. ๑๑/๑๗๔

สัมพันธ์ในทิศทั้ง ๖ แบบใดด ๆ จะเป็นไปไม่ได้ หาก “อริยสาวก” ไม่มีธรรมพื้นฐาน ๑๔ ประการข้างต้นนั้น เราจะเห็นว่าแม้กระทั่งความสัมพันธ์ทางสังคมระดับหน่วยย่อย เช่นภายในระบบครอบครัว ยังมีข้อเรียกร้องเบื้องต้น คือจริยธรรมหรือคุณธรรมส่วนบุคคลด้วย เพราะจริยธรรมคุณธรรมเบื้องต้นจะประคับประคองให้การปฏิบัติความสัมพันธ์ทางสังคมนั้น ๆ เป็นไปอย่างถูกต้องเหมาะสม ส่วนหลักอันว่าด้วยผู้ปกปิด (รักษา) ทิศทั้ง ๖ นั้น พระพุทธเจ้าตรัสโดยเริ่มต้นดังนี้

ดูก่อนคฤหบดีบุตร ก้อริยสาวกเป็นผู้ปกปิดทิศทั้ง ๖ อย่างไร ท่านพึงทราบทิศทั้ง ๖ เหล่านี้คือ พึงทราบวามารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า อาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา บุตรภรรยาเป็นทิศเบื้องหลัง มิตรและอำมาตย์เป็นทิศเบื้องซ้าย ทาสและกรรมกรเป็นทิศเบื้องต่ำ สมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน

ดูก่อนคฤหบดีบุตร มารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า อ้นบุตรธิดาพึงบำรุงด้วยสถาน ๕ คือ ด้วยตั้งใจว่าท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ ๑ จักรับทำกิจของท่าน ๑ จักดำรงวงศ์ตระกูล ๑ จักปฏิบัติตนให้เป็นผู้สมควรรับทรัพย์มรดก ๑ เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน ๑

ดูก่อนคฤหบดีบุตร มารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้า อ้นบุตรพึงบำรุงด้วยสถาน ๕ เหล่านี้แล้วยอมอนุเคราะห์บุตรด้วยสถาน ๕ คือ ห้ามจากความชั่ว ๑ ให้ตั้งอยู่ในความดี ๑ ให้ศึกษาศิลปวิทยา ๑ หากภรรยาที่สมควรให้ ๑ มอบทรัพย์ให้ในสมัย ๑^{๒๒}

ความสัมพันธ์ที่กล่าวถึงมากที่สุดที่สุดในทิศ ๖ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลภายในระบบครอบครัว (บิดามารดา, บุตรธิดา, สามีภรรยา) ความสัมพันธ์นอกนี้ได้แก่ ความสัมพันธ์ในฐานะมิตรสหาย ความสัมพันธ์การงานระหว่างนายกับบ่าวหรือคนงาน ความสัมพันธ์กับตัวแทนแห่งคุณธรรมจริยธรรมหรือสัญลักษณ์แห่งองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อชีวิตในบริบทสังคมอินเดียโบราณ ได้แก่ ความสัมพันธ์ต่อนักบวช (สมณะ-พราหมณ์) ลักษณะความสัมพันธ์ต่อบุคคลต่าง ๆ ในพระสูตรนี้เป็นความสัมพันธ์ตามรูปแบบการครองชีวิตในบริบทสังคมอินเดียโบราณก็จริง แต่สาระสำคัญก็คือสถานภาพทางสังคมและความสัมพันธ์ของแต่ละคนอาจมีได้หลายแบบ แต่ละแบบความสัมพันธ์ต้องมีระบบจริยธรรมกำกับหรือสอดรับกับสถานภาพนั้น ๆ ซึ่งบุคคลพึงปฏิบัติให้ถูกต้องเหมาะสม ในการปฏิบัติความสัมพันธ์ พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสแต่เพียงว่าควรปฏิบัติอย่างไร แต่ทรงชี้ด้วยว่าเพราะเหตุใดจึงควรปฏิบัติเช่นนั้น เช่น เหตุที่บุตรควรปฏิบัติต่อมารดาบิดาก็เนื่องจากว่าท่านได้เลี้ยงตนมา ในทางกลับกัน เมื่อมารดาบิดาได้รับการปฏิบัติอย่างดีจากบุตรธิดาแล้ว บิดามารดาก็ควรจะสนองตอบใน

^{๒๒} ที.ปา. ๑๑/๑๔๘-๑๔๙

ทางที่เหมาะสม ข้อนี้นิยามว่า เมื่อคุณดำรงอยู่ในความสัมพันธ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อคนอื่นปฏิบัติต่อคุณอย่างถูกต้องตามหน้าที่ที่พึงมีตามสถานภาพนั้นแล้ว คุณก็ควรปฏิบัติความสัมพันธ์นั้นให้ถูกต้องต่อบุคคลนั้นด้วย เช่น บิดามารดามีพันธะหน้าที่ในการเลี้ยงดูบุตรให้มีชีวิตที่ดีงาม บุตรก็มีพันธะหน้าที่ทำให้ท่านสบายใจและดูแลเมื่อแก่เฒ่า หลักดังกล่าวนี้สอดคล้องกับเงื่อนไขที่สองที่พระพุทธเจ้าทรงเรียกร่องเมื่อเริ่มแรกแสดงพระสูตรคือ หลักความยุติธรรม (การไม่ทำบาปกรรมโดยฐานะ ๔ ประการ) การปฏิบัติความสัมพันธ์เช่นนี้ไม่อาจดำเนินไปแต่เพียงฝ่ายเดียว หากแต่แต่ละฝ่ายจักต้องรู้จักตอบสนองซึ่งกันและกันตามความเหมาะสมแก่สถานะของตน เมื่อคนอื่นปฏิบัติต่อตนเองอย่างเหมาะสม ตนเองก็มีหน้าที่ที่จะต้องตอบสนองต่อผู้อื่นในลักษณะที่เหมาะสมเช่นเดียวกัน นี่ก็คือหลักแห่งความยุติธรรมในการปฏิบัติความสัมพันธ์ทางสังคมนั่นเอง น่าจะเรียกว่า หลักแห่งการตอบสนองต่อกันและกันอย่างเหมาะสม (Reciprocal principle)

เมื่อโยงสังคาลกสูตรเข้ากับจักกวัตติสูตร เราจะพบว่า การปฏิบัติความสัมพันธ์โดยไม่ถูกต้องเหมาะสมนั้นมีผลกระทบใหญ่หลวงถึงอาจสูญเสียสภาพความเป็นมนุษย์ คุณค่าของความเป็นมนุษย์ แสดงออกภายในระบบความสัมพันธ์ต่าง ๆ ที่มนุษย์มีต่อผู้อื่นและตนเอง ในแง่นี้ การกระทำของปัจเจกบุคคล (การละกรรมกิเลส ๔ / การรักษาความเป็นธรรม) จริยธรรมในระดับครอบครัวและพันธะต่อระบบคุณธรรมจริยธรรม สัมพันธ์กับความเป็นไปของรัฐอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ข้อปฏิบัติที่ไม่ถูกต้องของปัจเจกบุคคล คือ กรรมกิเลส ๔ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ “รัฐ” เกิดขึ้น กล่าวให้ชัดเจนคือรัฐเกิดขึ้นเพราะจริยธรรมส่วนบุคคลเสื่อมทรามลง รัฐจึงถูกเรียกร่องให้ปฏิบัติความยุติธรรม แต่ในการปฏิบัติเพื่อความยุติธรรมนั้น พระจักรพรรดิราช (ผู้ปกครอง) จะต้องปฏิบัติความสัมพันธ์อย่างเหมาะสมทั้งระดับครอบครัวและระดับการปกครอง มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อประชาชน และต่อนักปราชญ์หรือผู้รู้ หรือสัมพันธ์ต่อบรมธรรมอย่างถูกต้อง จะเห็นว่าหลักความยุติธรรมเป็นแกนสำคัญทั้งในระดับครอบครัว สังคมและรัฐ วิธีที่เหมาะสมและยุติธรรมเช่นนี้ มีความหมายเท่ากับ ศีล (หรือ ชูล ทริม ในภาษาทิเบต)^{๒๔}

เมื่อวิเคราะห์ปัจเจกบุคคลในฐานะหน่วยย่อยของความสัมพันธ์ทางสังคม มาตรฐานขั้นต่ำสุดของการเป็นหน่วยย่อยที่ดีของสังคมคือ การละกิเลสกรรม ๔ ประการ ได้แก่ ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิจฉาจาร และมุสาวาท เมื่อรวมกับประเด็นเรื่องความยุติธรรม สิ่งเหล่านี้จึงเป็นฐานแห่งคุณธรรมอื่น ๆ ที่มนุษย์จะพึงมีในระดับสูงขึ้นไป การละสิ่งเหล่านี้เกี่ยวโยงกับลักษณะจิตใจที่ตระหนักถึง “ธรรมชาติแห่งการรักชีวิตตนเอง” ที่มีในตัวเราเองและคนอื่น ซึ่งเป็นเหตุผลสำคัญสำหรับการเรียกร่องให้คนอื่นเคารพในชีวิตของเรา และเหตุผลที่เราจำเป็นต้องปฏิบัติต่อผู้อื่นใน

^{๒๔} วีระ สมบูรณ์ ๒๕๔๕: ๓๖-๓๗

ลักษณะเดียวกัน การไม่ละเมิดทรัพย์สินของผู้อื่นในฐานะสิ่งจำเป็นในการเลี้ยงชีวิต จะเห็นว่า ในทัศนะของพระพุทธศาสนา ปัจจัยสี่ ชีวิตทางครอบครัว การรับรู้ความจริง นั้นสำคัญมาก เราต้อง ปฏิบัติด้วยความเคารพในสิทธิครอบครองของผู้อื่น ไม่ถูกล่อลวงเอาผลประโยชน์จากผู้อื่น การเรียกร้องสิทธิของปัจเจกบุคคลและการเคารพในสิทธิต่าง ๆ ของผู้อื่น ก็คือการสอนให้ปฏิบัติเมตตาธรรม นั้นเอง^{๒๙}

น่าจะสรุปได้ว่า จริยธรรมและคุณธรรมที่จะพึงชี้ว่ามนุษย์คนหนึ่งเป็นคนดี ตามทัศนะของ พระพุทธศาสนานั้นก็คือ ศีล ๕ และนัยที่แฝงอยู่ในศีล ๕ นัยที่แฝงมาคือ การเคารพต่อสิทธิในชีวิต และทรัพย์สินผู้อื่น (เมตตาธรรม) การไม่ละเมิดคนอื่นในทางวาจา (การใช้เสรีภาพทางการพูด การเขียนต้องไม่ทำลายความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น) ไม่หลอกลวง ความซื่อสัตย์ต่อคู่ครองของตนและ ให้ความสำคัญกับสถาบันครอบครัว ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ก็โดยการละอธรรมราคะ (ความกำหนัดในฐานะ อันไม่ชอบธรรม) มิจฉาธรรม (ความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจผิดธรรมดา) ทำหน้าที่ทางสังคม ด้วยความยุติธรรมโดยการปฏิบัติความสัมพันธ์ทุกระดับอย่างถูกต้องเหมาะสม ในระดับความคิด พลเมืองดีจะต้องมีสัมมาทิฐิ (สิทธิที่จะรับรู้ความจริง/ความถูกต้อง) ระดับจิตใจก็คือ การไม่โลภ เกิน (อวิสมโลภะ) การไม่มุ่งร้ายคนอื่น (อหยาปาทะ) การไม่เพ่งโทษผู้อื่น (อนภิชฌา / ไม่จ้องเล่น งานคนอื่น) เพราะการแสดงออกใด ๆ จำต้องเริ่มต้นที่ความคิดเห็นและทำที่อันถูกต้องเหมาะสม มองในเชิงบวก เราอาจพิจารณาคุณสมบัติของพลเมืองดีภายในกรอบมโนทัศน์เรื่อง “บุญกิริยาวัตตุ” ของพระพุทธศาสนาก็ได้ กล่าวคือ พระพุทธศาสนาเรียกร้องให้ชาวพุทธบำเพ็ญบุญ ๓ ประการคือ (๑) การให้หรือการแบ่งปันปัจจัยสี่หรือทรัพยากรที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต (ทาน) (๒) การไม่ทำร้าย เบียดเบียนผู้อื่น รักษาระเบียบสังคมเพื่อไม่ให้เกิดความวุ่นวาย (ศีล) (๓) การมีจิตใจที่ดีมีน้ำใจ ต่อผู้อื่น (ภาวนา ในที่นี้มุ่งหมายการสร้างจิตใจที่มีเมตตาต่อกันของคนในสังคม^{๓๐}) กรอบคิดเรื่อง “บุญกิริยาวัตตุ” นี้เป็นหลักความประพฤติโดยย่อที่ครอบคลุมทั้งเรื่องสังคมและปัจเจกบุคคล การให้ ทานเกี่ยวข้องกับกระจายหรือการแบ่งปันทรัพยากรหรือปัจจัยสี่ซึ่งจำเป็นต่อการมีชีวิตอยู่ของ แต่ละคน การประพฤติศีลเป็นเรื่องระเบียบกฎเกณฑ์พื้นฐานทางสังคม สังคมจำเป็นต้องมีระบบ ระเบียบที่คนทั่วไปจักต้องให้ความเคารพ ขณะเดียวกัน มนุษย์ในสังคมจักต้องมีจิตใจที่มองเห็นความ เป็นมนุษย์ของกันและกันเอื้ออาทรต่อกัน จึงจะทำให้การปฏิบัติตามข้อข้างต้นดำเนินไปได้ด้วยดี ทั้งนี้ พึงเข้าใจว่าพระพุทธศาสนาเรียกร้องให้ชาวพุทธทุกคนกระทำกิจกรรมเหล่านี้ในฐานะสมาชิกของชุมชน โดยไม่จำเป็นว่าจะอยู่ในสังคมประชาธิปไตยหรือไม่

^{๒๙} ดูสมภาร พรหมทา, ๒๕๔๗

^{๓๐} ไปรตดู พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ๒๕๔๒

๘. สรุป : พลเมืองดีในทัศนะพุทธศาสนากับพลเมืองดีในสังคมประชาธิปไตย

ถ้า “พลเมือง” หรือ Citizen ในสังคมประชาธิปไตย หมายถึง สมาชิกของกลุ่มซึ่งอาศัยอยู่ภายใต้ระบบกฎหมายของรัฐบาล ซึ่งออกโดยประชาชนที่มีส่วนร่วมในการปกครอง ถ้าการเป็นพลเมืองของพลเมืองหมายถึงการมีสิทธิเสรีภาพในฐานะพลเมือง (civil rights) การมีสิทธิส่วนร่วมในการใช้อำนาจทางการเมือง (political rights) และสิทธิทางสังคม (social rights) และสิทธิที่เข้าถึงความสุขและความพึงพอใจในชีวิตทางวัตถุและชีวิตทางวัฒนธรรม การเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย ก็คือ การเคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น การปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างเท่าเทียมกันคือการอนุญาตให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการกำหนดระเบียบใด ๆ ที่จะบังคับใช้ในสังคมที่ตนอาศัยอยู่ รวมทั้งการเชื่อฟังกฎหมายที่ตนเองมีส่วนร่วมผ่านระบบตัวแทนหรือส่วนร่วมโดยตรงในบางสังคมนั้นด้วย การเป็นพลเมืองในสังคมตามทัศนะของพระพุทธศาสนาก็น่าจะมีส่วนคล้ายกับทัศนะของฝ่ายประชาธิปไตยอยู่บ้าง

ประการแรก พระพุทธศาสนายอมรับความเท่าเทียมกันของทุกคนในสังคม และถือว่าความแตกต่างเป็นเรื่องของสังคม เป็นความแตกต่างตามหน้าที่การงาน แต่ไม่มีใครสามารถอ้างความเหนือกว่าผู้อื่นโดยชาติกำเนิด ศิwapรรณ และอื่นใด ในแง่นี้สิทธิในการเป็นประชากรของรัฐของทุกคนเท่าเทียมกัน ภายในรัฐที่ตนมีส่วนร่วมกำหนดแนวทางตั้งแต่แรก และรัฐต้องมีมาตรฐานในการจัดการกับพลเมืองของตนอย่างยุติธรรม ตามหลักแห่งการกระทำ คือ ยกย่องคนที่ควรยกย่อง ตีเตียนคนที่ควรตีเตียน และลงโทษอย่างเหมาะสมแก่คนที่ควรถูกลงโทษ

ประการที่สอง ในสังคมรัฐ มีมาตรฐานขั้นต่ำบางประการที่ทุกคนจะต้องให้ความเคารพ ได้แก่ การไม่ทำลายชีวิตของผู้อื่น การไม่ละเมิดสิทธิในทรัพย์สินของผู้อื่น การให้ความเคารพในชีวิตส่วนตัวหรือความสัมพันธ์ทางครอบครัว การไม่ละเมิดสิทธิในการรับรู้ความจริงหรือการไม่ถูกฉกฉวยเอาผลประโยชน์โดยการทำให้อาใจผิดพลาด หรือด้วยการล่อลวง ทุกคนภายในรัฐต้องมีความสัมพันธ์ต่อกันและกันในระดับที่เหมาะสมและยุติธรรม รัฐต้องทำให้ทุกคนอยู่ได้มาตรฐานเดียวกัน คือ การตอบสนองต่อสิทธิของการมีชีวิต และองค์ประกอบของการดำรงชีวิตทั้งในแง่กายภาพและจิตภาพ

ประการที่สาม การที่ทุกคนจะมีสิทธิในการแสวงหาหรือใช้ชีวิตตามความพึงพอใจของตนทั้งในด้านวัตถุธรรมและวัฒนธรรม พระพุทธศาสนาแม้จะชี้ให้เห็นว่า ความคิดความเชื่อและทำที่อื่นไม่ถูกต้องมีความสำคัญต่อพฤติกรรมมนุษย์ แต่ในแง่สังคมการเมือง พระพุทธศาสนาได้วางมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับการดำรงชีวิตคือ การใช้ชีวิตที่ไม่ละเมิดความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น แต่ในแง่การแสวงหาเครื่องดำรงชีวิตและการใช้ชีวิตตามความพึงพอใจแล้ว ไม่ได้กำหนดไว้ในแง่ที่จะให้รัฐหรือผู้ปกครองเข้าไปก้าวก่าย ยกเว้นกรณีที่จะทำให้ความเป็นมนุษย์ของผู้อื่นถูกทำลายเท่านั้น การแสวงหาความ

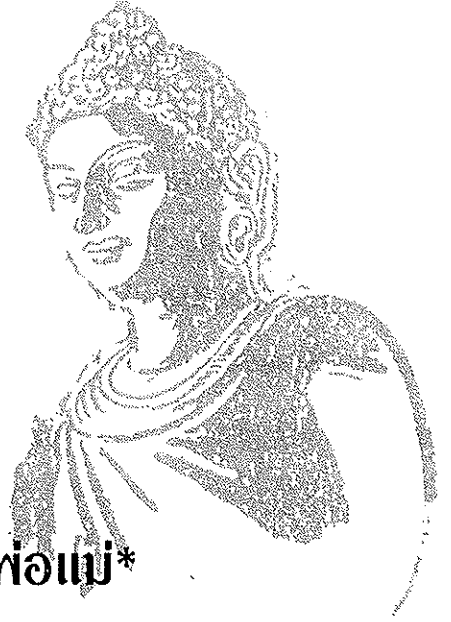
มั่งคั่งทางโภชนาการ ถูกจำกัดเฉพาะกรณีที่จะละเมิดทรัพย์สินของผู้อื่นเท่านั้น การแสวงหาความพึงพอใจเพศรสก็เช่นเดียวกัน จะต้องไม่ทำให้ระบบความสัมพันธ์ทางครอบครัวของตนและผู้อื่นถูกทำลาย การวางเฉพาะมาตรฐานขั้นต่ำเป็นการเปิดกว้างให้ทุกคนมีสิทธิและโอกาสในการเลือกวิถีการดำรงชีวิตตามความพึงพอใจของตน

อย่างไรก็ตาม ในระดับการดำรงชีวิตทางศาสนานั้น เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่จะต้องมีการแยกออกจากมาตรฐานทางสังคมการเมือง ระดับศาสนาเน้นไปที่การรักษาระเบียบทางกาย วาจาและใจ การกำจัดความโลภ ความโกรธ ความหลง การไม่มีทุกข์และอริสราภาพทางใจ หมายความว่า เราจะต้องแยกทัศนะเกี่ยวกับการเป็นพลเมืองดีกับการเป็นศาสนิกชนที่ดีตามหลักศาสนาออกจากกัน มาตรฐานการเป็นพลเมืองของพุทธศาสนานั้นวางอยู่บนหลักของศีล ๕ โดยเฉพาะสี่ข้อเบื้องต้น ซึ่งเป็นหลักทั่วไปสำหรับการดำรงชีวิตมนุษย์ ส่วนหลักการเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีนั้นวางไว้ในระดับที่สูงขึ้นไปกว่าศีล ๕

เอกสารอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๑๑, กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐
- มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระสูตรและอรรถกถา แปล, พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช, แนวคิดทางการเมืองไทยสมัยโบราณ, กรุงเทพฯ : แผนกรัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, มปป
- ฉานทิธี สันตะพันธ์, “วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง : แนวทางการสร้างสังคมประชาธิปไตย” <http://www.pub-law.net/publaw/printPublaw.asp?publawwid=๑๑๗> เข้าถึงเมื่อ ๐๗/๑๐/๒๐๐๗, ๒๐๐๗
- เทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พระ, การศึกษาที่สากลบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย, กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๒
- ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, ความคิดทางการเมืองไพร่กระฎุมพีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๙
- ปรีชา ช่างขวัญยืน, ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก, กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔
- วีระ สมบูรณ์, ธรรมะกับการเมืองของพุทธศาสนิกชน, กรุงเทพฯ : ประพันธ์สาส์น, ๒๕๕๐
- วีระ สมบูรณ์, อริยวินัยสำหรับคริสต์ศตวรรษที่ ๒๑, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทมส์คอมมูนิเคชัน, ๒๕๔๖
- สมภาร พรหมทา, ปรัชญาสังคมและการเมือง, กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘
- สมภาร พรหมทา, พุทธปรัชญา : มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม, กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒
- Fenn, Mavis, “Two Notions of Poverty in the Pali Canon,” *Journal of Buddhist Ethics* 3 : 98-125, 1996
- Loy, David R, “How to Reform a Serial Killer: The Buddhist Approach to Restorative Justice.” *Journal of Buddhist Ethics* 7 : 145-168, 2000

บทความวิจัย การบวชเพื่อทดแทนบุญคุณพ่อแม่*

ผศ.ดร.มนตรี สืบด้วง

ป.ธ.๙, พธ.บ., พธ.ม., พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญา คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

การบวชในพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นการบวชรูปแบบใดก็ตาม ล้วนมีเป้าหมายเพื่อการบรรลุพระนิพพานหรือความหลุดพ้นจากกิเลสด้วยกันทั้งสิ้น ต่อมา เมื่อกาลเวลาผ่านไป พระพุทธศาสนามีทั้งความเจริญและความเสื่อมสลับกันไป และเมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายเข้ามาถึงประเทศไทย ปัจจัยหนึ่งที่จะทำให้พระพุทธศาสนามีความเจริญมั่นคงได้นั้น จำเป็นที่จะต้องมีนักบวชซึ่งเป็นศาสนทายาท ที่ช่วยในการเผยแผ่คำสอน พระภิกษุที่เป็นนักปราชญ์ไทยในอดีตจึงได้ช่วยกันอธิบายแนวคิดที่เกี่ยวกับเรื่องการบวชเพื่อทดแทนบุญคุณบิดามารดาขึ้น ความเชื่อเรื่องการบวชแบบนี้เริ่มต้นขึ้นเมื่อใด ไม่มีหลักฐานปรากฏ และไม่มีหลักฐานที่ยืนยันได้จากคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา ปัญหาที่สำคัญในเรื่องนี้ คือ ความเชื่อนี้ก่อให้เกิดทั้งผลดีและผลร้าย ผลดีคือมีชายไทยประสงค์จะบวชมากขึ้น ผลร้าย คือ กระทบต่อความรู้สึกของผู้ที่ไม่สามารถจะบวชได้ อีกเรื่องหนึ่งที่เป็นปัญหา คือ เรื่องอานิสงส์ของการบวชและอานิสงส์ของผู้ให้บวช ที่พระสงฆ์ไทยสอนต่อๆ กันมาว่า จะได้บุญเป็นจำนวนที่นับได้เท่านั้นเท่านั้น และอ้างว่าคำสอนนี้พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ทั้งๆ ที่ไม่มีปรากฏในพระไตรปิฎก ฉะนั้น เรื่องการบวชเพื่อทดแทนบุญคุณบิดามารดา นี้ จึงเป็นเรื่องที่ชาวพุทธไทย

* บทความนี้ปรับปรุงแก้ไขจากงานวิจัยเรื่อง การบวชกับความกตัญญูในพุทธศาสนาเถรวาท, ทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ควรพิจารณาให้รอบคอบว่าเป็นไปได้จริงมากน้อยแค่ไหน การบวชเป็นเพียงช่องทางหนึ่งแห่งการทำความดีเท่านั้น ผู้ที่ไม่บวช(ตามรูปแบบ)ก็สามารถที่จะทำความดีเพื่อตอบแทนพระคุณบิดามารดาได้ ด้วยการทำความดีอื่นๆ และด้วยการบวชใจ ศึกษาและปฏิบัติธรรมในสถานภาพใดก็ได้ ไม่จำเป็นต้องออกบวชเสมอไป

ABSTRACT

Any form of ordination in Buddhism was for nirvana or extinction of suffering. However, as Buddhism grew and dropped, and when Buddhism came to Thailand, one major factor for Buddhism to establish solidly is to have Buddhist monks, who will propagate Buddhist teachings. Therefore, in the past, Thai scholar monks explained the ordination for paying back merits to parents. Such belief was widespread but there was no evidence when it began and no Buddhist texts, both Tripitaka and commentaries, were found supporting the belief. Even though it encouraged more Thai men to ordain, it may discourage those who were not qualified to ordain. Moreover, the merit gained from the ordination was not stated in Tripitaka as taught for a long time by Thai monks. Therefore, to ordain for paying back merits to parents should be considered for Thai Buddhists as one channel, among many, to do merits. Those who do not ordain can also practice good deed to pay back to parents. Anyone can study and practice Dharma as they commit in the mind, not necessarily by the ordination ceremony.

๑. บทนำ

พุทธศาสนิกชนชาวไทยมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องการบวชที่สำคัญประการหนึ่ง คือ เชื่อว่า เมื่อลูกชายได้บวชเป็นพระภิกษุหรือแม้แต่บวชเป็นสามเณรแล้วจะทำให้สามารถที่จะตอบแทนบุญคุณบิดามารดาได้ โดยเฉพาะมารดา เมื่อลูกชายคนใดได้บวชแล้วลูกชายคนนั้นก็จะได้ตอบแทนค่าน้ำนมที่แม่ให้ดื่มมาตั้งแต่เยาว์วัย เมื่อผู้ที่เป็นมารดาตายไปจะได้เกาะชายผ้าเหลืองขึ้นสวรรค์ได้ ผู้ที่เป็นบิดามารดาจึงมีความเชื่อว่าลูกชายนั้นสามารถที่จะตอบแทนบุญคุณได้ดีกว่าลูกสาว หลายครอบครัวจึงประสงค์ที่จะได้ลูกชายไม่อยากจะลูกสาว สังคมไทยเป็นสังคมที่ให้ความสำคัญแก่บุตรชาย เพราะจะเป็นผู้สืบสกุลและจะได้บวชเป็นพระอันนับเป็นการแผ่ส่วนกุศลให้บิดามารดา ชาวพุทธไทยจึงเชื่อกันว่า การตอบแทนบุญคุณด้วยการบวชนี้ถือว่าเป็นการทำบุญที่ยิ่งใหญ่ มีคุณค่าที่สูงกว่าการตอบแทน

บุญคุณด้วยทรัพย์สินเงินทอง ปัญหาเกี่ยวกับเรื่องนี้ คือ การให้คุณค่าแก่ลูกไม่เท่ากัน ถ้าเป็นลูกชายสามารถบวชได้ พ่อแม่จึงให้คุณค่าสูงกว่าลูกสาวที่ไม่สามารถบวชได้ เรื่องนี้เป็นเรื่องที่พุทธศาสนิกชนไทยควรจะทำความเข้าใจ

ความเชื่อที่ว่าลูกชายสามารถบวชเพื่อแทนคุณบิดามารดาได้นั้น ไม่สามารถที่จะค้นหาหลักฐานจากคัมภีร์ดั้งเดิมได้ แต่ในสังคมไทยกลับมีคำสอนเกี่ยวกับเรื่องนี้ที่อ้างว่าเป็นคำสอนที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ มีทั้งข้อความที่เหมือนพุทธพจน์ (ใช้คำเหมือนพระพุทธเจ้าตรัสแต่ค้นหาที่มาไม่ได้) และที่อ้างว่า พระพุทธเจ้าตรัสไว้ (อ้างลอยๆ) เรื่องนี้ จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ควรตรวจสอบความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องการบวชว่า ส่วนใดเป็นเรื่องของวัฒนธรรมที่ผสมเข้ามา ค่านิยมและวัฒนธรรมของไทยเกี่ยวกับเรื่องการบวชนี้มีส่วนทำให้จุดมุ่งหมายในการบวชตามพระธรรมวินัยคลาดเคลื่อนไปมากน้อยแค่ไหนรวมทั้งเรื่องการตอบแทนบุญคุณบิดามารดาเกี่ยวกับเรื่องการบวชมีความเชื่อมสัมพันธ์กันได้อย่างไร

๒. การบวชในพระพุทธศาสนา

๒.๑ ความหมายของการบวช

คำว่า “บวช” มาจากภาษาบาลีว่า “ปพฺพชฺชา” (อ่านว่า “ปับ-พัต-ชา”) ซึ่งมีรากศัพท์มาจาก “ป” แปลว่า “ทั่ว” และ “วชฺ” แปลว่า “เว้น” ประกอบกันเป็นคำนาม (ตามหลักไวยากรณ์ภาษาบาลี) แปลตามรากศัพท์ว่า “การเว้นทั่ว”^๒ แต่เมื่อแปลตามเนื้อหา (อรรถะ) หมายถึง การเว้นความชั่วทั่วทุกอย่าง” อันหมายถึง ความชั่วทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ผู้ที่บวชหรือนักบวชจึงมีชื่อเรียกว่า “ปพฺพชิต” ในภาษาบาลีหรือที่ใช้ในภาษาไทยว่า “บรรพชิต” แปลว่า ผู้บวชแล้วหรือผู้ละเว้นความชั่วทั้งทางกาย วาจาและใจเสียแล้ว

ตามนัยที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ดังเช่นในฉวิโสธนสูตรนั้น การบวชโดยเฉพาะการบวชของพระอรหันต์ทั้งหลาย หมายถึง การละทิ้งสมบัติทั้งหมด ละเครื่องญาติทั้งหลายเสีย โจนผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาหวัดออกจากเรือน เป็นผู้ไม่มีบ้านเรือน ไม่เกี่ยวข้องด้วยเรือน แล้วปฏิบัติฝึกฝนอบรมตนตามหลักสิกขาและสาขีพของภิกษุจนกระทั่งบรรลุความพ้นทุกข์ในที่สุด^๓ ดังนั้น การบวช

^๒ พระอรรถกถาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), พจนานุกรมบาลี-ไทย ฉบับนักศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์ปรีณิตตั้ง จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๒๓๘.

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๓๒.

^๔ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๐๒-๑๐๔/๑๒๑-๑๒๕. (ฉบับมหาจุฬาฯ)

จึงเป็นการดำเนินชีวิตที่แตกต่างไปจากชีวิตฆราวาสผู้ครองเรือนตามปกติและมีเป้าหมายสูงสุด คือ การหลุดพ้นจากความทุกข์นั่นเอง

ในอรรถกถาหลายแห่งที่อธิบายถึงเรื่องการบวช จะกล่าวถึงในลักษณะที่ว่า การบวชนั้น เป็นโอกาสที่จะได้กระทำความดี เป็นช่องทางที่สะดวกในการประกอบกุศล ส่วนผู้ที่ใช้ชีวิตอย่างฆราวาส(ไม่บวช)นั้น จะหาโอกาสกระทำความดีได้ยาก เป็นช่องทางที่คับแคบ อึดอัด ดังปรากฏในอรรถกถาที่มณีกาย สีสันธวรรค (สุมังคลวิลาสินี เล่ม ๑)^๔

พุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายความหมายของการบวชออกเป็น ๒ แบบ คือ บวชสมบุรณ์ กับบวชชั่วคราว ซึ่งในการนิยามความหมายต่อไปนี้ทั้งหมด พุทธทาสภิกขุ ประสงค์ที่จะอธิบายความหมายของการบวชสมบุรณ์หรือบวชตลอดไป โดยได้อธิบายขยายความออกไปอีก ๘ ประการ คือ

- ๑) การบวช คือ การออกไปค้น ออกไปแสวงหาว่าอะไรเป็นกุศล
- ๒) การบวช คือ การออกไปอยู่อย่างต่ำต้อย อย่างไม่มีทรัพย์สินสมบัติ
- ๓) การบวช คือ การฝึกฝน การบังคับตน บังคับอินทรีย์
- ๔) การบวช คือ ความสะดวกในการที่จะเดินทางออกไปนอกโลก หมายถึง การเดินทางด้วยจิตใจให้ขึ้นไปอยู่เหนือการครอบงำของโลก
- ๕) การบวช คือ โอกาสแห่งการได้สิ่งสูงสุดของมนุษย์ คือ บรรลุอมตธรรม
- ๖) การบวช คือ การอยู่บนหัวคนทุกคน เป็นที่เคารพบูชาของสัตว์โลก
- ๗) การบวช คือ โอกาสแห่งการทำประโยชน์เพื่อบุคคลอื่นอย่างมหาศาล คือ
 - (๑) การเป็นผู้นำในทางวิญญานให้แก่สัตว์โลก
 - (๒) ผู้บวชสามารถสืบอายุพระศาสนาไว้ให้คงมีอยู่ในโลก
 - (๓) การบวชมีโอกาส แม้จะทำประโยชน์ผู้อื่นอย่างกุศลสาธารณะ
 - (๔) การบวชเป็นการดึงบุรพการี ญาติวงศ์พงศาให้เข้ามาผูกพันอยู่กับศาสนา
- ๘) การบวช เป็นการมาอยู่ในเพศอันสูงสุด^๕

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายว่า การบวช คือ บรรพชา นั้น แปลความหมายง่าย ๆ ว่า เว้น สละ ละได้ หมายความว่า สละ ละสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม หรือบาปอกุศลต่างๆ เป็นเรื่องของการฝึกฝนพัฒนาตนเอง เพราะว่าอกุศล สิ่งไม่ดีหรือบาปต่างๆ นั้น การบวชนี้จึงถือเป็นการฝึกตนเอง

^๔ ที.สี.อ.(บาลี) ๑/๑๔๑/๑๖๓ (ฉบับ CD, มหิตล), อง.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๑๔๘/๔๒๑-๔๒๒ (ฉบับ CD, มหิตล)

^๕ พุทธทาสภิกขุ, บวชทำไม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, มปป.), หน้า ๔๓-๔๗.

อีกความหมายหนึ่งที่พ่วงมาด้วยก็คือ สละเครื่องห่วงกังวลภายนอก คือทรัพย์สินเงินทอง วัตถุสิ่งของต่างๆ ซึ่งมีความหมายต่อไปว่า จะต้องมีชีวิตที่เป็นอิสระ เพราะฉะนั้น คำว่า บวช นี้ จึงมีความหมายอีกอย่างหนึ่งว่า “ไปได้ทั่ว” คือ เป็นอิสระ เพราะวิถีชีวิตของพระภิกษุไม่ต้องเก็บสะสมอะไร จะไปไหนก็ได้สะดวก เหมือนกับนกที่มีแต่ปีกสองปีก จะไปไหนเมื่อไรก็ได้”

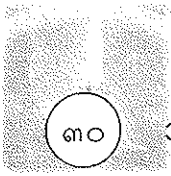
การบวชมีความหมายทั้งในเชิงภาษาและเชิงปฏิบัติ กล่าวคือ การบวชในเชิงภาษาตามรูปศัพท์มาจาก คำว่า ปพพชชา ในภาษาบาลี แปลว่า การเว้นทั่วหมายถึง เว้นความชั่วทั่วทั้งหมด หรือ การถึงความเป็นคนประเสริฐเพราะเป็นผู้เว้นความชั่วทุกอย่างต่างจากคนธรรมดา ส่วนในเชิงปฏิบัตินั้น การบวช หมายถึง การถือเพศเป็นนักบวช สละเหย้าเรือน ออกจากเรือนปฏิบัติตนเพื่อมุ่งสู่ความสงบทางด้านจิตใจ ดำเนินชีวิตในลักษณะที่เป็นการขัดเกลากิเลสของตนให้ลดน้อยและหมดไปในที่สุด

นอกจากนี้ จะเห็นได้ว่าคำที่สัมพันธ์กับคำว่า “บวช” นอกจาก คำว่า “บรรพชา” แล้ว ยังมีคำว่า “อุปสมบท” ด้วย แต่เมื่อกล่าวถึงอุปสมบทย่อมหมายถึง การบวชเป็นภิกษุเท่านั้น ไม่ได้มีความหมายกว้างเหมือนอย่างคำว่า “บวช” ซึ่งครอบคลุมความหมายทั้งที่เป็นการบวชเป็นสามเณร การบวชเป็นภิกษุหรือภิกษุณี รวมถึงการบวชชี การบวชชีพราหมณ์และการบวชเนกขัมมะซึ่งเป็นคำที่นิยมใช้กันในปัจจุบันด้วย อย่างไรก็ตาม ในบทความนี้ จะมุ่งเน้นศึกษาวิเคราะห์การบวชตามประเพณีนิยมของสังคมไทยที่เชื่อว่าเป็นการทดแทนบุญคุณบิดามารดาอันได้แก่ การบวชเป็นพระภิกษุ (รวมถึงสามเณร) เท่านั้น

๒.๑ จุดมุ่งหมายและความสำคัญของการบวช

จากความหมายของการบวชในตอนต้น จะเห็นได้ว่าการบวชในทางพระพุทธศาสนาตามความหมายเดิมเท่านั้น มุ่งหมายเพื่อเว้นความชั่วหรืออกุศลธรรมทั้งปวงโดยเด็ดขาดเพื่อมุ่งสู่เป้าหมายที่ประเสริฐที่สุดคือ ความดับทุกข์ การบวชจึงเป็นอุบายวิธีหรือแบบฝึกหัดที่มุ่งเน้นการฝึกฝนทางด้านจิตใจเป็นสำคัญ เพื่อให้ผู้บวชได้เข้าถึงความสุขที่แท้จริง ซึ่งต้องมีรูปแบบการดำเนินชีวิตที่ต่างไปจากปุถุชนทั่วไป ในปัจจุบันนี้ การที่ยุคสมัยเปลี่ยนแปลงไป สภาพสังคมเปลี่ยนแปลง เมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาสู่สังคมไทยและผ่านกาลเวลาอันยาวนาน ความเชื่อ ค่านิยม และความเข้าใจเกี่ยวกับการบวชย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย จุดมุ่งหมายและความสำคัญของการบวชในปัจจุบัน จึงมีหลากหลายออกไป โดยมีผู้รู้ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับความสำคัญไว้ เช่น

^๙พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), สอนภาค-สอนতিต ชีวิตพระ-ชีวิตชาวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๕-๖.

พุทธทาสภิกขุ ที่ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการบวชไว้อาจสรุปเป็นความสำคัญของการบวชได้ ๓ ประการ^๑ ดังนี้

๑) *ประโยชน์แก่ตนเอง* กล่าวคือ ประโยชน์อันจะพึงได้แก่ตัวผู้บวชเอง หากผู้บวชต้องการบวชแบบสมบุรณ์หรือบวชเพื่อหวังความหลุดพ้น ประโยชน์สูงสุดที่จะได้คือการเผาผลาญกิเลสและไฟทุกข์ หรือที่เรียกว่า นิพพาน ส่วนผู้ที่บวชชั่วคราวตามขนบธรรมเนียมประเพณียอมได้ประโยชน์จากการบวชโดยสรุป คือ ได้เรียนรู้พระศาสนาอย่างใกล้ชิด ได้ลองปฏิบัติธรรมะอันเป็นเครื่องพ้นทุกข์ตามความสามารถ ได้พัฒนาตนให้เป็นคนดีกว่าเดิมเพื่อการกลับมาเป็นบุคลากรที่ดีของสังคม เพื่อเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ดีต่อไป

๒) *ประโยชน์ที่จะพึงได้แก่ผู้อื่นมีบิดามารดาเป็นประธาน* ข้อนี้มุ่งหมายเอาการตอบแทนบุญคุณต่อผู้มีบุญคุณทั้งหลายเป็นที่ตั้ง การบวชเป็นการตอบแทนคุณความดีท่านเหล่านั้น โดยการทำให้ท่านที่เป็นมิถุนาธิฐิกลายเป็นผู้มีสัมมาธิฐิหรือทำผู้มีสัมมาธิฐิให้กลายเป็นผู้มีปัญญาจนพ้นจากทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง จึงจะเรียกว่า ตอบแทนบุญคุณท่านเหล่านั้นได้หมดสิ้น แต่ถ้าไม่สามารถทำได้เช่นนั้น การบวชก็เป็นการทำให้ท่านเหล่านั้นได้ใกล้ชิดเป็นญาติกับพระศาสนา และมีศรัทธาที่มั่นคงยิ่งขึ้น

๓) *ประโยชน์แก่ศาสนา* การที่มีการบวชเกิดขึ้นได้ในทุกวันนี้เนื่องจากการบวชสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต ถ้าไม่มีการบวชสืบทอดกันมาก็ไม่มีพุทธศาสนาในปัจจุบันนี้ เพราะฉะนั้นการบวชจึงมีความมุ่งหมายอย่างหนึ่งเพื่อให้เกิดการสืบทอดอายุพุทธศาสนา เพราะไม่มีพุทธศาสนาก็ไม่มีการบวช ดังนั้นการบวชจึงเป็นการตอบแทนคุณพระศาสนาประการหนึ่ง และทำให้พระศาสนาได้ยืนยาวไปเพื่อเป็นประโยชน์แก่ชาวโลกต่อไปได้อีกประการหนึ่ง

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) มีทัศนะว่า การบวชมีความสำคัญ ๔ ประการ คือ

๑) *เป็นการทำหน้าที่ของพุทธศาสนิกชน* หมายความว่า พุทธศาสนิกชนนั้น อยากจะช่วยกันรักษาพระพุทธศาสนา โดยรักษาพระธรรมวินัยให้เจริญมั่นคงด้วยการบวชเข้าไปเรียนรู้พระธรรมวินัย และรักษาถ่ายทอดคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าต่อกันไป เรียกว่า สืบทอดอายุพระพุทธศาสนา

๒) *เป็นการทำหน้าที่ของคนไทย* หมายความว่า พระพุทธศาสนาเข้ามาอยู่ในสังคมไทย และได้กลายเป็นมรดกของชนชาติไทย พระพุทธศาสนาได้ช่วยให้คนมากมายกลายเป็นคนดีขึ้นมา พระพุทธศาสนาเป็นสมบัติประจำชาติของเรา ที่คนไทยควรช่วยกันรักษาสืบทอดไว้ การบวชนี้เป็น

^๑ พุทธทาสภิกขุ, เรื่องเกี่ยวกับการบวชและพระพุทธคุณที่จาริกอยู่ในประวัติศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๔), หน้า ๒๓.

การช่วยรักษาพระพุทธศาสนาที่เป็นทรัพย์สินสมบัติของชาติ เราก็เลยตกลงว่า ให้คนไทยได้มีโอกาสมาบวช จะได้ช่วยกันรักษาทรัพย์สินสมบัติของชาติไทยให้ยั่งยืนต่อไป

๓) เป็นการสนองพระคุณของบิดามารดา ดังที่เราถือกันมาเป็นประเพณีว่า ถ้าใครได้บวชลูกแล้ว ก็ได้บุญได้กุศลมากช่วยให้พ่อแม่ได้เกาะชายผ้าเหลืองไปสวรรค์ ตลอดจนได้เป็นญาติของพระศาสนาการบวชก็เลยมีความหมายเป็นการตอบแทนคุณของบิดามารดาโดยนัยนี้ลูกที่มีความรู้ความเข้าใจดี เมื่อมาบวชแล้ว ตัวเองได้เห็นคุณค่าของพระศาสนา เมื่อบวชเห็นคุณค่าของธรรมะแล้วก็นำธรรมะนั้นไปเผยแผ่ให้แก่พ่อแม่ญาติพี่น้องของตน ทำให้ความดีงามแผ่ออกไป ช่วยให้จิตใจของพ่อแม่และญาติมิตรร่วมเย็นเป็นสุขด้วย การตอบแทนบุญคุณของพ่อแม่ นั้น เบื้องต้นที่สุดก็ถือกันว่าหมายถึงการเลี้ยงดูบำรุงท่านในด้านร่างกาย เช่นด้วยอาหาร และปัจจัยสี่อื่นๆ แต่สาระสำคัญก็คือจะทำอย่างไรให้ท่านมีความสุขโดยเฉพาะทำให้ท่านมีความสุขใจ เมื่อทำให้พ่อแม่มีความสุขใจได้แล้ว ก็เป็นการตอบแทนคุณพ่อแม่อย่างดีที่สุด

๔) เป็นการศึกษาศึกษาฝึกอบรมพัฒนาตนเอง คือ การพัฒนาชีวิต ทั้งในด้านความประพฤติ คือ พฤติกรรมทางกาย วาจา ทั้งในด้านจิตใจที่จะมีความดีงามเข้มแข็งมั่นคงเป็นสุข และในด้านปัญญา คือ ความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตรงตามเป็นจริง ถ้าตั้งใจประพฤติปฏิบัติให้บรรลุจุดหมายข้อที่ ๔ นี้ คือ การศึกษาอบรมตนเองแล้ว จุดหมาย ๓ ข้อต้นก็สำเร็จด้วย เพราะว่าในที่สุดแล้ว จุดหมายทั้ง ๔ ประการก็มารวมที่จุดเดียวกัน คือ ที่ศึกษาคือการศึกษาร่างกายของตนเอง เมื่อตนเองประพฤติปฏิบัติ ตั้งใจเรียนรู้ฝึกหัดอบรม ในพระธรรมวินัย เจริญในศีล สมาธิ ปัญญา ผลแก่พ่อแม่ก็ได้ด้วย ผลแก่สังคมไทยก็ได้ด้วย ผลแก่พระพุทธศาสนาก็ได้ด้วย พร้อมกันหมด^๔

จากทัศนะที่กล่าวมาทั้งหมด พอสรุปทัศนะเรื่องความสำคัญของการบวช ๒ ประการ คือ

๑. ความสำคัญต่อตนเอง คือ การบวชเป็นวิธีการดำเนินชีวิตที่เป็นเครื่องพัฒนาตนเองของผู้บวชให้สามารถบรรลุคุณความดีหรือความสุขที่ละเอียดอ่อน หมายถึง ความสุขอันเกิดจากการที่จิตมีกิเลสเครื่องเศร้าหมองเบาบางลง และหากผู้บวชสามารถฝึกฝนพัฒนาตนตามแนวทางที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้จนถึงที่สุดก็ย่อมบรรลุเป้าหมายสูงสุดของการบวช อันเป็นบรมธรรมในพระพุทธศาสนา นั่นคือ นิพพานนั่นเอง แม้เป็นการบวชในระยะสั้นหรือการบวชตามประเพณีในสังคมไทยสมัยปัจจุบัน หากผู้บวชสามารถศึกษาจนเข้าใจถ่องแท้ในแนวทางการปฏิบัติตนตามหลักธรรม หากไม่สามารถบรรลุคุณธรรมขั้นสูงได้ อย่างน้อยที่สุดก็ยังเป็นการพัฒนาตนเองให้เป็นกัลยาณชน ซึ่งเป็นการยก

^๔พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), สอนภาค-สอนจิต ชีวิตพระ-ชีวิตชาวพุทธ, หน้า ๘-๑๖.

ระดับจากการเป็นบุญคุณธรรมตาทั่วไปด้วย เหตุนี้ในยุคสมัยอดีต จึงนิยมเรียกผู้ที่บวชแล้วว่า “ทิต” ซึ่งลดรูปมาจากคำว่า “บัณฑิต” คือ ผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา เพราะมีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมในการดำเนินชีวิตนั่นเอง

๒. ความสำคัญต่อผู้อื่น คือ การบวชนอกจากเป็นการสร้างคุณค่าให้ตนเองแล้ว ยังเป็นการก่อให้เกิดคุณค่าแก่สังคมด้วย และคุณค่าดังกล่าวนี้ อาจจำแนกเป็น ๓ ส่วน คือ

ก. คุณค่าต่อบุพการี เพราะการบวชสามารถยังประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่บุพการีได้ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม โดยตรงคือ ทำให้บิดามารดาหรือผู้มีพระคุณที่เป็นที่รักมีความอึดใจ มีความสุข โดยอ้อมคือ เป็นโอกาสหรือช่องทางให้บิดามารดาหรือผู้มีพระคุณที่เป็นที่รักทั้งหลายได้มีโอกาสใกล้ชิดพระศาสนามากขึ้น และอาจเป็นเหตุให้มีโอกาสได้การพัฒนาคุณธรรมภายในตนให้สูงขึ้นไปด้วย ยิ่งถ้าหากผู้บวชได้เป็นผู้ชักนำให้ท่านเหล่านั้นได้สดับธรรม ได้ปฏิบัติธรรมจนเกิดศรัทธา มีศีล รู้จักเสียสละ และมีปัญญา ก็ย่อมเป็นคุณค่าที่สอดคล้องกับหลักการตอบแทนผู้มีพระคุณที่พระพุทธเจ้าทรงสอนว่าเป็นการตอบแทนพระคุณที่ดีที่สุดนั่นเอง

ข. คุณค่าต่อวัฒนธรรมประเพณีของสังคม ทุกสังคมมีวัฒนธรรมประเพณีเป็นเอกลักษณ์ และเป็นเครื่องจรรโลงสังคมให้เกิดความสง่างามและมีความสันติสุข การบวชเป็นประเพณีอย่างหนึ่งของสังคมไทยที่บรรพบุรุษได้สืบทอดกันมาช้านาน การที่กุลบุตรไทยได้มีโอกาสบวชจึงเป็นการช่วยกันสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมประเพณีมิให้สูญหายไป การบวชของชายไทยจึงมีคุณค่าต่อวัฒนธรรมประเพณีในลักษณะดังกล่าวนี้

ค. คุณค่าต่อพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับหลักการในพระไตรปิฎกและทศนะของผู้รู้ทั้งหลายที่กล่าวว่า การบวชช่วยพระพุทธศาสนา กล่าวคือ พระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าสามารถดำรงอยู่ได้อย่างไม่ขาดสาย ซึ่งข้อนี้เป็นความจริงที่เห็นประจักษ์กันอยู่ หากหลังพุทธกาลมาไม่มีการบวชสืบต่อ พระพุทธศาสนาก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้จนปัจจุบัน เพราะหากขาดผู้บวชเป็นภิกษุบริษัทเสียแล้ว ผู้ที่จะรักษาและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าจนได้บรรลุผลอันสูงสุดตามที่พระพุทธเจ้าได้แสดงไว้ก็ย่อมไม่มี เมื่อนั้น พระพุทธศาสนาก็ไม่อาจดำรงอยู่ได้ หรือหากดำรงอยู่ได้ก็ไม่สามารถที่จะพิสูจน์ให้โลกรู้ถึงสังฆธรรมที่สูงที่สุดที่สามารถเข้าถึงได้ด้วยอุบายวิธีที่เป็นเครื่องขัดเกลาตามแบบของการบวชได้เท่านั้น

ตามหลักการแล้ว การบวชเป็นกระบวนการอันนำไปสู่การปฏิบัติธรรมที่ดีที่สุด ผู้บวชสามารถใช้เวลาเพื่อปฏิบัติตามธรรมวินัยได้อย่างเต็มที่ เพื่อประโยชน์ตนคือดับทุกข์ได้ และเพื่อประโยชน์ผู้อื่น คือ นำความรู้ที่ได้ไปเผยแผ่อบรมสั่งสอนผู้อื่นต่อไป และเพื่อประโยชน์ต่อสถาบันพระศาสนาจะได้ดำรงอยู่ต่อไป แต่ด้วยความที่กิเลสที่ฝังแน่นอยู่ในใจของมนุษย์นั้นยากที่จะกำจัดออกได้อย่างง่ายๆ จึงทำให้วิถีของการบวชแปรเปลี่ยนไป เบื้องต้นอาจบวชเข้ามาด้วยมุ่งหมายที่ดี แต่เมื่อ

กาลเวลาผ่านไป จนมาถึงยุคสมัยปัจจุบันนี้ จุดมุ่งหมายของการบวชตามประเพณีจึงเริ่มกลายเป็นเหลือเพียงแค่นี้ให้ได้ชื่อว่าได้บวชแล้วเพื่อทดแทนบุญคุณพ่อแม่

เรื่องการบวชเป็นพระภิกษุนี้ถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญมาก เพราะเป็นการยกสถานะของคนให้สูงขึ้น จากคนธรรมดาสามัญ เป็นชาวบ้านทั่วไป เมื่อผ่านกระบวนการขั้นตอนการบวชแล้วจะไม่ใช่คนธรรมดาสามัญอีกต่อไป จะมีสถานะที่สูงขึ้นทุกคนยกย่องกราบไหว้ จากลูกชายคนหนึ่งหรือจากคนหนึ่ง เมื่อได้รับการอุปสมบทผ่านพิธีกรรมมาแล้ว อย่างถูกต้องตามขั้นตอน ลูกชายคนนี้จะเป็นคน ที่พ่อแม่สามารถกราบไหว้ได้เพียงแค່ผ่านพิธีกรรมแล้วได้รูปแบบเป็นนักบวชมา รูปแบบการบวชเป็นพระภิกษุหรือพิธีกรรมที่กระทำให้ชาวบ้านเป็นพระภิกษุนั้น จึงถือว่ามีความสำคัญมากเป็นลำดับแรก ในมุมมองของพุทธศาสนิกชนไทยที่นับถือนิกายเถรวาทแล้ว ความถูกต้องตรงกับพิธีกรรมความเป็นมาดั้งเดิมมันถือว่าเป็นเรื่องสำคัญที่สุด และในทางตรงกันข้ามความไม่ถูกต้องตรงกับของเดิมทำให้ไม่เป็นที่ยอมรับ ถ้าคราวใด พระภิกษุมีความประพฤติไม่เหมาะสม คณะสงฆ์ส่วนใหญ่ไม่แน่ใจในรูปแบบการบวชที่ใช้กันอยู่ในขณะนั้น คราวนั้น คณะสงฆ์จำเป็นจะต้องชำระสะสางข้อสงสัยให้กระจ่าง ถ้าชำระไม่ได้ก็จำเป็นต้องแสวงหาพระเถระทั้งในและต่างประเทศที่มีวัตรปฏิบัติที่เคร่งครัด เป็นแบบอย่างได้เป็นผู้ทำการบวชให้ใหม่

แต่มีข้อว่า คณะสงฆ์ไทยสายเถรวาทจะยึดถือเพียงรูปแบบเท่านั้น จริงอยู่ในเบื้องต้นของการบวชจำเป็นต้องมีรูปแบบที่ชัดตรงกับของเดิมมากที่สุด แต่รูปแบบที่ได้มานั้น ถ้าพระภิกษุรูปใดปฏิบัติผิดไปจากพระธรรมวินัย ไม่มีเนื้อหาของความเป็นพระภิกษุอยู่ในตัว ก็ไม่สามารถเป็นที่เคารพของชาวบ้านได้ ก็จะต้องถูกตรวจสอบเช่นกัน ยิ่งนานไปถ้ายังประพฤติปฏิบัติผิดเพี้ยนไป ความเป็นพระภิกษุก็น้อยลงไปเรื่อยๆ ดังนั้น เป็นที่เข้าใจได้ว่า รูปแบบเป็นสิ่งที่ชาวพุทธไทยโดยเฉพาะคณะสงฆ์ไทยยึดถือเป็นอย่างมาก เพราะเป็นเรื่องที่สำคัญที่จะเปลี่ยนผู้ชายคนหนึ่งให้เป็นพระภิกษุ แต่หลังจากนั้นแล้ว ถ้าผู้ที่บวชเป็นพระภิกษุแล้วไม่มีวัตรปฏิบัติที่ถูกต้องตามพระธรรมวินัย ไม่มีเนื้อหาของความเป็นสมณะอยู่ ก็ไม่สามารถที่จะได้รับการยอมรับว่าเป็นพระภิกษุที่ดีได้ ชาวบ้านก็จะไม่เคารพ เพื่อนพระภิกษุด้วยกันก็ไม่ให้ความเคารพ และโดยตัวเองของผู้ที่ปฏิบัติไม่ดีก็ไม่สามารถที่จะเป็นเนื้อนาบุญของชาวบ้านได้ จึงเป็นได้แต่เพียงผู้อาศัยผ้าเหลืองหากินไปวันๆ เท่านั้น เรื่องรูปแบบของการบวชหรือเนื้อหาของการบวชเป็นสิ่งสำคัญกว่ากันนี้สามารถกล่าวได้ว่า เป็นของคู่กันที่ต้องมีอยู่ทั้งสองอย่าง จะขาดเสียอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ แต่รูปแบบเป็นสิ่งที่มองเห็นได้ง่ายกว่า ทว่าถ้าภายในไม่มีเนื้อหาที่ถูกต้องอยู่ก็อยู่ได้ไม่นาน แต่เนื้อหาจำเป็นต้องใช้ระยะเวลาในการตรวจสอบ

การบวชของผู้ชายไทยหลายคนก็ถือตามประเพณีเพียงเพื่อต้องการที่จะทำตามความมุ่งหวังของบิดามารดาที่อยากเห็นผ้าเหลืองของลูกชาย รวมทั้งความเชื่อที่อาจคลาดเคลื่อนไปว่า เพียงแค่ได้บวชก็ได้บุญกุศลมหาศาล จนลืมที่จะระมัดระวังการประพฤติปฏิบัติเมื่อได้บวชมาแล้ว ด้วยทัศนะว่

การบวชเป็นการทดแทนคุณบิดามารดา จึงทำให้ชายไทยหลายคนอยากบวชทั้งที่อาจไม่มีความพร้อม และรวมถึงชายที่มีคุณสมบัติไม่ครบ เช่น เป็นกะเทย เป็นคนพิการ ทั้งนี้อาจรวมถึงผู้หญิงด้วยที่ไม่มีโอกาสบวชเช่นเดียวกับผู้ชาย ความเชื่อที่ยึดถือตามกันมา อาจนำไปสู่ความไม่เสมอภาคทางความรู้สึกของบุคคลที่ไม่สามารถบวชได้ แต่อยากบวชเพื่อทดแทนบุญคุณบิดามารดา

๓. การบวชเพื่อทดแทนบุญคุณบิดามารดา

การบวชเพื่อทดแทนพระคุณบิดามารดา^{๑๐} คนไทยเชื่อว่าเป็นความกตัญญูทเวทิต่อผู้มีพระคุณอย่างยิ่งใหญ่ เรื่องนี้ถ้าไม่ได้พิจารณาอย่างละเอียดอาจจะไม่สงสัยอะไร แต่เมื่อทบทวนให้ลึกกลงไปจะเกิดความไม่ชัดเจนว่า ลักษณะและวิธีการทดแทนบุญคุณบิดามารดาด้วยการบวชนี้ เกิดมาได้อย่างไร เพราะตามหลักคำสอนในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาตั้งเดิมอย่างพระไตรปิฎก ไม่มีปรากฏคำสอนหรือความเชื่อนี้อยู่ ถึงกระนั้น ผู้วิจัยก็ได้ปฏิเสธว่า การบวชนั้นสามารถที่จะทดแทนบุญคุณของบิดามารดาได้ เพราะถ้าชายไทยเมื่อบวชมาแล้วประพฤติปฏิบัติชอบ ผู้ที่เป็นบิดามารดา ย่อมที่จะเกิดความปลื้มใจดีใจและรวมไปถึงสนใจใฝ่ธรรมมากขึ้น อันเนื่องมาจากการที่ลูกชายเป็นนักบวชอยู่ ดังนั้น เพื่อไม่ให้เกิดความสับสนในพุทธศาสนิกชนไทย ที่อาจเข้าใจไปว่า เพียงแค่การบวชก็สามารถที่จะทดแทนบุญคุณได้แล้ว แต่ขั้นตอนและวิธีการต่างๆ รวมถึงวัตรปฏิบัติของผู้บวชมิได้อยู่ในแนวทางที่ถูกต้อง

๓.๑ ความกตัญญูทเวทิต่อในพระพุทธศาสนาเถรวาท

คำว่า “กตัญญูทเวทิต่อ” ในภาษาไทย โดยทั่วไปนิยมใช้ในลักษณะคำกริยา หมายถึง รู้คุณและตอบแทนคุณของผู้มีพระคุณ เมื่อจะให้เป็นการคำนามจึงใช้ว่า “ความกตัญญูทเวทิต่อ” และในภาษาไทยมักตัดเหลือแต่ “ความกตัญญู” แต่มีความหมายรวมถึง “กตเวทิต่อ” ด้วย^{๑๑} เมื่อพิจารณาที่มาที่แท้จริงของคำนี้พบว่ามาจากภาษาบาลีว่า “กตญญูทเวทิต่อ” ซึ่งเป็นคำคุณศัพท์ หมายถึง ผู้รู้อุปการะคุณที่ท่านทำแล้วและตอบแทนคุณท่าน หากเป็นคำนามจะใช้คำว่า “กตญญูตา” หมายถึง ความเป็นผู้รู้คุณที่ท่านทำแล้ว และ “กตเวทิต่อ” หมายถึง ความเป็นผู้ตอบแทนคุณที่ท่านทำแล้ว^{๑๒}

ในการกล่าวถึงความกตัญญูทเวทิต่อ นั้น โดยมากแล้วผู้อธิบายความเรื่องนี้จะต้องอธิบายถึงคำว่า บุพพการี ซึ่งเป็นผู้ที่กระทำอุปการะก่อน^{๑๓} และกตัญญูทเวทิต่อ หมายถึงบุคคลที่รู้อุปการะคุณ

^{๑๐} พันตรี ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรม มคอ-ไทย, (กรุงเทพมหานคร : อาทรการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๖๓-๑๖๔.

^{๑๑} อง.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๑๒๐/๑๑๔ (ฉบับมหาจุฬาฯ)

^{๑๒} อง.ท.ก.อ. (บาลี) ๒/๑๒๐/๖๕ (ฉบับCD, มหิดล)

ที่ผู้อื่นกระทำแก่ตนด้วยคิดว่า ผู้นี้ได้กระทำอุปการคุณนี้แก่เรา แล้วกระทำปฏิการคุณตอบแทน พร้อมทั้งประกาศเกียรติคุณให้ปรากฏ^{๑๑}

ความกตัญญูทเวทิจึงเป็นคุณธรรมที่แสดงออกได้ไม่เฉพาะระหว่างบุคคลเท่านั้น แม้ระหว่างบุคคลกับสิ่งต่างๆ รอบตัวรวมถึงสิ่งนามธรรม เช่น บุญ ก็จัดเป็นความกตัญญูทเวทิจึง คุณธรรมเรื่องความกตัญญูทเวทิจึงในสังคมไทยนี้ มีนักปราชญ์ไทยหลายคนทั้งพระภิกษุและคฤหัสถ์ ได้จำแนกประเภทไว้ ในที่นี้ ผู้วิจัยขอนำมาแสดงพอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธมฺมธโร) ได้จำแนกประเภทของความกตัญญูทเวทิจึงไว้ ๓ ประการ^{๑๒} คือ

๑) ความกตัญญูทเวทิจึงต่อบุคคล คือ การตระหนักรู้ในพระคุณ และหมั่นตอบแทนพระคุณของผู้ที่มีคุณต่อตนเอง เช่น ความกตัญญูต่อพระพุทธเจ้า ในฐานะที่พระพุทธองค์ทรงชี้ทางพ้นทุกข์ให้แก่ชาวโลก ความกตัญญูทเวทิจึงต่อบิดามารดา ในฐานะที่เป็นผู้ให้กำเนิดและให้การอบรมเลี้ยงดู และความกตัญญูทเวทิจึงต่อครูอาจารย์ ในฐานะที่เป็นผู้ประสาทความรู้ให้แก่ศิษย์โดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยาก

๒) ความกตัญญูทเวทิจึงต่อสัตว์ คือ การตระหนักรู้ในคุณและหมั่นตอบแทนคุณของสัตว์ที่มีคุณ เช่น โค กระบือ ซึ่งใช้เป็นพาหนะในการไถนา ช้าง ม้า ซึ่งใช้เป็นพาหนะเทียมลากและเป็นกำลังพลในการต่อสู้ศัตรูในศึกสงคราม การตอบแทนคุณของสัตว์ที่มีคุณเหล่านี้ สามารถทำได้โดยการเลี้ยงดูให้ดีให้มีความสุข ไม่ปล่อยให้อดอยาก และใช้งานสัตว์เหล่านี้ด้วยความปราณี และไม่ใช้เกินกำลัง

๓) ความกตัญญูทเวทิจึงต่อสิ่งของ คือ การตระหนักในคุณ และหมั่นตอบแทนคุณของสิ่งของเครื่องใช้ที่เคยให้คุณประโยชน์แก่ตน โดยหมั่นดูแลสิ่งเหล่านั้นไม่ให้ชำรุดเสียหาย เช่น บางคนเมื่อตั้งตัวได้ ก็นำไม้คานที่เคยใช้หาบขายของมาเลี่ยมทอง และเก็บไว้เป็นที่ระลึกอย่างดี เพื่อเป็นอนุสรณ์เตือนสติให้นึกถึงคุณของไม้คานนี้ ที่ได้ใช้สร้างตัวจนกระทั่งตั้งตัวได้ในปัจจุบัน

จากตัวอย่างของประเภทของความกตัญญูทเวทิจึงที่ยกมานี้ จะเห็นว่า ความกตัญญูทเวทิจึงนี้ ในความเข้าใจของพุทธศาสนิกชนชาวไทยนั้น มีความหมายที่กว้างขวางออกไปทั้งคน สัตว์และสิ่งของ กล่าวเฉพาะความกตัญญูทเวทิจึงต่อคนนั้น ยังหมายรวมไปถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของปวง

^{๑๑} อัง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๑๑๕/๒๖๑ (ฉบับ CD,มหิตล).

^{๑๒} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธมฺมธโร), บทสร้างนิสัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๑๘),

ชนชาวไทยและประเทศไทย ที่คนไทยควรจะน้อมตระหนักสำนึกในพระคุณของพระองค์และของแผ่นดินไทยที่ตนได้อาศัยอยู่อย่างร่มเย็น พร้อมทั้งหมั่นตอบแทนพระคุณด้วยการทำความดีต่างๆ ถวายเป็นพระราชกุศลและตอบแทนคุณของแผ่นดินเสมอ ส่วนเรื่องความกตัญญูทเวที่ต่อสัตว์และสิ่งของนี้ ผู้เขียนเห็นว่า น่าจะหมายถึงไปถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วย เพราะในคัมภีร์ชาดก ก็มีการยกเป็นกรณีตัวอย่างถึงบุคคลที่ควรตอบแทนบุญคุณของธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ และแม่น้ำ ในปัจจุบันนี้จึงหมายถึงสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัวเรา ที่มนุษย์ได้อาศัยใช้ประโยชน์ดำรงชีวิตอยู่อย่างสบาย ดังนั้น ความกตัญญูทเวที่ในความเข้าใจของคนไทย จึงหมายรวมถึงทุกสรรพสิ่งที่มีคุณต่อเรา มนุษย์เราจึงควรตระหนักถึงคุณและตอบแทนคุณของสรรพสิ่งที่มีคุณนั้น สำหรับในบทความนี้ มุ่งเน้นที่ความกตัญญูทเวที่ การทดแทนบุญคุณต่อบิดามารดาที่ลูกพึงกระทำ และความเชื่อที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยคือ ความกตัญญูทเวที่นี้ ลูกชายสามารถที่จะกระทำได้ด้วย การบวชเป็นพระภิกษุ แม้เพียงระยะเวลา ๓ เดือน ที่สำคัญในปัจจุบันนี้ ระยะเวลาอาจเหลือเพียง ๗ วัน ๑๕ วัน เท่านั้น ซึ่งดูเหมือนเป็นลักษณะของการบวชเพียงเพื่อทำตามความเชื่อเท่านั้น ยังมีได้ปฏิบัติสมณกิจหรือเรียนรู้ชีวิตของการเป็นสมณะได้อย่างลึกซึ้งใดนัก อย่างนี้แล้วอาจเกิดข้อสงสัยได้ว่าจะเป็นการทดแทนบุญคุณบิดามารดาได้อยู่หรือไม่

สำหรับความกตัญญูทเวที่ที่บุตรธิดาพึงกระทำตอบแทนต่อบิดามารดานั้น ในคัมภีร์พระไตรปิฎกพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า บุตรและธิดาพึงปฏิบัติต่อบิดามารดาบิดาด้วยหลักและหน้าที่ ๕ ประการ คือ

๑. ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ
๒. จักทำกิจของท่าน
๓. จักดำรงวงศ์ตระกูล
๔. จักประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท
๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน^{๑๔}

หน้าที่ของบุตรธิดา ๕ ประการนี้ เป็นไปสอดคล้องกับความต้องการของบิดามารดาที่มุ่งหวังให้กระทำ แต่ในทัศนะทางพระพุทธศาสนายังเห็นว่า การกระทำตอบแทนของบุตรธิดาใดๆ ก็ไม่สำคัญเท่าการที่บุตรธิดาเป็นคนดี และการเป็นคนดีย่อมรวมถึงการเป็นผู้มีความกตัญญูทเวที่ รวมทั้งมีความดีอื่นๆ ด้วย เช่น มีศีล มีศรัทธา และมีปัญญา และชักชวนให้บิดามารดามีคุณธรรมดังกล่าวมานี้ การตอบแทนอุปการคุณของบิดามารดาด้วยวัตถุสิ่งของหรือปัจจัย ๔ และด้วยการ

^{๑๔}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๓ (ฉบับมหาจุฬาฯ).

เอาใจใส่อย่างดีในระดับชาวโลกทุกอย่าง ก็ยังไม่ถือว่าเป็นการตอบแทนที่แท้จริง ถ้ายังมีได้ช่วยเหลือหรือตอบแทนด้วยให้ยกบิดามารดาให้มีคุณธรรมสูงขึ้น ไม่ว่าจะการชักชวนบิดามารดาจากผู้ไม่มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาให้มีศรัทธา หรือมีศรัทธาอยู่แล้วให้มีศรัทธามากขึ้น จากที่ไม่มีศีลให้มีศีลหรือให้มีศีลมากขึ้น ให้มีจาคะการเสียสละบริจาคให้มากขึ้น ให้มีปัญญาเข้าใจในหลักการที่ถูกต้องของธรรมชาติและชีวิต ไม่เป็นมิจฉาทิฎฐิ เหล่านี้ ถ้าลูกๆ คนใดกระทำได้ ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นการกตัญญูกตเวทีที่แท้จริง^{๖๖} จะเห็นได้ว่า ตามหลักการนี้ จะไม่มีเรื่องการบวชว่าสามารถที่จะเป็นการตอบแทนบุญคุณบิดามารดา แต่ความเชื่อนี้มีอยู่ในพระพุทธศาสนาเถรวาทไทย

๔. การบวชเพื่อทดแทนบุญคุณบิดามารดา

แม้ในคัมภีร์หลักของพระพุทธศาสนาอย่างในพระไตรปิฎกจะไม่มีข้อมูลเรื่องนี้ แต่ในคัมภีร์รอง คือ อรรถกถา เริ่มปรากฏเค้าร่างเรื่องให้เห็นบ้างแล้ว ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ ในกรณีเรื่องอดีตโยมมารดาของสาธุสามเณร การบวชเป็นสามเณรของสาธุจะทำให้โยมมารดาได้รับอานิสงส์อย่างใด แต่เป็นอานิสงส์โดยอ้อมให้แก่นางยักษ์ณี (ซึ่งเป็นอดีตโยมมารดา)^{๖๗} เรื่องนี้น่าจะเป็นต้นเค้าอย่างหนึ่งให้แก่ปราชญ์ชาวไทยในยุคต่อมาได้เชื่อมโยงความเชื่อเรื่องการบวชเพื่อทดแทนบุญคุณบิดามารดา ข้อมูลจากอรรถกถาอีกแห่งหนึ่งที่ทำให้พอเชื่อมโยงความเชื่อเรื่องการบวชกับบุญกุศลและบิดาหรือมารดามีส่วนเกี่ยวข้องด้วย คือ อรรถกถามหาปริณิพพานสูตร ตอนที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทูลถามพระภิกษุว่า เมื่อพระองค์ได้บริจาคทรัพย์มากมายถึง ๙๖ โกฏิเพื่อสร้างวิหารถึง ๘๔,๐๐๐ หลังแล้วจะได้ชื่อว่าเป็นทายาทของพระศาสนาหรือไม่ พระมหาเถระได้ทูลถวายวิสัชนาว่า ยังไม่ได้ชื่อว่าเป็นทายาทของพระศาสนาที่แท้จริง ได้ชื่อว่าเป็นเพียงผู้ถวายปัจจัย แต่ผู้ที่ให้บุตรหรือธิดาของตนบวชเป็นพระภิกษุหรือภิกษุณีในพระพุทธศาสนา^{๖๘} จึงจะชื่อว่า เป็นทายาทของพระศาสนา พระเจ้าอโศกมหาราชจึงให้พระโอรสและพระธิดาออกผนวช เพื่อที่จะได้ชื่อว่าเป็นทายาทของพระศาสนาอย่างแท้จริง^{๖๙} จากอรรถกถามหาปริณิพพานสูตรนี้ ทำให้พอเห็นภาพว่าการบวชถือว่าเป็นบุญกุศลอันยิ่งใหญ่ แม้จะบริจาคทรัพย์สร้างวิหารอย่างมากมายถึง ๘๔,๐๐๐ หลังของพระเจ้าอโศกมหาราชก็ยังเทียบไม่ได้กับบุญที่เกิดจากการบวช และถือว่าเป็นผู้ที่ เป็นบิดามารดาที่ยอมอนุญาตให้บุตรธิดาออกบวชยังถือว่าเป็น ได้เป็นญาติพระศาสนาอย่างแท้จริงยิ่งกว่าการบริจาคทรัพย์ใดๆ

^{๖๖} อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๔/๗๗-๗๘. (ฉบับมหาจุฬา).

^{๖๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๓๔/๓๔๒-๓๔๓ (ฉบับมหาจุฬา), ส.น.อ. (บาลี) ๑/๒๓๔/๒๘๔-๒๘๕ (ฉบับ CD, มหิดล).
ช.ธ.อ. (บาลี) ๗/๑๔๘-๑๕๓ (ฉบับ CD, มหิดล).

^{๖๘} ที.มหา.อ. (บาลี) ๒/๒๓๔/๒๒๓ (ฉบับ CD, มหิดล).

เมื่อพระพุทธศาสนาแพร่เข้ามาสู่สังคมไทย เริ่มจากสมัยสุโขทัย ด้วยความที่ศิลปวิทยาการทุกอย่างอยู่ในวัด วัดเป็นสถานที่ให้วิชาการด้านความรู้ โดยมีพระภิกษุเป็นผู้รับผิดชอบในการทำหน้าที่ให้ความรู้ด้านวิชาการแก่เยาวชน คนที่จะเรียนในยุคนั้นมี ๒ กลุ่ม คือ พระกับชาวบ้าน โดยเฉพาะพระต้องเรียนมากและหนัก เพราะต้องไปสอนคน ส่วนชาวบ้านนั้นสอนเด็กให้มีความรู้ ความดี รู้จักมารยาทต่างๆ และเรียนวิชาชีพในโอกาสต่อไป^{๙๙} ด้วยมุ่งหวังให้พระพุทธศาสนาเจริญมั่นคงถาวรต่อไป และชาวไทยได้มีความรู้ติดตัวด้วย จึงทำให้ปราชญ์ไทยในอดีตได้ช่วยกันส่งเสริมการบวชเรียนกันขึ้น และสามารถกระทำได้ง่าย เพราะชายไทยหลายคนก็ประสงค์ที่จะได้ศึกษาหาความรู้

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา การบวชเรียนถือเป็นประเพณีว่าผู้ชายทุกคนควรจะต้องบวช เป็นเหตุให้มีพระภิกษุสงฆ์มากมายขึ้นหลายเท่า... อีกประการหนึ่ง เมื่อประเพณีการบวชเรียนแพร่หลายย่อมมีผู้บวชแต่ชั่วคราว โดยมากถือเอาการศึกษาเป็นสำคัญของการบวช^{๑๐๐} การบวชเรียนถือว่าได้รับความนิยมน้อยกว่าแพร่หลาย เพราะสถานศึกษาอื่นๆ ไม่มีอยู่ในสังคมไทยนอกจากที่วัด ความนิยมอย่างนี้จะว่าเป็นผลดีก็ได้ ผลร้ายก็มี เพราะผู้บวชเรียนบางส่วนมุ่งที่จะศึกษาเฉพาะแต่วิชาการด้านอื่น ไม่ว่าจะเป็นโหราศาสตร์ ไสยศาสตร์ และวิชาชีพส่วนตัว จนละเลยที่จะศึกษาพระธรรมวินัย จนบางครั้งอาจถึงขั้นต้องมีการชำระสะสางกันก็มี ถึงกระนั้น การบวชเรียนก็ยังถือว่ามีประโยชน์อยู่มาก พ่อแม่ทุกคนที่เป็นชาวพุทธมุ่งหวังที่จะให้ลูกชายได้บวชเรียน ทั้งเพื่อช่วยสืบต่อพระศาสนาและเพื่อประโยชน์ของตัวผู้บวชเองด้วย ในยุคสมัยนี้และก่อนหน้านี้ อาจยังไม่มีค่านิยมเรื่องการบวชเพื่อทดแทนบุญคุณบิดามารดามากนัก เพราะชายไทยยังประสงค์ที่จะบวชด้วยต้องการที่จะศึกษาศิลปวิทยาการกันมากอยู่

จวบจนมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น สถาบันการศึกษาเริ่มมีมากขึ้นในสังคมไทย การศึกษาโดยผ่านการบวชเรียนเริ่มไม่เป็นที่นิยมของชนชั้นสูงที่สามารถเข้าศึกษาในระบบต่างๆของทางราชการได้ถึงกระนั้น การบวชเรียนยังเป็นที่นิยมของชาวบ้านที่ยากจนอยู่ การศึกษาในวัดน่าจะเริ่มประสบปัญหาเพราะไม่เป็นที่ต้องการของคนชนชั้นปกครอง เนื่องจากมีวิชาการตะวันตกแพร่เข้ามา เพื่อความคงอยู่และต่อสู้กับระบบความคิดต่างๆ ทางตะวันตกนั้น พระภิกษุสงฆ์ผู้เป็นปราชญ์ของไทยได้พัฒนาความเชื่อเรื่องการบวชทดแทนบุญคุณบิดามารดาให้มากขึ้น เพื่อสร้างศาสนทายาท

^{๙๙} สนิท ศรีสำแดง, **พุทธศาสนากับหลักการศึกษาศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : นิลนาราการพิมพ์, มปป.), หน้า ๑๗๘.

^{๑๐๐} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **มูลเหตุสร้างวัดในประเทศไทย**, (พระนคร: โรงพิมพ์อำนวยการพิมพ์, ๒๕๐๒), หน้า ๒๓.

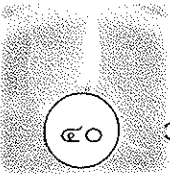
การสืบต่อและสร้างความเชื่อว่า เมื่อลูกชายได้บวชแล้วจะทำให้พ่อแม่ได้กุศลผลบุญตามไปด้วยนั้นเริ่มปรากฏชัดขึ้น โดยผ่านเรื่องเล่าและคำสอน เรื่องเล่าที่ให้แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องการบวชเพื่อบิดามารดาเรื่องแรก น่าจะเป็นเรื่องสามเณรสุนทร ที่สามารถช่วยให้พ่อแม่พ้นจากนรกได้ โดยที่พ่อแม่ไม่ได้ทำความดีอะไร เพียงแค่ลูกชายบวชเป็นสามเณรอยู่เท่านั้น ทำให้ยมบาลไม่สามารถจับโยนลงนรกได้^{๒๑} เรื่องสามเณรสุนทรนี้ ดูเหมือนจะเป็นเรื่องที่พระภิกษุสงฆ์ไทยใช้ประกอบการอธิบายเรื่องอานิสงส์การบวชเพื่อแทนคุณบิดามารดาอยู่เสมอ แต่เป็นที่น่าแปลกใจว่า เรื่องนี้เกิดขึ้นมาตอนไหน ใครแต่งยังไม่ทราบที่มาที่ไป ในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาผู้เขียนยังค้นหาไม่พบพระภิกษุสงฆ์ไทยยุคต่อมาจึงได้สืบทอดความเชื่อนี้ด้วยการเล่าเรื่องสามเณรสุนทรอยู่ ดังปรากฏในการอธิบายและเล่าเรื่องของพระราชพรหมยาน (พระมหาวีระ ถาวโร) หรือที่หลายคนรู้จักในนามหลวงพ่อดุสิตสิงดำ ที่อธิบายถึงอานิสงส์อุปสมบทและบรรพชาไว้และเป็นคำอธิบายที่แปลก เช่น อธิบายว่า “องค์สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่า “การอุปสมบทบรรพชานี้มีอานิสงส์พิเศษ”^{๒๒} (มิได้อ้างอิงว่าพระพุทธเจ้าตรัสไว้ที่ไหน วิธีการบรรยายแบบนี้ พระภิกษุสงฆ์ไทยหลายรูปกระทำกัน โดยไม่อ้างที่มาจากคัมภีร์ จึงทำให้ดูน่าเชื่อถือ แต่นักวิชาการไม่สามารถที่จะตรวจสอบที่มาได้ว่ามาจากคัมภีร์อะไร เล่มไหน) พร้อมทั้งนี้ ได้อ้างอิงอานิสงส์ในเชิงรูปธรรมว่า สำหรับบิดามารดาของบุคคลผู้บวชเป็นสามเณรยอมได้อานิสงส์คนละ ๑๕ กัป สำหรับบิดามารดาของผู้ที่บวชเป็นพระภิกษุจะได้ อานิสงส์คนละ ๓๐ กัป นี่เป็นอานิสงส์พิเศษที่องค์สมเด็จพระบรมโลกเชษฐตรัสไว้ แต่ทว่าภิกษุสามเณรท่านใดทำผิดบัพฺพญัตติในพระพุทธศาสนาก็พึงทราบว่ เมื่อเวลาตายก็มีเวจฺจเป็นทีไปเหมือนกัน^{๒๓}

คำสอนเรื่องการบวชเพื่อทดแทนบุญคุณพ่อแม่ที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่งถูกถ่ายทอดผ่านหนังสือและคู่มือนักเทศน์เกี่ยวกับอานิสงส์การบวช ตัวอย่างจากคู่มือเทศน์เล่มหนึ่งที่ จอม บุญตาเทศ ป. รวบรวมไว้ (อาจแต่งเองด้วย) เรื่องที่ชวนให้สงสัยในหนังสือเล่มนี้ คือ เรื่องอานิสงส์การบวชที่อธิบายถึงผู้ที่เป็นเจ้าภาพในการบวชจะได้รับอานิสงส์ยิ่งใหญ่ไพศาล ประการที่สำคัญ คือ มีการอ้างถึงพระพุทธเจ้าว่า เป็นผู้ตรัสบอกอานิสงส์ (ข้อความเหมือนพุทธพจน์) ดังข้อความที่ว่า

^{๒๑} วชิรญาณภิกขุ, “แก้ปัญหายุทธกรรมที่ ๒๙ ตอนที่ ๒,” ในวชิรญาณพิเศษ เล่มที่ ๖ แผ่น ๓๓ (รศ.๑๑๐) ๔๐๒-๔๐๓ อ้างถึงใน <http://stks.or.th/siamrarebooks/index.php/2008-08-17-14-23-31/vachirayanviset-text-version/642-text-6-33>.

^{๒๒} พระราชพรหมยาน (พระมหาวีระ ถาวโร), *ธรรมปฏิบัติ เล่ม ๑*, (กรุงเทพมหานคร: เยลโล่การพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๒๙.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓.

ตั้งที่สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ได้ตรัสแก่พระอานนท์เถระเจ้าว่า
“จตุตถาโร เม อานนท ปุคฺคฺลา ปพฺพาเขตฺตพฺพา” ดังนี้ เป็นต้น ความว่า ดูก่อน
อานนท์ บุคคล ๔ จำพวก พึงให้บวชได้ บุคคล ๔ จำพวกนั้น คือ ทาสกรรมกร
ชายหญิง ๑ บุตรธิดา ๑ ภรรยา ๑ สามี ๑ ...

อานนท์ ถ้าผู้ใดเป็นเจ้าของภพบวชบุตรธิดาเป็นสามเณร สามเณรีใน
พระพุทธศาสนา ย่อมได้เสวยอานิสงส์ ๘ กัลป์ ถ้าได้อุปสมบทเขาเหล่านั้นให้
เป็นภิกษุภิกษุณี จะได้เสวยอานิสงส์เพิ่มขึ้นอีกเท่าตัว คือ ๑๖ กัลป์

ถ้าสามีใดให้ภรรยาบวชเป็นสามเณรีในพระพุทธศาสนา ย่อมได้อานิสงส์
๑๖ กัลป์ ถ้าให้บวชเป็นภิกษุณี จะได้เสวยอานิสงส์เพิ่มขึ้นอีกเท่าตัวคือ ๓๒ กัลป์

สตรีใดให้สามีบวชเป็นสามเณรในพระพุทธศาสนา จะได้เสวยอานิสงส์ ๓๒
กัลป์ ถ้าให้ได้อุปสมบทเป็นภิกษุ จะได้เสวยอานิสงส์เพิ่มขึ้นอีกเท่าตัว คือ ๖๔ กัลป์”^{๒๔}

การอธิบายในลักษณะนี้อาจไม่เป็นประเด็นปัญหาอย่างใดนัก ถ้ามิใช่การอ้างอิงข้อความ
มาให้ดูเหมือนเป็นพุทธพจน์ของพระพุทธเจ้า ผู้แตงนาที่จะอธิบายว่าเป็นมติส่วนตัวในการอธิบาย
ไม่จำเป็นที่จะต้องอ้างว่า เป็นพุทธพจน์ หรือเกรงว่าจะไม่น่าเชื่อถือ ถ้าต้องการให้น่าเชื่อควร
เชื่อมโยงข้อมูลที่เป็นพุทธพจน์จริงๆ มาประกอบอธิบายให้เข้ากัน ดูเหมือนว่า เรื่องลักษณะนี้ ไม่ค่อย
ได้รับการตรวจสอบมากนักในอดีต คณะสงฆ์ไทยที่มีส่วนรับรู้ข้อมูลไม่ได้ตรวจทานทักท้วงแต่อย่างใด
ยังคงอนุญาตให้มีการเผยแพร่กันต่อไปเรื่อยๆ นี่อาจเป็นตัวชี้วัดประการหนึ่งของระบบการศึกษา
ของคณะสงฆ์ไทยที่ไม่ได้ค้นคว้าให้ลึกถึงคัมภีร์พระไตรปิฎก ใครคิดจะอ้างอะไรตามกันมา
คนรุ่นหลังก็อ้างต่อกันไปจึงนำไปสู่ความคลาดเคลื่อนได้ การส่งเสริมหรือกระตุ้นให้มีคนเข้ามาบวช
ในพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องที่ดี ไม่ว่าจะ เป็นเชลยฆวนให้บวชเพื่อที่จะได้ศึกษาเล่าเรียนวิชาการและ
ธรรมวินัย หรือแม้กระทั่งการส่งเสริมหรือกระตุ้นให้ลูกชายบวชผ่านผู้มีพระคุณ ได้แก่ บิดามารดา
ให้บิดามารดาเห็นคุณค่าของการบวช อันจะทำให้ได้อานิสงส์ทั้ง ๒ ฝ่าย คือ ผู้บวชได้มีวิชาความรู้
ติดตัว บิดามารดาได้กุศลผลบุญ เมื่อวัตถุประสงค์ทั้ง ๒ อย่างและของทั้ง ๒ ฝ่ายตรงกัน จึงทำให้
สามารถสร้างความเชื่อในเรื่องนี้ขึ้นได้อย่างรวดเร็วและมั่นคง แต่ความเชื่อใดที่มากเกินไป ย่อมที่
จะส่งผลกระทบต่อบุคคลที่ขาดโอกาสนั้นไป เช่น คนที่เป็นกะเทยไม่สามารถบวชได้ ผู้หญิงในปัจจุบัน
นี้ที่ไม่สามารถบวชเป็นภิกษุณีได้ หรือคนพิการก็ไม่สามารถที่จะบวชได้ ย่อมเกิดความรู้สึกว่าด้อยค่า

^{๒๔}จอม บุญตาเทศ ป., มหาอานิสงส์ ๑๐๘ กัณฑ์ (เพิ่มเติมอีก ๒๔ กัณฑ์), (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
เสียงเชียงใหม่, มปป.), หน้า ๒๑๔-๒๑๕.

ที่ไม่สามารถบวชให้พ่อแม่ได้ เรื่องการบวชเพื่อแทนคุณบิดามารดา นี้ ชาวพุทธส่วนใหญ่เห็นด้วยตาม
ที่พระภิกษุสงฆ์และนักวิชาการไทยในอดีตได้แสดงไว้ แต่มีพระเถระรูปหนึ่ง (เท่าที่ค้นพบ) ได้แสดง
ความเห็นเชิงคัดค้านอย่างชัดเจน นั่นคือ พระชลธารมุนี อนุจารีเถระ^{๒๔}

ทัศนะของพระชลธารมุนี อนุจารีเถระนี้ ดูจะเป็นทัศนะที่แตกต่างจากคณะสงฆ์ส่วนใหญ่
เป็นอย่างมาก ที่ท่านไม่เห็นด้วยกับวิธีการอธิบายหรือขยายความเรื่องการบวชเพื่อแทนคุณบิดา
มารดา แม้จะเป็นเพียงกุศโลบายท่านก็ไม่เห็นด้วย แต่เป็นที่น่าประหลาดใจว่า ไม่ค่อยมีใครเห็นคล้อย
ตามพระชลธารมุนีมากนัก ทำให้ความเห็นของท่านไม่เป็นที่แพร่หลาย หรือด้วยเกรงว่าจะเป็นการ
ทำให้คนไม่อยากบวช ตรงกันข้ามกับความเชื่อว่าการบวชสามารถแทนคุณบิดามารดาได้นั้นกลับได้รับ
ความเชื่อถือและสืบทอดกันเรื่อยมามากกว่า ถึงแม้ความเชื่อนี้จะไม่ผิดแต่ก็ได้กลายเป็นประเพณีของ
การบวชเพียงชั่วคราว ระยะเวลาสั้นๆ เสียมากกว่า ที่น่าเป็นห่วงคือเมื่อบวชแล้วไม่ได้ประพฤติดี
ปฏิบัติชอบแต่อย่างใด สักแต่ว่าบวชเพียงเพื่อให้บิดามารดาสบายใจเท่านั้น

ในอดีตนั้น การบวชระยะสั้น นิยมบวชกันประมาณ ๓ เดือนหรือ ๑ พรรษา ช่วงเวลา
เข้าพรรษาถึงออกพรรษา และผู้ที่บวชจะต้องเตรียมตัวเป็นนาคนานเป็นเดือน ต้องท่องหนังสือ
ท่องคำขอบวช ท่องพระวินัย อยู่ที่วัดก่อนบวช ๑ เดือนหรือมากกว่านั้น แต่ในปัจจุบันนี้ ระยะเวลา
ในการบวชถูกลดลงมาเหลือเพียง ๑ เดือนบ้าง ๑๕ วันบ้าง ๗ วันบ้าง ด้วยหวังเพียงให้ชื่อว่าได้บวช
ตามประเพณีเพื่อให้พ่อแม่ได้สบายแล้ว ถือว่าได้บวชเพื่อทดแทนบุญคุณของพ่อแม่แล้ว เรื่องนี้
เป็นปัญหาใหญ่สำหรับการบวชระยะสั้น ที่ผู้บวชนั้นได้แต่เพียงรูปแบบเป็นนัkbวชเท่านั้น แต่ยังไม่
เรียนรู้พระธรรมวินัยที่จะนำไปประพฤติดีปฏิบัติแต่อย่างใด หรือเป็นไปได้ว่า ผู้คนสมัยนี้มีความเชื่อ
เรื่องการบวชเพื่อทดแทนบุญคุณพ่อแม่น้อยลง แต่ให้ความสำคัญแก่การทดแทนบุญคุณพ่อแม่ด้วย
การเลี้ยงดูด้วยสิ่งของและเงินทองมากกว่า

ความเชื่อเรื่องการบวชเพื่อทดแทนบุญคุณบิดามารดา นี้ได้ถูกสืบทอดส่งผ่านจากรุ่นหนึ่งไป
ยังอีกรุ่นหนึ่งเรื่อยมา โดยผ่านกระบวนการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการเทศน์ของพระภิกษุ จากการเทศน์
สอนนาคสอนประชาชน นำไปสู่การพิมพ์เป็นหนังสือออกเผยแพร์ จากการทำขวัญนาคของเหล่าหมอ
ขวัญทั้งหลาย พร้อมกันนี้ รวมไปถึงสื่อเพื่อความบันเทิงที่แฝงความเชื่อนี้ไปด้วย ได้แก่ เพลงลูกทุ่ง
และเพลงแหล่ ในคราวที่มีงานบวช บรรยายกาศจะเต็มไปด้วยความระลึกรึกถึงพระคุณพ่อแม่ ทั้ง
การทำขวัญนาคที่เน้นการพรรณนาถึงพระคุณแม่ ตั้งแต่แรกเริ่มที่ลูกเริ่มปฏิสนธิในครรภ์จนถึงได้

^{๒๔}พระชลธารมุนี อนุจารีเถระ, โยมแม่, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๔๖),
หน้า ๕๘-๖๑.

เสียงดูมาจนเติบโตใหญ่ครบวัยได้บวช พร้อมกันนี้ เสียงเพลงในงานบวช ยังมีเนื้อหาที่เกี่ยวกับการบวช เพื่อทดแทนบุญคุณพ่อแม่อยู่เกือบทุกเพลง ทำให้ผู้คนในงานและผู้ที่ได้รับฟังเพลงเหล่านี้ได้ซึมซับความเชื่อนี้ได้เต็มที่ และล่าสุดนี้ สื่อสมัยใหม่ ที่ทันสมัย คือ internet สามารถช่วยเผยแพร่ความเชื่อนี้ออกไปได้อย่างดี

๕. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

๕.๑ บทสรุป

การบวชเพื่อทดแทนบุญคุณพ่อแม่นี้ ถึงแม้จะไม่มีเชื่อมโยงหลักฐานในคัมภีร์ของพุทธศาสนา กระนั้นความเชื่อนี้ก็มิได้เป็นความเชื่อที่ผิดหลักการทางพุทธศาสนาเสียทีเดียว ยังพอที่จะอนุমানเชื่อมโยงกับหลักการอื่นๆ ได้บ้าง ไม่ว่าจะเป็นการบวชเป็นหนทางแห่งการทำความดี เป็นการหลีกเลี่ยงจากความชั่ว จึงทำให้ผู้บวชที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบได้รับอานิสงส์อันยิ่งใหญ่ และรวมไปถึงบุคคลใกล้ชิดของผู้บวชที่จะได้อาศัยช่วงเวลาแห่งการบวชนี้ได้ประกอบกุศลกรรม ทำทาน รักษาศีล เจริญภาวนา เหล่านี้ล้วนแต่เป็นหนทางแห่งกุศลทั้งสิ้น ปัญหาสำคัญของค่านิยมนี้ คือ คำสอนเรื่องอานิสงส์ของการบวช ที่พ่อแม่และภรรยาของผู้บวชจะได้รับนั้น เป็นคำสอนที่ไม่ใช่พุทธพจน์ แต่ถูกทำให้เป็นเหมือนพุทธพจน์ อันก่อให้เกิดความน่าเชื่อถือมาก เรื่องนี้จึงเป็นเรื่องที่ชาวพุทธควรพิจารณาให้ถี่ถ้วน อย่าเชื่อตามๆ กันมาโดยมิได้ตรวจสอบให้ชัดเจนก่อน เพราะการบวชเพื่อทดแทนบุญคุณบิดามารดาได้ก่อให้เกิดประเพณีวัฒนธรรมและค่านิยมความเชื่อที่สืบต่อกันมา ทำให้บิดามารดาหลายคนที่มีลูกชายจะดีใจว่า จะได้กุศลอันยิ่งใหญ่ ลูกชายจะได้บวชให้ ประเพณีวัฒนธรรมนี้เป็นความดีงามที่ช่วยให้ศาสนาได้มีศาสนทายาทสืบต่อพระศาสนาเรื่อยมา

ประเพณีวัฒนธรรมนี้ก็ก่อให้เกิดผลกระทบต่อบุคคลบางกลุ่มโดยไม่ได้ตั้งใจ ประการแรก ในครอบครัวที่มีความเชื่อเรื่องการบวชเพื่อทดแทนบุญคุณบิดามารดาอย่างแนบแน่นจะประสงค์เป็นอย่างมากที่จะได้ลูกชาย ครั้นไม่ได้ตั้งประสงค์แต่ปรากฏว่าได้ลูกสาวแทน ก็อาจเกิดความไม่พอใจ ส่งผลกระทบต่อการเลี้ยงดูลูกสาว อย่างขาดการดูแลเอาใจ ในปัจจุบันนี้ ผลกระทบจากความเชื่อนี้อาจยังมีอยู่บ้างแต่น้อยลง ผลกระทบอีกประการหนึ่งที่ควรพิจารณา คือ ผู้ชายที่ไม่สามารถบวชได้ด้วยเหตุผลต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องคุณสมบัติไม่ครบ เพราะร่างกายพิการจนไม่สามารถบวชได้ เป็นกะเทย หรือเป็นเกย์ ที่ไม่สามารถบวชได้ บุคคลเหล่านี้จะรู้สึกได้ว่า พวกเขาไม่ได้บวชเพื่อตอบแทนพระคุณบิดามารดาเหมือนดังผู้ชายคนอื่นๆ อาจทำให้รู้สึกผิดตลอดไปก็ได้ จนบางครั้ง บุคคลที่บวชไม่ได้เหล่านี้ ถึงขั้นออกมาเรียกร้องให้คณะสงฆ์อนุญาตให้พวกเขาได้รับสิทธิในการบวชเช่นชายปกติบ้าง ก่อให้เกิดความขัดแย้งกัน ฉะนั้น เรื่องการบวชเพื่อทดแทนบุญคุณบิดามารดา จึงเป็นเรื่องที่

ชาวพุทธไทยควรพิจารณาให้รอบคอบว่าเป็นไปได้จริงมากน้อยแค่ไหน การบวชเป็นเพียงช่องทางหนึ่งแห่งการทำความดีเท่านั้น ผู้ที่ไม่บวช (ตามรูปแบบ) ก็สามารถที่จะทำความดีเพื่อตอบแทนพระคุณบิดามารดาได้ด้วยการบวชใจ ศึกษาและปฏิบัติธรรมในรูปแบบอื่นๆ เพศภาวะใดก็ได้ ไม่จำเป็นต้องออกบวชเสมอไป

ถึงเวลาแล้วหรือยังที่พระเถระและนักวิชาการชาวพุทธไทยจะต้องช่วยกันชำระความเชื่อนี้ให้ถูกต้องตรงตามพระไตรปิฎก ไม่ควรปล่อยให้ความเชื่อเช่นนี้ถูกถ่ายทอดส่งต่อกันไปอย่างผิดๆ ถูกๆ เรื่อยไปอย่างที่เคยเป็นมา ยิ่งในปัจจุบันนี้มีสื่อที่สามารถนำสาร (ความรู้, ความคิด, และหลักการ) เผยแพร่ออกไปสู่สาธารณชนได้อย่างกว้างขวางและรวดเร็วมาก ไม่ว่าจะเป็นหนังสือธรรม การเทศน์ การบรรยาย แล้วนำมาพิมพ์เผยแพร่ต่อ การส่งผ่านความเชื่อด้วยการแผลในตอนทำขวัญ นาคก่อนบวช การสืบต่อความเชื่อด้วยบทเพลง และรวมไปถึงสื่ออินเทอร์เน็ต สมัย (Internet) สื่อและช่องทางเหล่านี้ ล้วนแล้วแต่ช่วยทำให้ความเชื่อถูกสืบทอดต่อไปเรื่อยๆ จนยากที่จะแก้ไข

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยไม่ปฏิเสธว่า การบวชเป็นกุศลอันยิ่งใหญ่สำหรับผู้บวช (แต่มีเงื่อนไขว่า ผู้บวชจะต้องปฏิบัติดีปฏิบัติชอบอย่างเคร่งครัดด้วย) ส่วนบิดามารดาของผู้บวชจะได้กุศลด้วยหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับ การกระทำของแต่ละบุคคลเอง มิใช่ลูกชายบวช พ่อแม่ได้บุญทันที การขาดการศึกษาและตรวจสอบอย่างจริงจัง ทำให้คำสอนในพระพุทธศาสนาหลายอย่างถูกทำให้คลาดเคลื่อนไป ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่า

- ๑) คณะสงฆ์ควรช่วยกันตรวจชำระความเชื่อเรื่องนี้ให้ถูกต้องตรงตามพระไตรปิฎก
- ๒) พิมพ์เผยแพร่คำสอนเรื่องจุดมุ่งหมายและประโยชน์ของการบวชที่ถูกต้องให้มาก
- ๓) พุทธศาสนิกชนจะต้องเชื่อว่า ความดีใครทำคนนั้นได้ ไม่สามารถทำแทนให้กันและกันได้

ดังนั้น ชาวพุทธจึงควรเข้าใจได้ว่า เรื่องการบวชเพื่อทดแทนบุญคุณบิดามารดาเป็นเพียงกุศโลบายเชิญชวนชายไทยให้มาบวชเท่านั้น

- ๔) แก้ไขสำนวนเทศน์อานิสงส์ของการบวชให้ถูกต้อง ไม่ถือตามของเดิมที่ตรวจสอบที่มาไม่ได้

- ๕) คณะสงฆ์ควรเอาจริงเอาจัง ปรับปรุงการบวชชั่วคราวหรือระยะสั้นในสังคมไทย เพื่อสร้างระบบการบวชให้มีมาตรฐานและคุณภาพ

๖. รายการอ้างอิง

พระไตรปิฎกและอรรถกถา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**,
 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
 มหาวิทยาลัยมหิดล, **อรรถกถา ภาษาบาลี (CD BUDSIR/TT V.3)**, ๒๕๔๘.

หนังสือทั่วไป

กรมพระสมมตอมรพันธุ์, ทรงเรียบเรียง “ประเพณีการบวชนาค,” ใน **ประเพณีบวชนาค** ของ
 กรมศิลปากร พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานอุปสมบทนายดำรง นายดำริ เดชะศิริ ณ พัทธสีมา
 วัดไทยชุมพล อ.เมือง จ.สุโขทัย, ๒๕๐๓.

จอม บุญตาเทศ ป., **มหาอาณิสยส์ ๑๐๘ กัณฑ์ (เพิ่มเติมอีก ๒๔ กัณฑ์)**, กรุงเทพมหานคร : สำนัก
 พิมพ์เสียงเชียงใหม่, มปป.

ประพัฒน์ ตรีนรงค์, **พิธีต่างๆ และพุทธธาภิเษก**, กรุงเทพมหานคร : เอเชียการพิมพ์, ๒๕๑๓.

ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์, **รายงานการวิจัยเรื่อง “ทัศนคติในการบวช ศึกษาจากทัศนะของสังคมิวิทยาและ
 มานุษยวิทยา,”** มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๕.

พระครูอรุณธรรมรังษี (เอี่ยม สิริวณฺโณ), **มนต์พิธี**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย, ม.ป.ป.

พระชลธารมณี อนุจารีเถระ, **โยมแม่**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๔๖.

พระเทพดิลก (ระแบบ จิตตวณฺโณ), **หลักมงคล ๓๘ ประการ**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, กรุงเทพมหานคร:
 ธรรมสภาและสถาบันบรรลือธรรม, ๒๕๔๙.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, กรุงเทพมหานคร:
 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๖ กรุงเทพมหานคร
 : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **สอนนาค-สอนตติ ขีวิตพระ-ชีวิตชาวพุทธ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒,
 กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๒.

พระมหาวิโรจน์ พรหมสุต, **“การบวช : กระบวนการขัดเกลาเพื่อความเป็นศาสนทายาทคุณภาพ,”**
 วิทยานิพนธ์สังคมิวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต (สังคมิวิทยา) คณะสังคมิวิทยา และ
 มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗.

พระมหาสมนึก หอมริน, **“สาเหตุและผลกระทบของการอุปสมบทระยะสั้นในสังคมไทยปัจจุบัน,”**
 วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา คณะศิลปศาสตร์.

พระราชพรหมยาน (พระมหาวีระ ถาวโร), ธรรมปฏิบัติ เล่ม ๑, กรุงเทพมหานคร: เพลิดเพลินการพิมพ์, ๒๕๔๗.

พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), พจนานุกรมบาลี-ไทย ฉบับนักศึกษ, กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประชुरวงศ์ปรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๓๘.

พุทธทาสภิกขุ, กัตถัญญกตเวทีเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก, กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖.

พุทธทาสภิกขุ, บวชทำไม, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, มปป.

พุทธทาสภิกขุ, เรื่องเกี่ยวกับการบวชและพระพุทธรูปที่จารีกอยู่ในประวัติศาสตร์, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๔.

สนิท ศรีสำแดง, พุทธศาสนากับหลักการศึกษ : ภาคทฤษฎีความรู้, กรุงเทพมหานคร : นิลนารา การพิมพ์, มปป.

เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุมานราชธน), การศึกษาเรื่องประเพณีไทยและชีวิตชาวไทยสมัยก่อน, กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๕.

คุณธรรม จริยธรรม : นามธรรมที่ยังร่วมสมัย

Moral and Ethicd as Contemporary Absract Concepts

อ.วิเชียร เส้นทอง

นธ.เอก, ป.ธ. ๖, พธ.บ. (ศาสนา) พธ.ม. (พระพุทธศาสนา)

อาจารย์ประจำโปรแกรมวิชาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

ความนำ

ในแวดวงสถาบันการศึกษาระยะนี้มักจะกล่าวถึงกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษา แห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๒ ของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (Thai Qualifications Framework for Higher Education (TQF: HEd)) กันมากขึ้น กรอบมาตรฐานคุณวุฒิฯ ดังกล่าวนี้อเองที่ทำให้ บุคลากรในสถานการศึกษาต่างเร่งรีบ กระฉับกระเฉง โดยจัดให้มีการสัมมนา ประชุมเชิงปฏิบัติการ จัดทำหลักสูตรใหม่ หรือปรับปรุงหลักสูตรเดิมให้สอดคล้องกับกรอบมาตรฐานคุณวุฒิฯ ดังกล่าว

เหตุผลก็เพราะว่า กรอบมาตรฐานคุณวุฒิฯ นั้น ถือเป็นตัวชี้วัดของการจะดำรงอยู่ต่อไป หรือจะขาดสูญไปของบุคลากรในสถานศึกษานั้นๆ โปรแกรมวิชานั้นๆ คณะนั้นๆ รวมถึงสถาบัน การศึกษานั้นๆ ด้วย

วัตถุประสงค์ของกรอบมาตรฐานคุณวุฒิฯ นั้น ระบุไว้ว่า “เพื่อเป็นกรอบมาตรฐานให้สถาบัน อุดมศึกษาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาหรือปรับปรุงหลักสูตร การจัดการเรียนการสอน และพัฒนา คุณภาพการจัดการศึกษา ให้สามารถผลิตบัณฑิตที่มีคุณภาพและเพื่อประโยชน์ต่อการรับรองมาตรฐาน คุณวุฒิในระดับอุดมศึกษา (สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ๒๕๕๒ : ๑)

ในกรอบมาตรฐานคุณวุฒิฯ นี้ได้กำหนดคุณภาพของบัณฑิตทุกระดับคุณวุฒิและสาขา/สาขาวิชา ต้องครอบคลุมอย่างน้อย ๕ ด้าน ประกอบไปด้วย (๑) ด้านคุณธรรม จริยธรรม (๒) ด้านความรู้ (๓) ด้านทักษะทางปัญญา (๔) ด้านทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและความรับผิดชอบ และ (๕) ด้านทักษะการวิเคราะห์เชิงตัวเลข การสื่อสารและการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ (สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ๒๕๕๒ : ๒)

ในคุณภาพทั้ง ๕ ด้านนั้น ผู้เขียนจะขอนำมากล่าวถึงในที่นี่เฉพาะประเด็นเกี่ยวกับคุณภาพข้อที่ ๑ คือด้านคุณธรรม จริยธรรม เพียงประเด็นหรือคุณภาพด้านนี้เพียงด้านเดียว โดยจะกล่าวถึงว่า คุณธรรม จริยธรรมคืออะไร จะคาดหวังหรือพยากรณ์ว่าจะเกิดขึ้นในตัวบัณฑิตในสถาบันการศึกษาต่างๆ ได้หรือไม่ มากน้อยเพียงใด เพียงพอกับวัตถุประสงค์ของกรอบมาตรฐานคุณวุฒิฯ ที่คณะกรรมการการอุดมศึกษา คาดหวังไว้หรือไม่ เป็นต้น

ความหมายของคุณธรรม จริยธรรม

(The Interpretations of Moral and Ethics)

คำว่า คุณธรรม จริยธรรม มาจากภาษาบาลีและสันสกฤต หากแยกศัพท์เหล่านี้ออกแล้ว จะพบว่ามีคำว่า คุณ และ จริย + ธรรมะ เมื่อมาสมาสกันเข้าจึงสำเร็จรูปเป็น คุณธรรม และจริยธรรม คำว่าคุณธรรม จริยธรรม ในอดีต และปัจจุบันนี้มีการกล่าวถึงกันค่อนข้างมาก เพื่อให้เข้าใจศัพท์นี้มากขึ้น ผู้เขียนขอนำบทวิเคราะห์ศัพท์นี้มาแสดงก่อนที่จะทำความเข้าใจความหมายที่ใช้กันในปัจจุบัน ดังนี้

คำว่า ธรรม มาจาก ธร ธาตุ ในความทรงไว้ วิเคราะห์ศัพท์ได้หลายนัยยะ เช่น อกุศลธมฺเม ธุนาติ วิธเสตติ วา ปณฺหิตเตหิ ธาเรยเตตติวา อตฺตโน สภาวํ ธาเรตติ วา ธมฺโม แปลว่า พระธรรม ย่อมกำจัดคือว่าบำบัดอกุศลธรรมให้พินาศ หรือว่า สภาพอันบัณฑิตทั้งหลายทรงไว้ หรือความดี ย่อมทรงสภาพของตนไว้ ชื่อว่าพระธรรม หรือวิเคราะห์ว่า อตฺตโน สภาวํ ธาเรยเตตติ วา ธมฺมา แปลว่าสภาวะธรรมเหล่าใดทรงสภาพของตนเองไว้ได้ สภาวะธรรมเหล่านั้นเรียกว่าธรรม (มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๓๒ : ๘๗๒)

ในอภิธานป์ทีปิกา และอภิธานป์ทีปิกาสุจิจิ (๒๕๓๕ : ๕๓๑-๕๓๒) อธิบายว่า ...อตฺตทานํ ธาเรยโต อปาเย วฏฺฏทุกฺเข จ อปตฺมานเ กตฺวา ธาเรตติ ธมฺโม แปลว่า สภาพที่รักษาตน กระทำไม่ให้เกิดไปสู่อบายและทุกข์ในวัฏฏะ เรียกว่าธรรมะ หรือ อเนกวิเธสุ ธมฺเมสุ โลกุตฺตโร อุปปาติโต สจฺฉิกิโต จ จตฺตสุ อปาเยสุ สํสาเร วา สตฺเต อปตฺมานเ ธาเรตติ ธมฺโม แปลว่า สภาวะที่ทรงสัตว์ทั้งหลายไม่ให้เกิดไปสู่อบายภูมิ ๔ แต่ให้แทงตลอดโลกุตรธรรมทั้งหลาย ก็เรียกว่า ธรรม หรือ

อด วา โสตาปนนาทีหิ อริเยหิ ธริยติ น ปุณฺณชเนหิติ ปี ธมฺโม แปลว่า สภาวะที่ทรงสัตว์ทั้งหลาย ด้วยอริยผลมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ก็เรียกว่าธรรมะ

คำว่า **ทรง (ธ)** ในที่นี้หมายถึง **รักษา** เช่นที่กล่าวไว้ว่า “ย่อมทรงสภาพของตนไว้” หมายถึง รักษาสภาพหรือสภาวะของตนเองไว้ได้ ไม่ให้ผิดปกติไปจากที่เคยเป็นมาในอดีต ส่วนการเขียนว่า ธมฺโม หรือ ธรรมโม ก็มีความแตกต่างกันเล็กน้อย คือ คำว่า ธมฺโม หรือ ธัมมะ เป็นศัพท์ทางภาษาบาลี ส่วนคำว่า ธรรมโม หรือ ธรรมะ เป็นศัพท์ภาษาไทยที่ยืมภาษาสันสกฤตมาใช้ แต่ก็ยังคงความหมายเดิม และภาษาไทยของเรามักนำเอาศัพท์ที่เป็นภาษาสันสกฤต มาใช้มากกว่าภาษาบาลี

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิต พ.ศ. ๒๕๕๒ (๒๕๕๒ : ๒๕๓) ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง สภาพคุณงามความดี ส่วนคำว่า จริยธรรม ให้ความหมายว่า ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ, ศีลธรรม, กฎศีลธรรม (๒๕๕๒ : ๒๕๑)

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (๒๕๕๓ : ๓๔) ให้นิยามว่า คุณธรรม คือ ธรรมที่เป็นคุณ ความดีงาม สภาพที่เกื้อกูล ส่วนคำว่าจริยธรรม มาจากคำว่าพรหมจรรย์ ซึ่งในพระพุทธศาสนา หมายถึง มรรค คือ วิธีการปฏิบัติสายกลาง ประกอบด้วยองค์ประกอบ ๘ ประการ บางครั้งก็เรียกว่า “ไตรสิกขา” คือ การศึกษา ๓ ประการ อันได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ดังนั้น จริยธรรม หรือพรหมจรรย์ มรรค และไตรสิกขา ทั้งหมดนี้เป็นทางปฏิบัติเพื่อนำมนุษย์ไปสู่จุดหมาย ทุกระดับตามความต้องการของแต่ละบุคคล

พุทธทาสภิกขุ กล่าวไว้ว่า จริยธรรม แปลว่า เป็นสิ่งที่พึงประพฤติ จะต้องประพฤติ ส่วน ศีลธรรมนั้นหมายถึง สิ่งที่กำลังประพฤติอยู่ หรือประพฤติแล้ว จริยธรรม หรือ ethics อยู่ในรูปของ ปรัชญา คือ สิ่งที่ต้องคิดต่องนึก ส่วนเรื่องศีลธรรมหรือ morality นี้ต้องทำอยู่จริงๆ เพราะเป็น ปัญหาเฉพาะหน้า

จากทัศนะนี้ จริยธรรม แสดงถึงความจำเป็นที่มนุษย์ในสังคมพึงประพฤติตามหรือจะต้อง ปฏิบัติตาม หากละเลยจะเกิดความเสียหาย เสื่อมเสียกับบุคคลหรือองค์กรนั้นๆ

ระวี ภาวิไล ให้ความหมายว่า จริยธรรมเป็นหลักกำหนดว่า ตนมุ่งอะไรในโลก และ พึงปฏิบัติอย่างไร จึงแบ่งจริยธรรมออกเป็น ๓ ข้อ คือ ๑) รู้จักโลก รู้จักตน ๒) รู้จักทุกข์ รู้จักชีวิต ๓) รู้จักทุกข์ในชีวิต

วิทย์ วิศทเวทย์ อธิบายว่า จริยธรรม คือ ความประพฤติตามค่านิยมที่พึงประสงค์ โดยใช้ วิชาจริยศาสตร์ศึกษาพฤติกรรมด้านคุณค่า สามารถวิเคราะห์ค่านิยมที่เป็นคู่กัน (dichotomy) สามารถ แยกแยะได้ว่าสิ่งใดดี ควรกระทำ และสิ่งใดควรละเว้น

สาโรช บัวศรี กล่าวว่า จริยธรรม คือ หลักความประพฤติที่อบรมกิริยา และปลูกฝังลักษณะนิสัยให้อยู่ในครรลองของคุณธรรมหรือศีลธรรม

สุลักษณ์ ศิวรักษ์ มีความเห็นว่า จริยธรรมคือสิ่งที่คนในสังคมเกิดความเชื่อถือ ซึ่งมีตัวตนมาจากปรมาตถสัจจะในลัทธิศาสนาอื่น ๆ ถ้าเข้าใจปรมาตถสัจจะชัดแจ้งและประพฤติตามนั้น จริยธรรมในสังคมย่อมเป็นผลพลอยได้ ให้งังเกิดความยุติธรรม ความเมตตาปราณีและความเป็นอิสระแก่กัน ...

จำรัส ดวงธิดา กล่าวว่า จริยธรรมมีความหมายตามหลักพระพุทธศาสนาว่าเส้นบรรทัดและเครื่องกลมเกลตาให้มนุษย์เคลื่อนไหว ประพฤติปฏิบัติทางกาย วาจา และใจอย่างมีกติกา

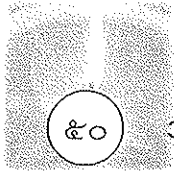
สุภา ศิริมานนท์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า จริยธรรม คือ ธรรมจริยา ซึ่งหมายถึง คำสอนเกี่ยวกับความประพฤติ

ก่อ สวัสดิพานิชย์ สรุปว่า จริยธรรม คือประมวลความประพฤติและความนึกคิดในสิ่งดีงามและเหมาะสม จริยธรรมในสมัยก่อนและสมัยปัจจุบัน ในชนบทและในเมืองก็มีทั้งที่ดีและเลวเหมือนกัน

กล่าวโดยสรุป นักวิชาการส่วนใหญ่เหล่านี้ลงความเห็นว่ จริยธรรม คือ หลักการที่มนุษย์ในสังคมยึดถือปฏิบัติ เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในสังคม และเมื่อนำไปใช้กับการประกอบวิชาชีพหรือเรียกง่าย ๆ ว่าการทำงาน ก็ย่อมหมายความว่า มนุษย์ย่อมจะต้องมีจริยธรรมในการทำงาน หรือการประกอบวิชาชีพ เพราะในการทำงาน มนุษย์ย่อมต้องมีการประสานและเกี่ยวข้องกัน ดังนั้นจึงสมควรมีการวางกรอบให้มนุษย์ประพฤติปฏิบัติ เพื่อการทำงานร่วมกันอย่างสงบสุข และหากนำคำนี้มาใช้กับแวดวงการศึกษา ก็จะหมายถึง มนุษย์จะต้องใส่ใจในการจัดการเรียนการสอน การศึกษาที่มีเป้าหมายเพื่อให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ไม่เอาเปรียบ เบียดเบียนกันและกัน แต่ให้ถ้อยทีถ้อยอาศัย เกื้อกูลซึ่งกันและกัน รวมความก็คือ มนุษย์อยู่ในสังคมโดยยอมจะต้องอาศัยคำว่า จริยธรรมมาเป็นตัวกำกับพฤติกรรมของตนเสมอ (<http://www.duangden.com/Ethics/ProfessionEthics.html>)

แต่คำว่า คุณธรรม จริยธรรม (Ethics and Moral) คณะกรรมการการอุดมศึกษา เจ้าของกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๒ ได้ให้นิยามไว้ว่า หมายถึง การพัฒนานิสัยในการประพฤติอย่างมีคุณธรรม จริยธรรม และด้วยความรับผิดชอบทั้งในส่วนตัวและส่วนรวม ความสามารถในการปรับวิถีชีวิตในความขัดแย้งทางค่านิยม การพัฒนานิสัยและการปฏิบัติตนตามศีลธรรม ทั้งในเรื่องส่วนตัวและสังคม (๒๕๕๒ : ๖)

จากนิยามของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษานี้ อาจมีข้อสงสัยได้ว่า พัฒนานิสัยในการประพฤติอย่างไร จึงจะได้ชื่อว่ามีคุณธรรม จริยธรรม ความรับผิดชอบในส่วนตัว และส่วนรวม

ความสามารถในการปรับชีวิตในความขัดแย้งอย่างไร จึงจะไม่ขัดแย้งกับค่านิยมในสังคมปัจจุบัน จะพัฒนานิสัยและการปฏิบัติอย่างไร จึงจะมีทั้งคุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรมไปพร้อมๆ กัน

ความแตกต่างระหว่างคุณธรรมและจริยธรรม

(Differences between Moral and Ethics)

คุณธรรม ในภาษาอังกฤษใช้หลายศัพท์ เช่น คำว่า Virtue และ moral ในพจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ - ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๘ (๒๕๔๘ : ๑๐๕) คำว่า คุณธรรม ใช้ภาษาอังกฤษว่า Virtue พบคำแปลและนิยามว่า คุณธรรม อันหมายถึงหลักที่มนุษย์ถือเป็นแนวทางที่ถูกต้องในการดำเนินชีวิต เช่น ถือความยุติธรรม ความเมตตา ฯลฯ เป็นคุณธรรม และอาจตีความได้ว่าคุณธรรมหมายถึงความดีเป็นข้อๆ ซึ่งจะไปสอดคล้องกับนิยามของคำว่า จริยธรรม ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ (๒๕๔๒ : ๒๙๑) ที่นิยามไว้ว่า ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ, ศีลธรรม, กฎศีลธรรม

พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ - ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (พ.ศ. ๒๕๔๘ : ๓๔) เช่นกันระบุว่า จริยศาสตร์ (Ethics) อธิบายว่าเป็นปรัชญาสาขาหนึ่งว่าด้วย การแสวงหาความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์ แสวงหาเกณฑ์ในการตัดสินความประพฤติของมนุษย์ว่าอย่างไร โทษ โทษ ไม่ถูก ดีไม่ดี ควรไม่ควร และพิจารณาปัญหาเรื่องสถานภาพของค่าทางศีลธรรม แต่เมื่อศึกษาเรื่องศีลธรรม (Moral) ให้ความหมายว่า ๑. โดยทั่วไปหมายถึง (ความประพฤติ) ที่ดีหรือถูกต้อง ตรงกันข้ามกับ ผิดศีลธรรม (immoral) และอธิบายต่อไปว่า ๒. ในทางจริยศาสตร์ หมายถึงที่เกี่ยวข้องกับศีลธรรม มักใช้นำหน้าคำ act หรือ action เป็น moral act หรือ moral action คือการกระทำทางศีลธรรม หมายถึงการกระทำที่อยู่ในขอบข่ายจะตัดสินทางศีลธรรมได้ว่า ถูกหรือผิด ดีหรือชั่ว (๒๕๔๘ : ๖๗) แต่เมื่อใช้คำว่า Morals (เติม s) กลับหมายถึงหลักจริยธรรม ซึ่งหมายถึง ๑. ประมวลข้อปฏิบัติที่เกี่ยวกับธรรมจรรยาของสังคม และ ๒. ในทางจริยศาสตร์ หมายถึง การศึกษาว่าการกระทำอย่างไรถือว่าเป็นความประพฤติที่ถูกที่ผิด และพจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ - ไทย ยังแนะนำให้ไปดูคำว่า ethics ประกอบอีกด้วย

ดังนั้น หากสรุปง่ายๆ คำว่า ศีลธรรม และจริยธรรม ก็น่าจะทำให้เข้าใจได้ว่า ๒ ศัพท์นี้เป็นไวพจน์ของกันและกัน ใช้แทนกันได้ จึงไม่ใช่เรื่องแปลกอะไรนักหากสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาจะนิยาม คุณธรรม จริยธรรม คลุมเครือ วกไปวนมา เพราะแม้แต่ค่านิยมในพจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ -ไทย ก็ยังคลุมเครือ วกไปวนมา เช่นกัน

แต่ถ้าจะให้เข้าใจศัพท์เหล่านี้ได้ง่ายๆ ก็ควรจะยึดตามรูปศัพท์เดิมในภาษาบาลี สันสกฤต ที่ถือว่าเป็นรากศัพท์ของศัพท์เหล่านี้ น่าจะถูกต้องที่สุดว่า คุณธรรมคือ ข้อปฏิบัติที่จะรักษาผู้ประพฤติ ปฏิบัติไม่ให้เดือดร้อน มีปัญหาหรือทุกข์ใจ ลำบากใจในภายหลัง หรือข้อปฏิบัติที่จะก่อให้เกิดคุณ ประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ส่วนจริยธรรมก็น่าจะหมายถึงข้อที่ควรประพฤติปฏิบัติที่สมควรนำมา ใช้เป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติ เพื่อการยอมรับว่าดีของคนในสังคมเดียวกัน หรือคนในสังคม ร่วมกัน

แหล่งกำเนิด คุณธรรม จริยธรรม

(The Origin or the Making of Moral and Ethics)

ทั้งเรื่องคุณธรรม จริยธรรม เท่าที่ได้ศึกษามาพบว่า มีต้นกำเนิดจากศาสนาต่างๆ เพราะ คำสอนของศาสนาเหล่านั้นจะเป็นเป้าหมายให้ศาสนิกของตนมีสิ่งที่เรียกว่า คุณธรรม จริยธรรม เพราะในอดีตก่อนที่จะมีระบบกฎหมายเพื่อบังคับควบคุมคนในสังคมให้สามารถอยู่ร่วมกันโดยไม่ เบียดเบียนข่มเหงกันนั้น ศาสดาของศาสนาต่างๆ ก็ได้ค้นคิดข้อปฏิบัติเพื่อการอยู่ร่วมกันให้เกิดความ ผาสุกมาก่อน ข้อปฏิบัติหรือหลักคำสอนของศาสนานั้นๆ ก็อาจมีความแตกต่างกันในด้านต่างๆ เช่น ความลุ่มลึก ความละเอียดซับซ้อนมากบ้าง น้อยบ้างขึ้นอยู่กับสติปัญญาของศาสดาแต่ละศาสนาว่า สามารถค้นคิดหรือค้นพบอะไรบ้าง

หลักคำสอนของศาสดาที่ยังเป็นปุถุชน ที่ยังคลุกคลีหรือมีครอบครัว มีภรรยา ก็จะมีลักษณะ คำสอนที่แสดงออกมาในลักษณะเช่นนั้น แต่หลักคำสอนของศาสดาที่สละแล้วซึ่งครอบครัว ยศฐา บรรดาศักดิ์ ก็จะสามารถค้นคิดหรือค้นพบหลักคำสอนที่สูงขึ้นไปกว่าของศาสดาที่ยังมีครอบครัวหรือ ที่ยังครองเรือน

หลักคำสอนของแต่ละศาสนานั้นก็มักจะมีลักษณะสอนให้ศาสนิกพยายามประพฤติปฏิบัติ ตามที่ศาสดาสอนหรือค้นพบ หรือหากศาสนิกไม่สามารถทำได้ดังเช่นศาสดาสอน ก็จะมีคำสอนที่มี ลักษณะลดหลั่นกันลงมาเพื่อให้บางคนที่มิอุปนิสัย สติปัญญาในระดับหนึ่งเชื่อถือและปฏิบัติตามได้ เฉพาะในพระพุทธศาสนา หลักคำสอนจะถูกแบ่งออกเป็น ๒ ระดับ กว้าง ๆ ได้แก่ ระดับโลกียธรรม และโลกุตตรธรรม (บุญมี แทนแก้ว และคณะ ๒๕๔๘ : ๘๘)

ระดับโลกียธรรม เป็นคำสอนในระดับที่เอื้อเพื่อให้ศาสนิกที่ยังไม่สามารถสละบ้านเรือน ออกบวชได้ แต่ก็อยากได้รับผลจากการประพฤติปฏิบัติในฐานะที่เป็นศาสนิก ให้เหมาะสมกับสังคม ของตนเอง คำสอนระดับนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องฆราวาสธรรม ๔ อคติ ๔ อบายมุข ๔ หรือ ๖ และอิทธิบาท ๔ เป็นต้น

ระดับโลกุตตรธรรม เป็นคำสอนที่เอื้อให้ศาสนิกที่มีความพร้อมสละบ้านเรือน ตำแหน่งฐานะทางสังคมออกบวชเพื่อไปปฏิบัติตนให้เข้าถึงความหลุดพ้นหรือพ้นทุกข์ชนิดถาวร คำสอนระดับนี้ พระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่อง อริยสัจ ๔ มรรค ๘ ผล ๔ นิพพาน ๑ เป็นต้น (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ๒๕๕๓ : ๒๖๑)

แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า เรื่องอริยสัจ ๔ จะถูกจัดเป็นระดับโลกุตตรธรรมเท่านั้น แต่หากผู้ปฏิบัตินำมาปรับประยุกต์ใช้ในสังคม ก็จะถูกจัดเข้าระดับ โลกียธรรม ในทางตรงกันข้าม หลักคำสอนระดับโลกียธรรม เช่น อธิปไตย ๔ หากผู้ปฏิบัตินำไปปรับหรือปฏิบัติให้เคร่งครัดเข้มงวดขึ้นให้สูงขึ้นก็จะกลายเป็นระดับ โลกุตตรธรรม เช่นพระพุทธเจ้าตรัสว่าหากใครประสงค์อยากให้มีอายุดำรงอยู่ชั่วนิรันดร์ ก็ให้เจริญอธิปไตย ๔ ให้บริบูรณ์เถิด เป็นต้น (ที.มหา.๑๐/๑๗๔/๑๒๗)

รวมความแล้วหลักคำสอน (โดยเฉพาะในพระพุทธศาสนา) ชั่วเดียวกัน เมื่อกาลเวลาผ่านไปเปลี่ยนแปลง และมนุษย์ในสังคมประสงค์จะอยู่ร่วมกันในสังคมให้มีความสุข จึงมีการนำเอาหลักคำสอนของศาสนา มาประยุกต์ให้เหมาะสมกับแต่ละบุคคลกาลและเทศะ จึงก่อให้เกิดเป็นคำสอนระดับ คุณธรรม จริยธรรม

ปัญหา คุณธรรม จริยธรรม พฤติกรรม นิสิตนักศึกษา

(The Moral and Ethical Problems of Students)

เมื่อเข้าใจและยอมรับกันว่า คุณธรรม จริยธรรม เกิดมาจากหลักคำสอนของศาสนาต่างๆ โดยทั่วไปแล้วคนส่วนใหญ่มักเข้าใจกันว่า เรื่องการปลุกฝัง คุณธรรม จริยธรรม เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาเองตามธรรมชาติ หรือครอบครัวปลุกฝังมาโดยกำเนิด เป็นสิ่งที่พ่อแม่พร่ำสอน หรือควรจะพร่ำสอน และเด็ก เยาวชน นิสิต นักศึกษาก็จะมีจิตสำนึกในเรื่องคุณธรรม จริยธรรมเองตามธรรมชาติ ตามสามัญสำนึกที่ควรจะมี ไม่จำเป็นต้องจัดให้มีการเรียนการสอนในหลักสูตรหรือในโรงเรียน

ความเข้าใจข้างต้นมีส่วนถูกต้องบ้าง แต่ไม่ถูกต้องทั้งหมด เพราะในความเป็นจริงกลับเป็นเรื่องตรงกันข้าม เพราะคนในสังคมปัจจุบันนี้ จะสัมผัสกับเรื่องคุณธรรม จริยธรรมของคนในสังคมลดน้อยลง หรือถดถอยลงจากในอดีตมาก ดังจะสามารถพบเห็นได้จากข่าวที่ปรากฏตามสื่อมวลชนแขนงต่างๆ ว่ามีทั้งในแวดวงธุรกิจ บันเทิง การเมือง หรือแม้กระทั่งในแวดวงสถาบันการศึกษา เช่น กรณีการทุจริตฉ้อโกงกันภายในบริษัทของพนักงานกับบริษัท ระหว่างผู้บริหารกับบริษัท หรือผู้บริหารกับพนักงาน ในแวดวงบันเทิงก็มีข่าวการโกงค่าตัว ฟ้องร้องระหว่างศิลปินกับผู้จัดการหรือบริษัท เป็นต้น ในแวดวงการเมืองก็มีข่าวนักการเมืองโกงการเลือกตั้ง ทุจริตเชิงนโยบาย ซื่อขายตำแหน่ง รัฐมนตรี ตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ทุจริตในโครงการต่างๆ เช่น โครงการชุมชนพอเพียง โครงการไทยเข้มแข็ง เป็นต้น

แม้ในแวดวงสถาบันการศึกษา ข้าราชการ นิสิต นักศึกษา ทุจริตในการสอบ ผู้ปกครองติดสินบน ผู้บริหารเรียกสินบนเพื่อให้เด็กได้เข้าเรียน นิสิต นักศึกษายกพวกทำร้ายกัน ทุจริตในการสอบบางราย วิชา ช่องสุมพรรคพวกค้ายาหรือขายบริการทางเพศ ขณะดำรงสถานภาพเป็นนิสิต นักศึกษา เป็นต้น เหตุการณ์เช่นนี้ก็มีปรากฏให้สังคมภายในและภายนอกองค์กร ได้ทราบร่วมกันเป็นระยะตลอดมาและ คาดว่าจะตลอดไป ตราบใดที่เราทั้งเข้าใจเรื่องการปลูกฝัง บ่มเพาะคุณธรรม จริยธรรมกันผิดพลาด หรือไม่ตรงกับความเป็นจริง

สิ่งเหล่านี้คือปัญหาด้านคุณธรรม จริยธรรม ที่คนบางคนมองว่า คุณธรรมจริยธรรม ต้องเกิดจากจิตสำนึกหรือสามัญสำนึกของแต่ละบุคคลโดยไม่ต้องมีการเรียนการสอนในสถานการศึกษาก็ได้

หลักสูตรการศึกษาที่เอื้อให้กับคุณธรรม จริยธรรม

(Moral and Ethics in Education)

สถานบันการศึกษา ทุกแห่งถือว่าเป็นแหล่งให้การศึกษา เรียนรู้ อบรมบ่มเพาะคุณลักษณะ นิสิตที่สังคมพึงประสงค์ เพื่อให้ผู้ย่างกรายเข้าสู่สถานศึกษานั้นๆ ได้กลับออกไปเป็นคนดีที่เพียบพร้อม ด้วยวิชาการ คุณธรรม จริยธรรม (วิชาจรณสมฺปนฺโน) โดยเฉพาะพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) ๒๕๔๕ ระบุให้การจัดการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้และบูรณาการ ตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษา... (๒๕๔๖ :๑๖)

เมื่อวัตถุประสงค์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ดังกล่าว มีวัตถุประสงค์เช่นนั้น จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่สถาบันการศึกษาจะต้องจัดหลักสูตรและสิ่งแวดล้อมให้เอื้อเพื่อและเกื้อหนุนให้ผู้เรียนมีโอกาสที่จะพัฒนาตนเองเป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข ที่เกิดจากการมีคุณธรรม จริยธรรม

ในอดีต มหาวิทยาลัยราชภัฏทุกแห่ง เมื่อครั้งเป็นโรงเรียนฝึกหัดครู เป็นสถาบันราชภัฏ ได้เคยมีการใช้หลักสูตรเดียวกัน หลักสูตรร่วมกัน หมายความว่า สถาบันราชภัฏในส่วนภูมิภาคมี หลักสูตรรายวิชาเช่นใด สถาบันราชภัฏในกรุงเทพมหานคร ก็มีหลักสูตร หรือวิชาต่าง ๆ เช่นนั้น

สถาบันราชภัฏทั่วประเทศมีความเหมือนกันและตรงกันทั้งโครงสร้างหลักสูตร รายวิชาและ หน่วยกิต ที่นิสิตนักศึกษาจะต้องเรียนเท่ากัน และในจำนวนรายวิชาเหล่านั้น สถาบันราชภัฏทุกแห่ง เคยมีรายวิชา ความจริงของชีวิต จำนวน ๓ หน่วยกิต และเป็นวิชาพื้นฐานทั่วไปที่นิสิตนักศึกษาทุกคน จะต้องศึกษาในทุกหลักสูตรวิชา และวิชาความจริงของชีวิตนั้น เป็นวิชาที่สอนและให้ผู้เรียนได้ศึกษา เรื่องของศาสนา ศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

- ๑) เพื่อให้บัณฑิตสามารถพิจารณาความจริงและมีความเข้าใจชีวิตด้วยปัญญา
- ๒) สามารถเสริมสร้างการมีวินัย คุณธรรม จริยธรรมตามหลักศาสนาในตนเองได้
- ๓) สามารถใช้หลักศาสนธรรมในการแก้ปัญหาในการดำรงชีวิตได้
- ๔) สามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุข (บุญมี แทนแก้ว ๒๕๔๖ : ๑)

แต่เมื่อสถาบันราชภัฏทั่วประเทศได้รับการยกฐานะเป็นมหาวิทยาลัย ภายใต้อิทธิพลเป็นมหาวิทยาลัยราชภัฏ... ต่างมีอิสระไม่ขึ้นต่อกันและกัน วิชาความจริงของชีวิตจึงถูกถอดทิ้ง บางแห่งถูกนำไปรวมกับวิชาอื่นภายใต้อิทธิพลวิชาใหม่ จนแทบไม่เหลือเนื้อหาสาระที่จะทำให้ผู้เรียนได้รู้จักเรื่องของศาสนา ศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม อีก แต่มีบางมหาวิทยาลัยราชภัฏที่ผู้บริหาร เห็นความสำคัญยังคงไว้ หรือหัวหน้าโปรแกรมวิชาเข้มแข็งเหนียวรั้งไว้ก็สามารถรักษาวิชาความจริงของชีวิตนี้ไว้ได้ หรืออาจปรับเปลี่ยนรายชื่อยวิชา แต่เนื้อหาสาระยังรักษาไว้ได้เช่นเดิม เป็นต้น

ดังนั้นหากสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาจะวัดคุณภาพ คุณวุฒิของบัณฑิตทั้ง ๕ ด้านนั้น โดยที่สถานการศึกษานั้นๆ ไม่มีรายวิชาที่เปิดสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรมอยู่ในหลักสูตรวิชา จะมั่นใจได้อย่างไรว่า คุณภาพที่คณะกรรมการการอุดมศึกษาพึงประสงค์จะบังเกิดมีขึ้นมาได้ หรือจะมั่นใจได้อย่างไรว่าคุณภาพด้านนั้นจะไม่ถูกเสกสรรปั้นแต่งขึ้น โดยปราศจากความ เป็นจริงจากสถานการศึกษานั้นๆ และหากมีการกระทำเช่นนั้น ก็น่าจะเป็นการประเมินคุณภาพ ด้านคุณธรรม จริยธรรมของผู้บริหารสถานการศึกษานั้นๆ ได้ง่ายขึ้น ด้วยหรือไม่ ข้อนี้ฝากให้ผู้อ่าน ช่วยกันวินิจฉัย

คุณธรรม จริยธรรม ติดมาแต่กำเนิด (Moral and Ethics as Innate Quality)

นักวิชาการ ผู้บริหาร ผู้สอนและผู้เรียนบางคนมีทัศนะตรงกันว่า เรื่องของคุณธรรม จริยธรรม เป็นสิ่งที่ติดตัวเด็กหรือทุกคนมาตั้งแต่กำเนิด เหตุผลก็เพราะว่า ตอนเด็กๆ เวลาพ่อแม่หรือผู้ปกครอง จะตั้งชื่อให้ พ่อแม่หรือผู้ปกครองก็ไปขอให้พระที่วัดตั้งชื่อให้ เมื่อเติบโตขึ้นพ่อแม่หรือผู้ปกครองพาไป ทำบุญที่วัด หรือตักบาตรตอนเช้า ก็เป็นการเพียงพอในการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมให้กับเด็กและ เยาวชนแล้ว

บางคนกล่าวว่า เด็กหรือเยาวชนไปหาหมอดู เพื่อให้ทำนายทายทักโชคชะตาราசி ก็ถือได้ว่า ได้รับการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม มากพอแล้ว ดังนั้น จึงไม่แปลกที่คนไทยและคนต่างชาติ จะสามารถเห็นฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งลุกขึ้นมาเรียกร้อง คุณธรรม จริยธรรม ความยุติธรรม ความถูกต้อง

ความสุจริต โปร่งใส จากบุคคล/กลุ่มบุคคลอีกฝ่ายหนึ่งอยู่เสมอ เพราะความรู้ความเข้าใจในเรื่อง คุณธรรม จริยธรรม ความยุติธรรมถูกปลูกฝัง พร่ำสอนมาอย่างผิด ๆ และวิปริต

ผู้บริหารการศึกษาบางแห่งมีทัศนนะว่า การศึกษา อบรม ปมเพาะคุณธรรม จริยธรรม จะต้องจัดให้มีในทุกวิชา โดยกำหนดไว้ในแผนการสอนหรือแนวการสอนว่า เมื่อผู้เรียน ผู้ศึกษา ศึกษา วิชานั้นๆ จบแล้ว จะต้องมีความคุณธรรม จริยธรรม ข้อใดบ้าง เช่น ความมีระเบียบวินัย ความซื่อสัตย์ ความตรงต่อเวลา ความรับผิดชอบ มารยาทไทย เป็นต้น เกิดขึ้นกับผู้เรียน ทัศนนะเช่นนั้นก็มีส่วนถูก แต่ไม่สามารถถูกต้องหรือเป็นความจริงทั้งหมดได้ในทางปฏิบัติ

เพราะในความเป็นจริง ทุกวิชาจะถูกกำหนดหัวข้อที่จะต้องศึกษา กำหนดคาบ ระยะเวลา ศึกษา ตลอดหลักสูตรไว้หมดแล้ว ประกอบกับผู้สอนบางวิชาไม่สันทัด ไม่ถนัดที่จะสอนสอดแทรกในเรื่องคุณธรรม จริยธรรม ให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวิชา เพราะหากทำเช่นนั้น เนื้อหาสาระที่จะต้อง สอนก็จะไม่จบตามเวลาที่กำหนดไว้ จึงต้องเร่งเนื้อหาสาระที่เป็นส่วนหลักในวิชานั้นๆ หรือบางครั้ง บางวิชามีเนื้อหาสาระวิชาการเฉพาะด้านมากไป จนผู้สอนเกรงว่าจะไม่สามารถสอนให้จบตามหลักสูตร และระยะเวลาได้ จึงไม่สามารถที่จะใช้เวลาที่มีอยู่สอดแทรกเรื่องคุณธรรมจริยธรรมได้

ในส่วนของผู้เรียนเอง ก็มักจะไม่เอื้อให้ผู้สอนบางคนที่ไม่มีความสันทัด จัดเจนใน การสอนสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม ได้เพราะเหตุผลหลายประการ เช่น บางวิชา เริ่มเรียนเวลา ๐๘.๓๐ - ๑๑.๐๐ น. กว่าผู้เรียนจะเข้าห้องเรียนได้ โดยอ้างเหตุผลต่างๆ นานา เวลาที่ล่วงเลยไปจน ๐๙.๓๐ น. (มาสาย ไม่ตรงต่อเวลา) บางคนมาเรียนด้วยเครื่องแต่งกายที่ผิดระเบียบ (ขาดระเบียบวินัย / ขาดความเกรงใจผู้สอนและเพื่อนร่วมชั้น) พอเวลาผู้สอนสั่งงานหรือสั่งรายงาน ผู้เรียนบางคนก็อ้าง ไม่มีเวลา ให้เพื่อนทำแทนหรือลอกเพื่อนมาส่ง หรือขอให้เพื่อนใส่ชื่อตัวเองเข้าไปในรายงานนั้นๆ ด้วย

กรณีตัวอย่างข้างต้น เป็นสิ่งที่ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าไม่มีอยู่จริงในสถาบันการศึกษาหลายๆ แห่ง และเมื่อพฤติกรรมปรากฏเช่นนี้ จะกล่าวได้อย่างมั่นใจได้อย่างไรว่า คุณธรรม จริยธรรม ได้เกิด มีในตัวผู้เรียน ผู้ศึกษาหลังจากศึกษาวิชานั้นๆ จบแล้ว

จะแก้ไขแต่กลับไปส่งเสริม

(Problem Solving)

เมื่อมีความเข้าใจและการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมผิดพลาดตั้งแต่ต้น แนวทางแก้ไข ปัญหา บางแนวทางจึงเหมือนไปสนับสนุนให้ลักษณะนิสัยที่ไม่พึงปรารถนายังคงมีอยู่ต่อไปอีก เช่น ผู้สอนบางคนเห็นว่า ผู้เรียนจะแต่งตัวอย่างไรก็อนุญาตให้เข้าห้องเรียน เข้าห้องสอบได้ จะมาช้า มาสายอย่างไรก็อนุญาต งานหรือรายงานที่สั่งให้ทำ จะได้มาโดยวิธีใดก็ไม่สนใจ เป็นต้น สาเหตุ

เพราะหากไปจำใจ จำใจกับคนที่มาช้า แต่งกายผิดระเบียบ ก็จะทำให้คนที่มาก่อน หรือคนที่กำลังสนใจเรียน ขาดโอกาส เสียเวลากับคนเช่นนั้น ไปโดยใช่เหตุ

หรือหากจะให้ทำงานใหม่มาส่ง ไม่เอางานที่คัดลอกเพื่อนมาส่ง ก็จะทำให้ผู้สอนคนนั้นๆ ต้องหมกมุ่นอยู่กับปัญหาของคนๆ เดียว หรือกลุ่มเดียว คอยตามล้างตามเช็ดกันอยู่รำไป ไม่มีเวลาที่จะไปทำงานวิชาการด้านอื่นๆ ได้

บางกรณีอาจคิดเลยไปถึงขั้นว่า ปลอຍให้ผ่านๆ ไป เหตุการณ์ข้างหน้าจะสอนเขาเอง กรณีเช่นนี้จึงสามารถพบเห็นคนที่จบการศึกษาแล้วเข้าไปร่วมงานกับบางองค์กรแล้วก่อให้เกิดปัญหาหลายๆ อย่างตามมา เช่น ไม่เคารพระเบียบ วินัยขององค์กรนั้นๆ ไม่ปรับตัวเข้ากับองค์กรนั้น ๆ และยิ่งเรียกร้องให้องค์กรหรือหน่วยงานบางแห่งต้องปรับตัว ปรับกฎเกณฑ์ต่างๆ เข้ากับเขาเสียอีก เป็นต้น

พัฒนา คุณธรรม จริยธรรม ที่ยั่งยืน

(Sustainable Development of Moral and Ethics)

ผู้เขียนได้กล่าวไว้ในหัวข้อข้างต้นแล้วว่า หลักธรรมเรื่องเดียวกัน สามารถเป็นได้ทั้งระดับโลกียะและโลกุตตระ การแก้ปัญหา คุณธรรม จริยธรรม รวมทั้งการสร้างหรือปลูกฝังก็ควรที่จะกระทำต่อเรื่องนี้ที่ต้นเหตุ โดยนำหลักอริยสัจ ๔ มาประยุกต์ในการแก้ไข

หากทำใจให้กว้าง เปิดใจให้กว้าง ยอมรับฟังความคิดเห็นที่หลากหลาย เราจะทราบได้ว่าต้นเหตุของปัญหาเหล่านั้นคือ ทักษะที่ผิดพลาดของหลายๆ ฝ่ายที่มองปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเพียงฉาบฉวย ไม่ได้คาดการณ์ถึงผลเสียในระยะเวลายาวที่จะตามมา การแก้ไขก็ควรจะไปให้ถึงต้นเหตุ ต้นตอของปัญหา เช่นครอบครัวก็ควรสนับสนุนให้มีการศึกษาและปฏิบัติในเรื่องของคุณธรรม จริยธรรม ไม่ใช่แค่เพียง ทำบุญตักบาตร ไปดูดวง ในสถานศึกษาทุกระดับ ก็ควรจะมีหลักสูตรที่ให้ผู้เรียนได้ศึกษาเรื่องเหล่านั้นอย่างแท้จริง พร้อมจัดสิ่งแวดล้อมในสถานศึกษาให้เอื้อกับการเรียนการสอนด้วย

สิ่งแวดล้อม กฎระเบียบ กฎเกณฑ์ต่างๆ ในครอบครัว ในสถานศึกษาหรือในสังคมไทย ก็ควรจะให้เกื้อหนุน ให้เกิดการปฏิบัติตามอย่างจริงจัง มีระบบการตรวจสอบประเมินผล ลงโทษผู้ฝ่าฝืน กฎ ระเบียบ กฎเกณฑ์นั้นๆ อย่างเป็นรูปธรรมและจริงจัง เพราะกฎระเบียบ กฎเกณฑ์ที่ออกมาจากผู้ที่มีคุณธรรม ยุติธรรม ย่อมจะได้รับการยอมรับ และปฏิบัติตามซึ่งจะเป็นคุณลักษณะนิสัยที่พึงประสงค์ของคนในสังคมปัจจุบันและในอนาคต

สรุป

ตั้งที่กล่าวมา คุณธรรม จริยธรรม เป็นนามธรรมที่เกิดจากหลักคำสอนของศาสนาต่างๆ ซึ่งแต่ละศาสนิก แต่ละเชื้อชาติ ก็มักจะอ้างและเรียกร้องหาคุณธรรม จริยธรรม มาเป็นหลักในการประพฤติ ปฏิบัติ สำหรับการอยู่ร่วมกันในสังคม ชุมชนหรือองค์กรของตนให้ได้อยู่กันอย่างมีความสุขสงบ และร่วมมือกัน ปราศจากความขัดแย้งกัน

บางสังคม (ชาติ) พยายามสร้าง คุณธรรม จริยธรรม ขึ้นมาใหม่ โดยพยายามไม่ให้เป็นส่วนหนึ่งหรือผลผลิตผลของศาสนาเช่นในอดีต และพยายามยกสถานะของคุณธรรม จริยธรรมใหม่ ให้เป็น คุณธรรม จริยธรรม ที่เป็นสากล ที่ไม่มีขอบเขตของศาสนาใด ศาสนาหนึ่งมากีดกัน พร้อมกับพยายามอุปโลกน์ (สถาปนา) ตนเองและกลุ่มของตนขึ้นมาเป็นศาสดาใหม่ ที่เป็นผู้สร้างหลักการ หลักคุณธรรม จริยธรรมใหม่

ลักษณะดังกล่าว สุ่มเสี่ยงที่จะได้รับการยอมรับอย่างบริสุทธิ์ใจ เพราะผู้สร้างคุณธรรม จริยธรรมใหม่นั้น ก็ยังเป็นบุคคลที่มีกิเลส ตัณหา ราคะท่วมทับ มีผลประโยชน์แอบแฝง ที่ฝ่ายตรงข้ามสามารถตั้งข้อสงสัยเช่นนั้นได้

แต่หากพวกเรากลับไปหาคุณธรรม จริยธรรม ดั้งเดิม ที่มีพื้นฐานมาจากศาสนาที่ตนเอง เคยนับถือ และได้รับการยอมรับว่า ศาสดาผู้บัญญัติ ผู้ค้นพบ หลักคุณธรรม จริยธรรม เหล่านั้น เป็นผู้หมดจดจากกิเลส เครื่องเศร้าหมอง (อหัง) ไม่มีประโยชน์ส่วนตนและพรรคพวกของตน เคลือบแฝง น่าจะเป็นคุณธรรม จริยธรรมที่ควรจะเรียกว่าเป็นสากลมากกว่า คุณธรรม จริยธรรม ที่มนุษย์ที่เต็มไปด้วยกิเลส ตัณหา พากันสร้างขึ้นหรือบัญญัติขึ้นในภายหลัง

คุณธรรม จริยธรรมนั้น แม้จะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาในโลกนี้ พร้อมกับศาสนาทั้งหลายร่วม ๒,๕๐๐ กว่าปี หรือย้อนหลังไปนานมากกว่านั้น แม้ในยุคปัจจุบัน โลกได้ก้าวเข้าสู่ ยุคดิจิทัล ยุคเทคโนโลยี หรือโลกไร้พรมแดนก็ตาม แต่ยังคงดูเหมือนว่า ความสำคัญและความจำเป็นต่อมนุษยชาติ ไม่มีวันเสื่อมสลายหรือหมดสิ้นไป คุณธรรม จริยธรรม แม้จะเป็นเพียงนามธรรมที่จับต้องหรือสัมผัสไม่ได้ บริโภคไม่ได้ แต่มนุษยชาติ ก็ยังดิ้นรน ไขว่คว้าหา นั่นเป็นเพราะเหตุผลว่า คุณธรรม จริยธรรม เป็นนามธรรมที่ยังร่วมสมัย นั่นเอง

บรรณานุกรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, **พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช**, (ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์ : ๘๗๒), ๒๕๓๒.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, **อภิธาน์ปทีปิกา และอภิธาน์ปทีปิกาสุจิ**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, ๒๕๓๕.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๒.

ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ - ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, กรุงเทพฯ : ศักดิ์โสภารการพิมพ์, ๒๕๔๘.

บุญมี แท่นแก้ว, **ความจริงของชีวิต**, กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๖.

บุญมี แท่นแก้ว และคณะ, **ความจริงของชีวิต**, กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๘.

ฝ่ายวิชาการ มีเดีย อินเทลลิเจนซ์ เทคโนโลยี, **รวมกฎหมายการศึกษาฉบับสมบูรณ์**, กรุงเทพมหานคร : บริษัท ไทย เนรมิตกิจ อินเตอร์ โพรเกรสซีฟ จำกัด, ๒๕๔๖.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, **กรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๒** (Thai Qualifications Framework for Higher Education (TQF: HEd)), สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (เอกสารถ่ายสำเนา), ๒๕๕๒.

<http://www.duangden.com/Ethics/ProfessionEthics.html>

ศึกษาวิเคราะห์หลักปฏิบัติ ในอานาปานัสสติสูตร

ดร.นันทพล ไรจนโกศล

วศ.บ., พธ.ม., พธ.ด.(พระพุทธศาสนา)

อาจารย์พิเศษบัณฑิตวิทยาลัย

๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

อานาปานัสสติเป็นหลักปฏิบัติที่นำลมหายใจมาเป็นอุปกรณ์ในการปฏิบัติ แม้ในคราวตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ก็ทรงใช้อานาปานสติในการสร้างสมาธิ^๑ นอกจากนี้ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพุทธสาวกทุกพระองค์ ล้วนใช้อานาปานสติเป็นหลักปฏิบัติใหญ่ที่สร้างความสงบในชีวิตประจำวัน^๒

เมื่ออานาปานัสสติเป็นหลักปฏิบัติหนึ่งในพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญเช่นนี้ พระสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงหลักปฏิบัตินี้โดยตรงจึงน่าสนใจ และพระสูตรที่ใช้ชื่อของหลักปฏิบัตินี้มาเป็นชื่อของพระสูตร คือ อานาปานัสสติสูตร

การศึกษาหลักปฏิบัติในพระสูตรนี้ ควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับบริบทที่ควรรู้ของพระสูตรเป็นพื้นฐานอย่างน้อย ๒ เรื่อง คือ รายละเอียดเกี่ยวกับชื่อและความเป็นมาของพระสูตร เริ่มจากชื่อของพระสูตรจะพบปัญหาที่ต้องพิจารณาว่าจะแปลชื่อพระสูตรเป็นภาษาไทยอย่างไร หากแปลตามอรรถกถาพระวินัย อานาปานัสสติสูตรจะแปลว่า “สติกำหนดลมหายใจออก-เข้า” แต่หากแปลตามอรรถกถาของพระสูตรจะแปลว่า “สติกำหนดลมหายใจเข้า-ออก” ซึ่งแปลสลับกันระหว่างออกกับเข้า ปัญหาถัดมาคือความเป็นมาของพระสูตรนั้นเป็นไปในลักษณะใด พระพุทธเจ้าทรงตรัสให้ใครฟัง ที่ใด และมีเหตุในการตรัสถึงพระสูตรนี้เช่นไร

^๑ขุ.ป.อ. (บาลี) ๒/๘๐, ขุ.ป.อ. (ไทย) ๓/๒/๑๓๙.

^๒วิสุทธิ. (บาลี) ๑/๒๑๗/๒๙๓, วิสุทธิ. (ไทย) ๒๑๗/๔๔๔.

ความน่าสนใจของพระสูตรนี้ไม่ใช่มีเพียงเท่านั้น หลักปฏิบัติในอานาปานัสสติสูตรนั้นได้แสดงให้เห็นถึงการเตรียมพร้อมต่อการปฏิบัติอานาปานัสสติไว้อย่างไร การใช้สติกำหนดรู้ลมหายใจนั้นควรกำหนดตรงจุดใดของทางเดินลมหายใจ และหลักการเจริญอานาปานัสสติทั้งหมดที่มีอยู่ ๑๖ ขั้นนั้นสามารถจำแนกเป็น ๔ หมวดมีรายละเอียดเช่นไร นอกจากนี้หลังจากปฏิบัติตามหลักการในอานาปานัสสติสูตรแล้วจะเกิดผลสัมฤทธิ์อย่างไร

การค้นหาคำตอบของปัญหาที่น่าสนใจทั้งหมดนี้จะนำเสนอเป็นลำดับไป โดยเริ่มจากการศึกษาบริบทที่ควรรู้ของพระสูตร จากนั้นจึงศึกษาหลักปฏิบัติในพระสูตร และจบด้วยการศึกษาผลจากการปฏิบัติในอานาปานัสสติสูตร เพื่อสร้างความเข้าใจในประเด็นดังกล่าวอันเป็นบาทฐานสำคัญต่อการนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำของผู้ที่สนใจ

๒. บริบทที่ควรรู้ของอานาปานัสสติสูตร

๒.๑ ชื่อพระสูตร

ชื่อของพระสูตรนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร คือ อานาปานัสสติสูตร ซึ่งแปลในเบื้องต้นได้ว่า พระสูตรที่ว่าด้วยเรื่องสติกำหนด “อานะ” และ “อปานะ” หากจะแปลอย่างสมบูรณ์ได้จะต้องเข้าใจคำว่า “อานะ” และ “อปานะ” เป็นฐานความรู้

คำว่า “อานะ” เป็นคำไวพจน์ของคำว่า “อัสสาสะ” และ คำว่า “อปานะ” เป็นคำไวพจน์ของคำว่า “ปัสสาสะ”^๑ การแปลคำทั้งสองชุดนี้มีข้อขัดแย้งกันอยู่ระหว่างอรรถกถาของพระสูตรกับอรรถกถาของพระวินัยที่แปลสลับกันระหว่างลมหายใจเข้ากับลมหายใจออก หากแปลคำว่า “อัสสาสะ” ซึ่งเป็นคำไวพจน์ของ “อานะ” นั้นว่า ลมหายใจเข้า และแปลคำว่า “ปัสสาสะ” ซึ่งเป็นคำไวพจน์ของ “อปานะ” นั้นว่า ลมหายใจออก จะเป็นการแปลตามอรรถกถาของพระสูตร^๒ แต่หากแปลตามอรรถกถาของพระวินัยจะแปลสลับกัน โดยที่ “อัสสาสะ” แปลว่า ลมหายใจออก และ “ปัสสาสะ” แปลว่า ลมหายใจเข้า^๓

^๑ อโถ อาปนํ ปสสาโส อสสาโส อานมฺจฺเจเต. - อภิธาน. (บาลี) ๓๙.

^๒ อสสาโสติ อนฺโตปวิสนนาสิกฺวาโต. ปสสาโสติ พหฺนิกฺขมนนาสิกฺวาโต. - ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๓๖, ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๒/๕๔๒.

^๓ อสสาโสติ พหิ นิกฺขมนวาโต. ปสสาโสติ อนฺโต ปวิสนวาโต. - วิมหา.อ. (บาลี) ๔๕๖, วิมหา.อ. (ไทย) ๑/๒/๓๓๙.

เมื่อพิจารณาจากหลักภาษา “อัสสาสะ” หมายถึงลมหายใจครั้งแรก^๖ ส่วน “ปัสสาสะ” หมายถึงลมหายใจที่ตรงกันข้ามกับอัสสาสะ^๗ หากพิจารณาเมื่อครั้งแรกที่ทารกออกจากครรภ์ของมารดา ลมหายใจครั้งแรกจะเป็นลมหายใจออก^๘ ซึ่งเป็นสาเหตุการแปลของอรรถกถาพระวินัย ส่วนอรรถกถาพระสูตรมุ่งสนใจความรู้สึกของบุคคลทั่วไปที่ว่า ลมหายใจที่จะออกมาคือลมหายใจที่หายใจเข้าไปก่อน และการปฏิบัติยอมมุ่งสนใจที่ลมหายใจเข้าไปก่อน

เมื่อพิจารณาอีกนัยหนึ่ง อัสสาสะมุ่งสนใจลมหายใจภายใน และปัสสาสะมุ่งสนใจลมหายใจภายนอก และหากพิจารณาให้น้ำหนักกับตำแหน่งเกิดของลมย่อมเป็นอีกสาเหตุการแปลของอรรถกถาพระวินัย เนื่องจากลมหายใจออกคือลมที่เกิดขึ้นภายใน และลมหายใจเข้าคือลมที่เกิดขึ้นภายนอก แต่หากพิจารณาให้น้ำหนักกับลักษณะของการหายใจยอมเป็นอีกสาเหตุการแปลของอรรถกถาพระสูตร เนื่องจากลมหายใจเข้าคือลมภายในที่สุดเข้าไปจากภายนอก และลมหายใจออกคือลมภายนอกที่ปล่อยออกมาจากภายใน^๙

แม้การแปลคำว่าอัสสาสะและปัสสาสะจะมีสองนัยเช่นนี้ แต่หากเชื่อมโยงเนื้อหาไปสู่พระสูตรอื่นแล้วสอดคล้องกัน การแปลตามอรรถกถาของพระสูตรจะสร้างเอกภาพของเนื้อหา มากกว่า ตัวอย่างเช่น ในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคได้อธิบายจุดต่างๆ ของภายในร่างกายที่ลมหายใจได้ผ่านเข้าออกที่สอดคล้องกับการแปลตามอรรถกถาของพระสูตรที่ว่า

เมื่อพระโยคาวจรใช้สติไปตามลมหายใจ [อัสสาสะ] เข้าที่ฐานเบื้องตัน ท่ามกลางและที่สุด ภายและจิตยอมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะจิตถึงความฟุ้งซ่านในภายใน เมื่อพระโยคาวจรใช้สติไปตามลมหายใจออก [ปัสสาสะ] ที่ฐานเบื้องตัน ท่ามกลาง และที่สุด ภายและจิตยอมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะจิตถึงความฟุ้งซ่านในภายนอก^{๑๐}

ดังนั้นบทความฉบับนี้จึงแปลอานาปานัสสติสูตรว่า พระสูตรที่ว่าด้วยเรื่องสติกำหนดลมหายใจเข้า-ออก เนื่องจากการแปลเช่นนี้สอดคล้องกับวิธีปฏิบัติและเนื้อหาในพระสูตรอื่นที่แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับการปฏิบัติที่ระบุถึงจุดต่างๆ ของภายในร่างกายที่ลมหายใจได้ผ่านเข้าออก ดังกล่าว เป็นต้น

^๖ อาทิมหิ ปวดโต สาโส อสสาโส. - อภิธานฎีกา (บาลี) ๓๙.

^๗ อสสาโสโต อปกโต ปสสาโส. - อภิธานฎีกา (บาลี) ๓๙.

^๘ วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๒๑๙/๒๙๖, วิสุทฺธิ. (ไทย) ๒๑๙/๔๔๗.

^๙ วิสุทฺธิ.มหาฎีกา (บาลี) ๑/๓๗๘, วิสุทฺธิ.มหาฎีกา (ไทย) ๒/๓๘, สารตฺถ. (บาลี) ๒/๒๒๙, สารตฺถ. (ไทย) ๒/๒๗๓ .

^{๑๐} ขุ.ป. (บาลี) ๓๑/๑๕๗/๑๗๗, ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๕๗/๒๓๙.

๒.๒ ความเป็นมาของอานาปานัสสติสูตร

อานาปานัสสติสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่คณะภิกษุสงฆ์จำนวนมากแต่ไม่ได้ระบุจำนวน^{๑๑} โดยมีพระเถระที่มีชื่อเสียงเพียง ๑๐ รูปถูกระบุชื่อไว้ เช่น พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ และพระมหากัสสปะ การแสดงธรรมท่ามกลางคณะพระภิกษุสงฆ์นี้อยู่ ณ ที่กลางแจ้ง ใกล้ปราสาทของนางวิสาขาไมคารมาตา ในบุพพาราม เขตกรุงสรวัดตี ภายใต้แสงจันทร์ วันอุโบสถขึ้น ๑๕ ค่ำ^{๑๒} โดยมีพระประสงค์เพื่อให้พระภิกษุผู้สนใจในการเจริญอานาปานัสสติ สามารถเจริญอานาปานัสสติได้ถูกต้อง และส่งผลให้บรรลุธรรมในที่สุด (รายละเอียดจะได้นำเสนอเป็นลำดับไปในหัวข้อที่เกี่ยวข้อง) หลังจากพระพุทธเจ้าแสดงพระสูตรนี้จบได้สร้างความยินดีให้กับคณะภิกษุสงฆ์ แต่หลักฐานไม่ได้ระบุถึงการบรรลุธรรมของผู้ฟัง^{๑๓}

พระพุทธเจ้าตรัสพระสูตรใดๆ สามารถจัดอยู่ใน ๔ ประเภทตามเหตุเกิดแห่งพระสูตรนั้นๆ ไม่เว้นแม้แต่อานาปานัสสติสูตร เหตุเกิดแห่งพระสูตรทั้ง ๔ ประเภท ได้แก่ (๑) **อัตตชมาสยะ** คือสาเหตุการเกิดพระสูตรประเภทที่เป็นไปตามพระอัธยาศัยของพระพุทธองค์ ไม่มีบุคคลทูลอาราธนา เช่น อากังเขยสูต^{๑๔} วัตถสูต^{๑๕} และมหาสติปัญญาสูต^{๑๖} (๒) **ปรัชมาสยะ** คือสาเหตุการเกิดพระสูตรประเภทที่เป็นไปตามพระอัธยาศัยของผู้ฟัง ทั้งในด้านความพอใจ ความชอบใจ ตลอดจนภาวะที่จะตรัสรู้ได้ เช่น อัมมจักกัปปวัตตนสูต^{๑๗} อนัตตลักษณะสูต^{๑๘} และอาทิตตปริยายสูต^{๑๙} (๓) **ปุจฉาวิสัฏฐะ** คือสาเหตุการเกิดพระสูตรประเภทที่เกิดการถาม ซึ่งรวมทั้งการถามของบุคคล นาค ครุฑ เทวดา และพรหม เป็นต้น เช่น เทวดาสังยุต^{๒๐} สักกปัญหสูต^{๒๑} และสามัญญผลสูต^{๒๒}

^{๑๑} ม.อุ.อ. (บาลี) ๙๗, ม.อุ.อ. (ไทย) ๓/๑/๓๗๖.

^{๑๒} ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๑๔๔-๑๔๕/๑๒๘, ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๑๔๔-๑๔๕/๑๘๓-๑๘๔.

^{๑๓} ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๑๕๒/๑๓๖, ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๑๕๒/๑๙๕.

^{๑๔} ม.มู. (บาลี) ๑๒/๖๔/๔๓, ม.มู. (ไทย) ๑๒/๖๔/๕๖.

^{๑๕} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๘๕/๖๔, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๘๕/๑๑๗.

^{๑๖} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๗๒/๒๔๘, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๒/๓๐๑, ม.มู. (บาลี) ๑๒/๑๐๕/๓๗, ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๐๕/๑๐๑, และดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ส.ม. (บาลี) ๑๙/๓๖๗/๑๒๓, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๖๗/๒๑๐-๒๑๑, อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๓๕๕-๓๕๙/๒๒๕-๒๔๘, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๓๕๕-๓๕๙/๓๐๖-๓๒๗.

^{๑๗} วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๓/๑๓, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐, ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๐๘๑/๓๖๗, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๙๒.

^{๑๘} วิ.ม. (บาลี) ๔/๒๐/๑๓, วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๐/๒๓.

^{๑๙} วิ.ม. (บาลี) ๔/๕๔/๔๔, วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๔/๖๓.

^{๒๐} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑/๑, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑/๑.

^{๒๑} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๔๔/๒๒๖, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๔๔/๒๓๓.

^{๒๒} ที.ส. (บาลี) ๙/๑๕๐/๔๗, ที.ส. (ไทย) ๙/๑๕๐/๔๘.

(๔) **อัฐุปปัตติกะ** คือสาเหตุการเกิดพระสูตรประเภทที่เป็นไปโดยสถานการณ์ เช่น อัมมทายาทสูตร^{๒๓} จันทูปมาสูตร^{๒๔} และแผนปิณชูปมสูตร^{๒๕}

พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า “ก็เหตุที่ทรงตั้งพระสูตรมี ๔ ประการ คือ (๑) อุตตัมมาสยะ เป็นไปตามพระอัยยาคัยของพระองค์ (๒) ปรัชฌมาสยะ เป็นไปตามอัยยาคัยของผู้อื่น (๓) ปุจฉาวลิกะ เป็นไปด้วยอำนาจการถาม (๔) อัฐุปปัตติกะ เป็นไปโดยเหตุที่เกิดขึ้น”^{๒๖}

เมื่อเข้าใจถึงเหตุเกิดแห่งพระสูตรทั้ง ๔ ประเภทแล้วจึงได้พิจารณาเนื้อหาของอานาปานัสสติสูตรพร้อมทั้งอรรถกถาของพระสูตรนี้ทำให้ทราบว่า อานาปานัสสติสูตรจัดเป็นปรัชฌมาสยะ เนื่องจากเนื้อหาเป็นไปตามอัยยาคัยของผู้อื่นซึ่งไม่ใช่พระพุทธองค์เอง ดังเช่นข้อความที่ว่า “ในคราวนั้น แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ทรงพิจารณาอาระจิตของภิกษุทั้งหลาย ทรงทราบว่าสมณะและวิปัสสนา ยังอ่อน จึงทรงพระดำริว่า เมื่อเราไม่พิจารณาในวันนี้ ภิกษุทั้งหลายออกพรรษาแล้ว จักเที่ยวไปในกรุงสาวัตถินี้”^{๒๗}

๓. หลักปฏิบัติในอานาปานัสสติสูตร

๓.๑ การเตรียมพร้อมต่อการปฏิบัติอานาปานัสสติ

ในพระสูตรนี้ส่วนที่แสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติอานาปานัสสติ พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้หาสถานที่สงบใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติ เช่น ตามป่าเขา โคนต้นไม้ และบ้านร้างที่ไม่มีคนอยู่ แล้วจึงนั่งด้วยท่าขัดสมาธิ (ออกเสียงว่า ขัดสะหมาด)^{๒๘} ตั้งตัวให้ตรง และใช้สติกำหนดรู้ลมหายใจ ดังพุทธวจนะที่ว่า “อานาปานัสสติที่ภิกษุเจริญแล้วอย่างไร ทำให้มากแล้วอย่างไร จึงมีผลมาก มีอานิสงส์มาก คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไปสู่ป่าก็ดี ไปสู่โคนไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่างก็ดี นั่งขัดสมาธิ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้ เฉพาะหน้า มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก”^{๒๙}

^{๒๓} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๙/๑๗, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๙/๒๗.

^{๒๔} ส.น. (บาลี) ๑๖/๑๔๖/๑๘๙, ส.น. (ไทย) ๑๖/๑๔๖/๒๓๗.

^{๒๕} ส.ข. (บาลี) ๑๗/๙๕/๑๑๑, ส.ข. (ไทย) ๑๗/๙๕/๑๘๐.

^{๒๖} ที.สี.อ. (บาลี) ๕๐, ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๕๖.

^{๒๗} ม.อ.อ. (บาลี) ๙๘, ม.อ.อ. (ไทย) ๓/๑/๓๗๗.

^{๒๘} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๖), หน้า ๕๗๐.

^{๒๙} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๔๘/๑๓๐, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๘/๑๘๗.

สถานที่สงบที่ใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติดังกล่าวเรียกว่า “เสนาสนะ” ซึ่งปรากฏอยู่ในพระสูตรอื่น โดยมีรายละเอียดมากกว่าที่ปรากฏอยู่ในอานาปานสติสูตรนี้ เช่นว่า “บุคคลบางคนในโลกนี้ อาศัยเสนาสนะอันสงบคือป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชัฏ [ป่าละเมาะ] ที่แจ้ง ลอมฟาง”^{๙๐}

ส่วนการนั่งขัดสมาธิ (หรือขัดสมาธิเพชร, full-lotus position) นั้น คือ การนั่งคู่ขาทั้งสองข้างให้แนบลงที่พื้น แล้วนำขาไขว้กันทับฝ่าเท้า เป็นท่านั่งกรรมฐานซึ่งนิยมในอินเดีย แต่ที่มักพบเห็นทั่วไปในประเทศไทย ท่านั่งกรรมฐานจะนำขาขวาวางซ้อนทับขาซ้าย เรียกว่าการนั่งแบบซ้อนขา (half-lotus position) และท่านั่งกรรมฐานอีกแบบหนึ่งซึ่งมักพบเห็นในประเทศพม่า จะนำขาขวาวางเรียงกันกับพื้น โดยขาซ้ายอยู่ด้านนอก ซึ่งเรียกว่าการนั่งแบบเรียงขา (easy position) แต่ในความเป็นจริงการนั่งกรรมฐานสามารถใช้ทำอื่นที่เหมาะสมกับสรีระของผู้ปฏิบัติเองได้ เช่น การนั่งพับเพียบ และการนั่งห้อยเท้าบนเก้าอี้^{๙๑}

นอกจากนี้ การใช้สติกำหนดรู้ลมหายใจนั้นควรกำหนดตรงจุดใดของทางเดินลมหายใจ การค้นหาคำตอบควรเริ่มจากพุทธวจนะข้างต้นที่ว่า “ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า (ปริมุขํ สติ อุปฺภุจเปตฺวา)” พุทธวจนะนี้หมายความว่า ตั้งสติกำหนดรู้อยู่ตรงปลายจมูกหรือบริเวณริมฝีปากบนที่ลมหายใจสัมผัสถูก^{๙๒} หากกำหนดตามลมหายใจไปตามตำแหน่งต่างๆ ที่ลมหายใจนั้นผ่านจะไม่สามารถเกิดสมาธิในระดับแน่วแน่ได้ ดังคำกล่าวที่ว่า

เมื่อพระโยคาวจรใช้สติไปตามลมหายใจเข้าที่ฐานเบื้องตัน ท่ามกลาง และที่สุด กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะจิตถึงความฟุ้งซ่านในภายใน เมื่อพระโยคาวจรใช้สติไปตามลมหายใจออกที่ฐานเบื้องตัน ท่ามกลาง และที่สุด กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะจิตถึงความฟุ้งซ่านในภายนอก^{๙๓} [โดยที่] สะดือเป็นเบื้องต้นของลมออกไปใน

^{๙๐} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๒๐/๒๐๖, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๐/๒๔๘, และดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๕๐๘/๒๔๔, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๐๘/๓๘๕.

^{๙๑} พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), **มหาสติปัฏฐานสูตร** : ทางสู่พระนิพพาน, แปลและเรียบเรียงโดยพระคันถสาราภิวงศ์, (กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๔๓, พร รัตนสุวรรณ, คู่มือการฝึกอานาปานสติสมาธิ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๒๙), หน้า ๒๐.

^{๙๒} ขุ.ป. (บาลี) ๓๑/๑๕๙/๑๘๓, ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๕๙/๒๔๘, อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๕๓๗/๓๐๔, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๓๗/๓๙๕, และดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๒๓-๑๒๔, ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๒/๕๑๓, ส.ส.อ. (บาลี) ๒๒๖, ส.ส.อ. (ไทย) ๑/๒/๒๓๘, อง.จตุกก.อ. (บาลี) ๔๓๒, อง.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๕๓๖, อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๓๙๕, อภิ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๒/๔๒๕, วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๒๑๙/๒๙๗, วิสุทฺธิ. (ไทย) ๒๑๙/๔๔๙.

^{๙๓} ขุ.ป. (บาลี) ๓๑/๑๕๗/๑๗๗, ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๕๗/๒๓๙, และดูรายละเอียดทำนองเดียวกันใน วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๒๒๔/๓๐๕-๓๐๖, วิสุทฺธิ. (ไทย) ๒๒๔/๔๕๗-๔๕๘.

ภายนอก หัวใจเป็นท่ามกลาง ปลายจุมก นิมิตปาก หรืออากาศภายนอกเป็นที่สุด”^{๙๔}

๓.๒ หลักการเจริญอานาปานสติ ๑๖ ชั้น

หลังจากนั้นพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงหลักการเจริญอานาปานสติ ๑๖ ชั้นตามลำดับ ซึ่งสามารถจำแนกเป็น ๔ หมวด หมวดละ ๔ ชั้น

๓.๒.๑ หลักการเจริญอานาปานสติหมวดที่ ๑

หลักการเจริญอานาปานสติในหมวดที่ ๑ เริ่มต้นจากการตั้งสติกำหนดรู้ที่อยู่ตรงปลายจุมก หรือบริเวณริมฝีปากบนตรงที่ลมหายใจสัมผัส เมื่อสมาธิมีกำลังมากขึ้น ย่อมรู้ถึงลมหายใจขณะนั้น เป็นลมหายใจเข้าหรือออก ยาวหรือสั้น ตามความเป็นจริงอย่างชัดเจน การตั้งสติกำหนดรู้เช่นนี้ จัดเป็นการเจริญอานาปานสติขั้นที่ ๑ และ ๒ ตามพุทธวจนะที่ว่า “(๑) เมื่อหายใจเข้ายาวก็รู้ชัดว่า ‘เราหายใจเข้ายาว’ เมื่อหายใจออกยาวก็รู้ชัดว่า ‘เราหายใจออกยาว’ (๒) เมื่อหายใจเข้าสั้นก็รู้ชัดว่า ‘เราหายใจเข้าสั้น’ เมื่อหายใจออกสั้นก็รู้ชัดว่า ‘เราหายใจออกสั้น’”^{๙๕}

ในเวลาต่อมา เมื่อสมาธิพัฒนาขึ้นโดยลำดับ การรู้การเคลื่อนตัวของลมหายใจจะพัฒนาขึ้นไปอีกระดับหนึ่ง โดยตระหนักรู้ถึงการเริ่มต้นของกองลมขณะหายใจเข้าหรือออก ตระหนักรู้ถึงการดำเนินอย่างต่อเนื่องของกองลมต่อๆ มาโดยลำดับขณะหายใจเข้าหรือออก และตระหนักรู้ถึงการสิ้นสุดของกองลมในขณะนั้นๆ และรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงกองลมขณะที่สลับกันระหว่างเข้ากับออก การตระหนักรู้ดังกล่าวจัดเป็นการเจริญอานาปานสติขั้นที่ ๓ ตามพุทธวจนะที่ว่า “สำเนียง [ตระหนัก] ว่า ‘เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวง หายใจเข้า’ สำเนียงกว่า ‘เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวง หายใจออก’”^{๙๖}

ในระหว่างการพัฒนาสมาธินั้น การปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพเพียงพอจะเกิดความพอใจ (ฉันทะ) ในการปฏิบัติขึ้น ทั้งในขณะที่กำลังหายใจเข้าหรือออกอยู่นั้น เมื่อปฏิบัติต่อไปพร้อมกับความพอใจ ดังกล่าว จะส่งผลให้ลมหายใจมีความละเอียดมากยิ่งขึ้น และหากการตั้งสติกำหนดรู้ต่อลมหายใจ จะสามารถพัฒนาต่อไปจนเกิดความเบิกบานใจ (ปราโมทย์) เมื่อมีความเบิกบานใจเกิดขึ้นประกอบกับการกำหนดลมหายใจแล้ว การตั้งสติกำหนดรู้ต่อลมหายใจจะสามารถพัฒนาต่อไปอีกระดับหนึ่ง”^{๙๗}

^{๙๔} ขุ.ป.อ. (บาลี) ๒/๘๓, ขุ.ป.อ. (ไทย) ๗/๒/๑๕๕.

^{๙๕} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๕๘/๑๓๑, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๕๘/๑๕๗-๑๕๘.

^{๙๖} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๕๘/๑๓๑, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๕๘/๑๕๘.

^{๙๗} ขุ.ป. (บาลี) ๓๑/๑๖๖/๑๘๙, ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๖๖/๒๕๗.

ในที่สุดอุปสรรคในการกำหนดคือลมหายใจเข้าและออกจริงๆ จะเปลี่ยนไปเป็นลมหายใจเข้าและออกที่ปรากฏในห้วงนึกของผู้ได้สมาธิที่เรียกว่า “ปฏิภาคนิมิต” เมื่อการปฏิบัติมาถึงระดับนี้แล้วสมาธิจะอยู่ในระดับจวนจะแน่วแน่ (อุปจารสมาธิ) ความขวนขวายที่จะมุ่งให้เกิดสมาธิจะไม่มี เนื่องจากจิตเป็นสมาธิอยู่แล้ว ซึ่งแสดงให้เห็นว่าอาการของจิตชนิดหนึ่งที่เรียกว่า “ตัดรَمْฉัตตุเบกขา” ได้ปรากฏตัวเด่นชัดขึ้นมา ความไม่ขวนขวายที่จะมุ่งให้เกิดสมาธิดังกล่าวจะปรากฏต่อเนื่อง รวมไปถึงกรณีที่สมาธิได้พัฒนาไปถึงขั้นที่แน่วแน่ (อัปนาสมาธิ) ดังคำกล่าวที่ว่า “จิตย่อมหลีกเลี่ยงจากลมอัสสาสปัสสาสะ คือ เมื่อปฏิภาคนิมิตเกิด เพราะอาศัยลมอัสสาสปัสสาสะ จิตย่อมกลับจากลมอัสสาสปัสสาสะปกติ... อุเบกขาย่อมตั้งอยู่ คือในปฏิภาคนิมิตนั้น ตัดรَمْฉัตตุเบกขาอันเป็นอุปจาระและอัปนาย่อมตั้งอยู่ เพราะไม่มีความขวนขวายในการตั้งไว้ซึ่งการบรรลุสมาธิ”^{๙๔}

ลมหายใจในรูปแบบของปฏิภาคนิมิตยังคงเป็นอารมณ์กรรมฐานต่อไปจนถึงขั้นฌานที่ ๔^{๙๕} และในแต่ละลำดับของการพัฒนาสมาธินั้น ลมหายใจจะพัฒนาละเอียดขึ้นตามลำดับของสมาธิ^{๙๖} การพัฒนาสมาธิให้สามารถเปลี่ยนกองลมหายใจให้ละเอียดมากยิ่งขึ้นโดยลำดับ ในขณะที่ปฏิบัติคุณลมหายใจเข้าหรือออกดังกล่าวข้างต้นเป็นการระงับลมหายใจที่หยาบกว่า และคงเหลือลมหายใจที่ละเอียดกว่า การระงับลมหายใจที่หยาบกว่าในขณะต่างๆ นั้นจัดเป็นการเจริญอานาปานสติขั้นที่ ๔ ตามพุทธวจนะที่ว่า “สำเนียง [ตระหนั] ว่า ‘เราระงับกายสังขาร [ลมหายใจเข้าออก] หายใจเข้า’ สำเนียงกว่า ‘เราระงับกายสังขาร [ลมหายใจเข้าออก] หายใจออก’”^{๙๗}

๓.๒.๒ หลักการเจริญอานาปานสติหมวดที่ ๒

หลังจากได้เจริญอานาปานสติในหมวดที่ ๑ แล้ว สมาธิจะพัฒนาไปได้ระดับหนึ่งอย่างน้อยคือสมาธิระดับจวนจะแน่วแน่ (อุปจารสมาธิ) ดังที่นำเสนอแล้วนั้น เมื่อสมาธิอยู่ในระดับนี้ อุปสรรคของสมาธิที่เรียกว่า “นิรณ ๕” ย่อมไม่สามารถปฏิบัติการขึ้นมาได้ ความอึดใจที่เรียกว่า “ปีติ” และความสุขใจที่เรียกอย่างย่อว่า “สุข” ย่อมปรากฏตัวขึ้นมาอย่างเด่นชัด (ยกเว้นภาวะในสมาธิระดับแน่วแน่ขั้นที่ ๓, ๔ สำหรับปีติ และขั้นที่ ๔ สำหรับสุข) เมื่อปีติและสุขปรากฏตัวขึ้นมาอย่างเด่นชัด

^{๙๔} ชุ.ป.อ. (บาลี) ๒/๑๒๔, ชุ.ป.อ. (ไทย) ๗/๒/๒๐๓.

^{๙๕} เมื่อเธอสำเนียงอยู่อย่างนี้ ฌาน ๔ ย่อมเกิดในนิมิตแห่งลมอัสสาสปัสสาสะ - ที.ม.อ. (บาลี) ๓๗๙, ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๒/๒๕๕.

^{๙๖} วิสุทธิ. (บาลี) ๑/๒๒๑/๒๕๙-๓๐๐, วิสุทธิ. (ไทย) ๒๒๑/๕๕๑-๕๕๒.

^{๙๗} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๔๘/๑๓๑, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๘/๑๘๘.

เช่นนี้ การศึกษาให้เข้าใจลักษณะของทั้งปีติและสุขย่อมสามารถปฏิบัติจนทราบได้ว่า ปีติและสุขเกิดขึ้นจากปัจจัยใดบ้าง และดับไปด้วยความสิ้นไปของปัจจัยใดบ้าง^{๖๒}

การศึกษาให้เข้าใจลักษณะของทั้งปีติและสุขดังกล่าวจัดเป็นการเจริญอานาปานสติขั้นที่ ๕ และ ๖ ตามพุทธวจนะที่ว่า “(๕) สำเนียงกว่า ‘เรากำหนดรู้ปีติ หายใจเข้า’ สำเนียงกว่า ‘เรากำหนดรู้ปีติ หายใจออก’ (๖) สำเนียงกว่า ‘เรากำหนดรู้สุข หายใจเข้า’ สำเนียงกว่า ‘เรากำหนดรู้สุข หายใจออก’^{๖๓}

การปฏิบัติตามที่ได้นำเสนอมานี้ ในกรณีที่สมาธิพัฒนาถึงแค่เพียงระดับจวนจะแน่วแน่ว่าจะสลบอารมณ์จากลมหายใจในรูปแบบของปฏิภาคนิมิตไปเป็นปีติกับสุข เพื่อพิจารณาให้เข้าใจลักษณะของทั้งสององค์ธรรมนั้นไม่มีกติกาในเรื่องของฌานมาเป็นข้อจำกัดของการพิจารณา แต่หากสมาธิพัฒนาจนถึงระดับแน่วแนหรือเข้าฌานแล้ว มีบางประเด็นที่ต้องศึกษาเพิ่มเติม คือ อารมณ์ที่ถูกปฏิบัติการณ์ในขณะเข้าฌานจะเป็นอารมณ์เดียวกันตลอดขบวนการโดยไม่มีภวังคจิตปรากฏตัวขึ้นมาขึ้นตลอดเวลาที่อยู่ในฌาน^{๖๔}

เมื่ออารมณ์ดังกล่าวคือลมหายใจอยู่ในรูปแบบของปฏิภาคนิมิตนั้น และการศึกษาให้เข้าใจลักษณะของทั้งปีติและสุขนั้นจะต้องถูกใช้เป็นอารมณ์แทนลมหายใจ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องออกจากฌานเสียก่อน โดยมีภวังคจิตปฏิบัติการณ์ขึ้นมาขึ้น จากนั้นขบวนการจิตตัตถๆ มาจะปรากฏขึ้นมาพิจารณาปีติและสุขเป็นอารมณ์ โดยจิตที่พิจารณานั้นมีสมาธิสูง ซึ่งมีปัจจัยมาจากฌานที่เพิ่งออกมานั้น ในกรณีวิปัสสนากรรมฐาน การพิจารณาปีติและสุขหลังการออกมาจากฌาน เป็นการใช้ฌานเป็นบาทในการวิปัสสนา^{๖๕} ส่วนในกรณีของสมถกรรมฐาน การพิจารณาปีติและสุขหลังการออกมาจากฌาน

^{๖๒} ขุ.ป. (บาลี) ๓๑/๑๗๒-๑๗๓/๑๕๕-๒๐๑, ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๗๒-๑๗๓/๒๗๐-๒๗๓, ปีติสามารถเกิดได้ทั้งจากสมถะและวิปัสสนา ดังคำกล่าวที่ว่า “บทว่า ‘อภิปโปโมทข_จิตต’ ทำจิตให้บันเทิง คือ ภิกษุยอมศึกษาว่าเรายังจิตให้บันเทิง ให้ปราโมทย์ ให้ร่าเริง ให้รื่นเริง จักหายใจเข้า จักหายใจออก. ในบทนั้น ภิกษุเป็นผู้บันเทิงด้วยอาการ ๒ อย่าง คือ ด้วยสามารถแห่งสมาธิ และด้วยสามารถแห่งวิปัสสนา”- ขุ.ป.อ. (บาลี) ๒/๑๑๗, ขุ.ป.อ. (ไทย) ๗/๒/๑๕๒.

^{๖๓} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๔๘/๑๓๑, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๘/๑๘๘.

^{๖๔} สงคห (บาลี) ๒๓, สงคห (ไทย) ๕๐.

^{๖๕} ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, (ฉบับปรับปรุงและขยายความ), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๓๒๖-๓๓๓.

เป็นการทบทวนองค์ความรู้ซึ่งขอบวงของจิตนี้เรียกว่า “ปัจจเวกขณวิถิ”^{๙๙} แต่การเข้าใจลักษณะของทั้งปิติและสุขในกรณีของสมถกรรมฐานไม่มุ่งเน้นที่ปัจจเวกขณวิถิ โดยมุ่งเน้นไปที่การอนุমানไปว่า เมื่อเข้าใจอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของปิติและสุขดีแล้ว ย่อมสามารถเข้าใจถึงปิติและสุขได้ พระธรรมपालเถระอธิบายว่า

อุปมาเหมือนคนกำลังแสวงหาปู พบที่อยู่ของมัน ก็ย่อมเป็นอันรู้แจ้ง คือจับปูแม้นั้นได้ที่เดียว เพราะการจับปูนั้นด้วยกำลังแห่งมนต์และไสยง เป็นอันทำได้ง่ายฉันทใด เมื่อภิกษุรู้แจ้งอารมณ์อันเป็นที่อาศัยปิติ ก็ย่อมเป็นอันรู้แจ้งซึ่งปิตินั้นที่เดียว เพราะการจับปิตินั้น เป็นอันทำได้ง่ายโดยการกำหนดและโดยความเสมอกันเหมือนฉันทนั้น [สุขก็ทำนองเดียวกัน]^{๑๐๐}

หากว่าพิจารณาหลักการทั้งหมดนี้ควบคู่กับเรื่องลมหายใจ อาจกล่าวได้ว่าพุทธประสงค์ในส่วนนี้ต้องการให้ผู้ปฏิบัติสามารถเข้าใจลักษณะทุกแง่มุมของทั้งปิติและสุขนั้นทุกลมหายใจ เนื่องจากการมีสมาธิในลักษณะดังกล่าวถึงจะทำให้สามารถเป็นเช่นนี้^{๑๐๑}

แม้หลักฐานส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องล้วนแสดงให้เห็นเข้าใจได้ถึงหลักการข้างต้นนี้ แต่หลักฐานส่วนหนึ่งสามารถตีความได้ว่า การเข้าใจลักษณะทุกแง่มุมของทั้งปิติและสุขนั้นไม่จำเป็นต้องออกจากฌานดังหลักการข้างต้น แม้กระนั้น หลักฐานส่วนหลังนี้ยังสามารถตีความให้เข้ากับหลักการข้างต้นได้เช่นกันว่า หลักฐานส่วนหลังนั้นเป็นไปในลักษณะละไว้ในฐานที่เข้าใจอยู่แล้วในช่วงกว้าง เมื่อพิจารณาในช่วงที่ละเอียดลงไปย่อมเป็นไปตามหลักการข้างต้น ซึ่งเป็นการตีความให้สามารถเข้าได้กับหลักฐานส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้อง^{๑๐๒}

^{๙๙} ดูรายละเอียดเรื่องปัจจเวกขณวิถิใน พระสังฆมณฑลสังคายนา อัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ ปริเฉทที่ ๔ วิถิสังคหะ และนามรูปปริวจฉัย พร้อมด้วยภาพวิถิ**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : ทิพยวิสุทธิ การพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑๐-๑๑๒, ขุนสรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร), **คู่มือการศึกษาพระอภิธรรม ปริเฉทที่ ๔ วิถิสังคหะ** วิชาศ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๕๓), หน้า ๕๔-๕๐, **วรรณสิทธิ ไทยะเสวี**, (ผู้รวบรวม), **คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ ๔ วิถิสังคหะ วิชาศ**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิแนบมทานิรานนท์, ๒๕๕๓), หน้า ๕๒-๕๔, **บุญมี เมธางกูร**, และ **บุษกร เมธางกูร**, **คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ ๔ วิถิสังคหะ วิชาศ**, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๕๕), หน้า ๕๔-๑๐๑.

^{๑๐๐} วิสุทธิ.มหาฎีกา (บาลี) ๑/๔๐๕, วิสุทธิ.มหาฎีกา (ไทย) ๒/๖๕-๖๖.

^{๑๐๑} พร รัตนสุวรรณ, **คู่มือการฝึกอานาปานสติสมาธิ**, หน้า ๔๔๗.

^{๑๐๒} ดูรายละเอียดในบันทึกพิเศษท้ายบทที่ ๔ ของ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๓๖๖-๓๖๗.

ในหมวดที่ ๒ นี้ พระพุทธองค์ไม่เพียงมุ่งให้เข้าใจลักษณะของทั้งปิติและสุขดังกล่าวเท่านั้น แต่ยังคงมุ่งให้เข้าใจสิ่งที่สร้างสรรค์จิตอีกที่เรียกว่า “จิตตสังขาร” ซึ่งหมายถึง สัญญาและเวทนา โดยในบริบทของหมวดนี้ของอานาปานัสสติสูตร สัญญาและเวทนานี้ต้องประกอบด้วยสมาธิในระดับต่างๆ ในทำนองเดียวกันกับปิติและสุข การศึกษาให้เข้าใจลักษณะของทั้งสัญญาและเวทนาดังกล่าว จัดเป็นการเจริญอานาปานสติขั้นที่ ๗ ตามพุทธวจนะที่ว่า “(๗) สำเนียงกว่า ‘เรากำหนดรู้จิตตสังขาร หายใจเข้า’ สำเนียงกว่า ‘เรากำหนดรู้จิตตสังขาร หายใจออก’”^{๕๐}

เมื่อศึกษาจนเข้าใจจิตตสังขารเช่นนี้แล้ว พระพุทธเจ้ายังทรงมุ่งเน้นให้พัฒนาสัญญาและเวทนาหรือจิตตสังขารให้ละเอียดยิ่งขึ้น ไปตามลำดับของสมาธิในทำนองเดียวกันกับลมหายใจ ในหมวดแรก ดังคำกล่าวที่ว่า “ระดับจิตตสังขาร ความว่า ระดับจิตตสังขารหายบๆ คือ ดับ. ฟังทราบ จิตตสังขารนั้นโดยพิสดารตามนัยดังกล่าวแล้วในกายสังขาร”^{๕๑}

การพัฒนาสมาธิให้สามารถเปลี่ยนจิตตสังขารให้ละเอียดมากยิ่งขึ้นโดยลำดับ ในขณะที่ปฏิบัติ คูลมหายใจเข้าหรือออกดังกล่าวเป็นการระงับจิตตสังขารที่หายบกว่า และคงเหลือจิตตสังขารที่ละเอียดกว่า การระงับจิตตสังขารที่หายบกว่าในขณะต่างๆ นั้นจัดเป็นการเจริญอานาปานสติขั้นที่ ๘ ตามพุทธวจนะที่ว่า “(๘) สำเนียงกว่า ‘เราระงับจิตตสังขาร หายใจเข้า’ สำเนียงกว่า ‘เราระงับจิตตสังขาร หายใจออก’”^{๕๒}

๓.๒.๓ หลักการเจริญอานาปานสติหมวดที่ ๓

การเจริญอานาปานสติในหมวดถัดมาคือหมวดที่ ๓ เริ่มต้นโดยมุ่งสนใจไปที่จิตโดยเป็นไปในทำนองเดียวกับการเข้าใจปิติและสุขที่ได้นำเสนอแล้ว ทั้งในกรณีการทำสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา^{๕๓} การปฏิบัติสมาธิเพื่อเข้าใจจิตในขณะกำหนดลมหายใจนั้นจัดเป็นการเจริญอานาปานสติขั้นที่ ๙ ตามพุทธวจนะที่ว่า “(๙) สำเนียงกว่า ‘เรากำหนดรู้จิต หายใจเข้า’ สำเนียงกว่า ‘เรากำหนดรู้จิต หายใจออก’”^{๕๔}

^{๕๐} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๔๘/๑๓๑, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๘/๑๘๘.

^{๕๑} ชุ.ป.อ. (บาลี) ๒/๑๑๓, ชุ.ป.อ. (ไทย) ๓/๒/๑๙๒.

^{๕๒} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๔๘/๑๓๑, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๘/๑๘๘.

^{๕๓} วิสุทธิมหาภิภา (บาลี) ๑/๔๐๘-๔๐๙, วิสุทธิมหาภิภา (ไทย) ๒/๖๙.

^{๕๔} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๔๘/๑๓๑, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๘/๑๘๘.

เมื่อเข้าใจจิตดีแล้วให้มุ่งพัฒนาปิติให้ประณีตยิ่งๆ ขึ้นในขณะที่กำหนดลมหายใจ ซึ่งในพระไตรปิฎกใช้คำว่า “(๑๐) สำเนียงกว่า ‘เราทำจิตให้บันเทิง หายใจเข้า’ สำเนียงกว่า ‘เราทำจิตให้บันเทิง หายใจออก’”^{๕๕}

ความบันเทิงซึ่งหมายถึงปิตินั้นสามารถเกิดขึ้นมาจากทั้งสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา ปิติที่เกิดขึ้นมาจากสมถภาวนาได้นำเสนอไปแล้ว ส่วนปิติที่เกิดขึ้นมาจากวิปัสสนาภาวนา คัมภีร์ในพระพุทธศาสนายืนยันว่าจริง เช่นว่า “ขณะใด ภิกษุพิจารณาเห็นความเกิดและความเสื่อมของขันธ์ทั้งหลาย ขณะนั้น เธอย่อมได้รับปิติปราโมทย์”^{๕๖} ซึ่งเป็นอมตธรรมสำหรับผู้รู้ทั้งหลาย”^{๕๗} ซึ่งการพิจารณาเห็นความเกิดและความเสื่อนั้นจัดเป็นวิปัสสนาภาวนา

ขั้นถัดมาพระพุทธองค์มุ่งให้จิตตั้งมั่นในขณะที่กำหนดรู้ลมหายใจ ซึ่งการตั้งมั่นของจิตนี้กรณีสมถกรรมฐานหมายถึงการตั้งมั่นของจิตในสมาธิ ส่วนกรณีวิปัสสนากรรมฐาน หลังจากใช้ฌานเป็นบาทแล้วมาพิจารณาจนเกิดปัญญาเข้าใจถึงความเกิดและความดับของจิตในฌาน จะเกิดภาวะที่จิตตั้งอยู่เป็นสมาธิอยู่ชั่วขณะ ซึ่งเป็นการตั้งมั่นของจิตในกรณีหลังนี้”^{๕๘} การกำหนดลมหายใจเพื่อการตั้งมั่นของจิตนี้จัดเป็นการเจริญอานาปานสติขั้นที่ ๑๑ ตามพุทธวจนะที่ว่า “(๑๑) สำเนียงกว่า ‘เราตั้งจิตมั่น หายใจเข้า’ สำเนียงกว่า ‘เราตั้งจิตมั่น หายใจออก’”^{๕๙}

การเจริญอานาปานัสสติขั้นถัดมาจะมุ่งให้จิตสามารถหลุดพ้นจากสิ่งที่สามารถละได้จากการปฏิบัติ กรณีสมถกรรมฐาน เช่น จิตสามารถหลุดพ้นจากวิตกวิจารณ์โดยฌานที่ ๒ ขณะที่อยู่ในฌานนั้น ส่วนกรณีของวิปัสสนากรรมฐาน เช่น จิตสามารถหลุดพ้นจากการหมายรู้ว่าเที่ยง (นิจจสัญญา) ด้วยการเห็นความไม่เที่ยง (อนิจจัง) การกำหนดลมหายใจเพื่อให้จิตสามารถหลุดพ้นนี้จัดเป็นการเจริญอานาปานัสสติขั้นที่ ๑๒ ตามพุทธวจนะที่ว่า “(๑๒) สำเนียงกว่า ‘เราเปลื้องจิต หายใจเข้า’ สำเนียงกว่า ‘เราเปลื้องจิต หายใจออก’”^{๖๐}

^{๕๕} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๔๘/๑๓๑, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๘/๑๔๘.

^{๕๖} ปิตีกับปราโมทย์เมื่ออยู่ในบริบทเดียวกัน ปิตีจะหมายถึงปิตีที่มีกำลังมาก ส่วนปราโมทย์จะหมายถึงปิตีที่มีกำลังอ่อน (ปามุขชนฺติ ทุพฺพลา ตรุณฺปิติ. ปิตฺติ พลวา พหฺลปิติ.) - วิ.ป.อ. (บาลี) ๕๐๔, วิ.ป.อ. (ไทย) ๘/๖๔๔.

^{๕๗} ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๗๔/๘๒, ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๗๔/๑๔๕.

^{๕๘} วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๒๓๕/๓๑๕, วิสุทฺธิ. (ไทย) ๒๓๕/๔๖๗.

^{๕๙} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๔๘/๑๓๑, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๘/๑๔๘.

^{๖๐} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๔๘/๑๓๑, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๘/๑๔๘.

๓.๒.๔ หลักการเจริญอานาปานสติหมวดที่ ๔

การเจริญอานาปานัสสติในหมวดสุดท้ายเริ่มจากกำหนดลมหายใจจนเข้าใจได้ว่าสรรพสิ่งล้วนมีการเกิดขึ้นและมีการดับไปเป็นธรรมดา สิ่งที่เคยมีแล้วกลับไม่มีเมื่อเวลาผ่านไป^{๖๑} ซึ่งเป็นไปตามพุทธวจนะที่ว่า “(๑๓) สำเนียงกว่า ‘เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยง หายใจเข้า สำเนียงกว่า ‘เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยง หายใจออก’^{๖๒}

เมื่อกำหนดลมหายใจจนเข้าใจได้ว่า สรรพสิ่งล้วนมีการเกิดขึ้นและมีการดับไปเป็นธรรมดาแล้ว การกำหนดลมหายใจได้ดำเนินต่อไปจนมีปัญญาสามารถคลายความยึดถือในสิ่งต่างๆ ที่เคยยึดถือมา และมีปัญญาเห็นถึงความดับไปของสิ่งนั้นๆ ในที่สุดจึงมีปัญญาสามารถเลิกยึดถือในสิ่งดังกล่าว ซึ่งเปรียบได้กับความสลละคัวยความยึดถือในสิ่งนั้น เมื่อปัญญานั้นพัฒนาจนถึงระดับสูงสุด การเห็นความคลายออก ความดับไป และการสลละคัวย จึงหมายถึงการเห็นในระดับที่พ้นทุกข้อย่างถาวรซึ่งเรียกว่านิพพาน^{๖๓} และในระดับสูงสุดนี้ ความคลายออก (วิราคะ) ความดับไป (นิโรธ) และความสลละคัวย (ปฏินิสสัวยคคะ) เป็นคำเรียกแทนนิพพาน^{๖๔} กำหนดลมหายใจดังกล่าวเป็นไปตามพุทธวจนะที่ว่า

- (๑๔) สำเนียงกว่า ‘เราพิจารณาเห็นความคลายออกได้ หายใจเข้า’
 สำเนียงกว่า ‘เราพิจารณาเห็นความคลายออกได้ หายใจออก’
- (๑๕) สำเนียงกว่า ‘เราพิจารณาเห็นความดับไป หายใจเข้า’
 สำเนียงกว่า ‘เราพิจารณาเห็นความดับไป หายใจออก’
- (๑๖) สำเนียงกว่า ‘เราพิจารณาเห็นความสลละคัวย หายใจเข้า’
 สำเนียงกว่า ‘เราพิจารณาเห็นความสลละคัวย หายใจออก’^{๖๕}

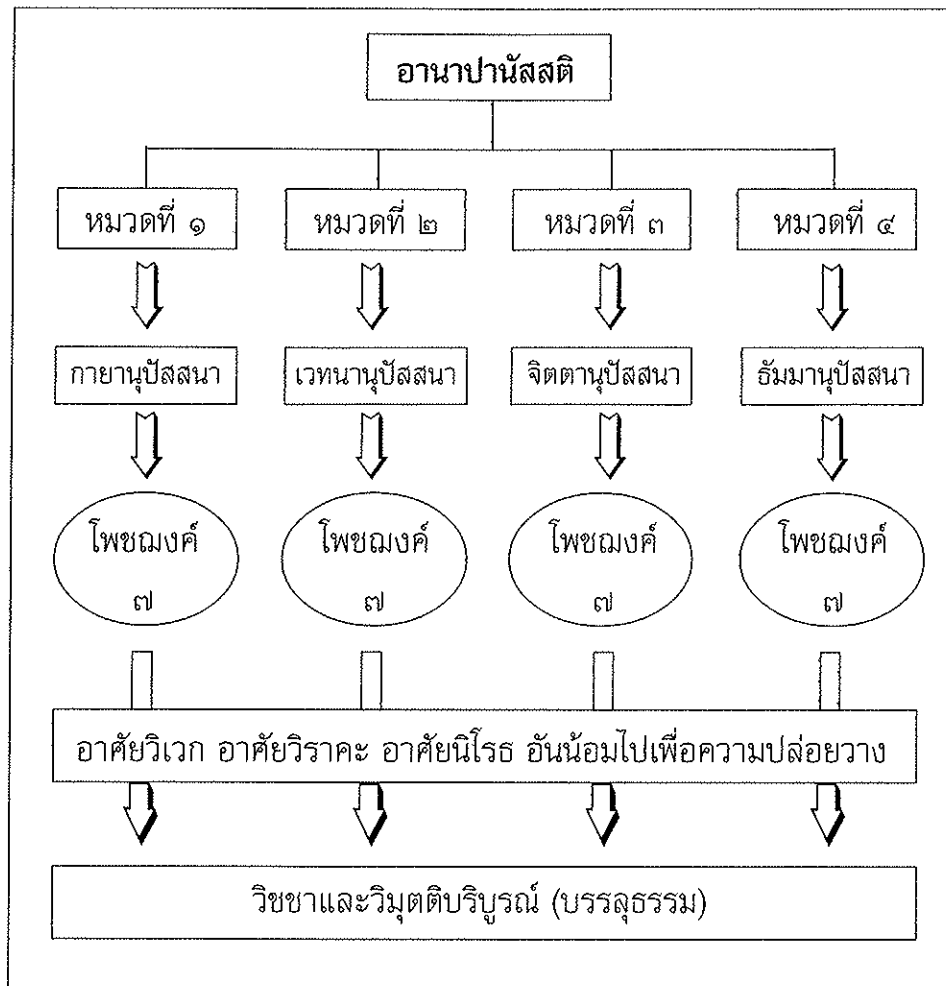
^{๖๑} วิสุททธิ. (บาลี) ๑/๒๓๖/๓๑๖, วิสุททธิ. (ไทย) ๒๓๖/๔๖๘.

^{๖๒} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๔๘/๑๓๑, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๘/๑๘๘.

^{๖๓} วิสุททธิ. (บาลี) ๑/๒๓๖/๓๑๖-๓๑๗, วิสุททธิ. (ไทย) ๒๓๖/๔๖๙.

^{๖๔} คำไวพจน์ของนิพพาน ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตต์), พุทธธรรม, หน้า ๒๓๒.

^{๖๕} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๔๘/๑๓๑, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๘/๑๘๗-๑๘๙, และดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ส.ม. (บาลี) ๑๔/๔๗๗/๒๖๙-๒๗๐, ส.ม. (ไทย) ๑๔/๔๗๗/๔๕๓-๔๕๕, อ.ท.สก. (บาลี) ๒๔/๖๐/๘๘-๘๙, อ.ท.สก. (ไทย) ๒๔/๖๐/๑๓๑-๑๓๓.

แผนผังแสดงผลจากการปฏิบัติในอานาปานัสสติสูตร

๔. ผลจากการปฏิบัติในอานาปานัสสติสูตร

เมื่อปฏิบัติตามหลักปฏิบัติข้างต้น และหมั่นฝึกฝนจนสัมฤทธิ์ผลในระดับหนึ่งจะส่งผลให้การปฏิบัตินี้เทียบเท่ากับการปฏิบัติตามแนวทางสติปัฏฐาน ๔ อย่างครบถ้วน และหากได้พัฒนาต่อไป จะทำให้โพชฌงค์ทั้ง ๗ ปฏิบัติการขึ้นมาในจิตอย่างครบถ้วน เมื่อได้หมั่นฝึกปฏิบัติให้โพชฌงค์ทั้ง ๗ ปฏิบัติการขึ้นมาในจิตได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น จะสามารถส่งผลให้บวรลธรรมในที่สุด พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงเรื่องนี้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ในภิกษุสงฆ์นี้ มีภิกษุผู้บำเพ็ญความเพียรในการเจริญอานาปานัสสติอยู่ อานาปานัสสติที่ภิกษุเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก อานาปานัสสติที่ภิกษุเจริญ

ทำให้มากแล้ว ย่อมทำสติปัฏฐาน ๔ ให้บริบูรณ์ สติปัฏฐาน ๔ ที่ภิกษุเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำโพชฌงค์ ๗ ให้บริบูรณ์ โพชฌงค์ ๗ ที่ภิกษุเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำวิชาและวิมุตติให้บริบูรณ์^{๖๖}

การปฏิบัติตามหลักอานาปานัสสติจนเทียบเท่ากับการปฏิบัติตามแนวทางสติปัฏฐาน ๔ อย่างครบถ้วนนั้นเป็นไปในลักษณะที่ว่า เมื่อปฏิบัติอานาปานสติในหมวดที่ ๑ (ขั้นที่ ๑ ถึง ๔) จะเทียบเท่ากับการปฏิบัติกายนุปัสสนา ส่วนการปฏิบัติอานาปานสติในหมวดที่ ๒ (ขั้นที่ ๕ ถึง ๘) ๓ (ขั้นที่ ๙ ถึง ๑๒) และ ๔ (ขั้นที่ ๑๓ ถึง ๑๖) จะเทียบเท่ากับการปฏิบัติเวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา และธัมมานุปัสสนาตามลำดับ^{๖๗}

การปฏิบัติอานาปานัสสติในหมวดที่ ๑ ที่เทียบเท่ากับการปฏิบัติกายนุปัสสนานั้น มีความชัดเจนไม่จำเป็นต้องทำความเข้าใจเพิ่มเติม เนื่องจากรายละเอียดของการปฏิบัติอานาปานสติในหมวดที่ ๑ นั้น เหมือนกันกับการปฏิบัติกายนุปัสสนาในหมวดอานาปานสติของมหาสติปัฏฐานสูตร^{๖๘} แต่การปฏิบัติอานาปานสติในหมวดอื่นจำเป็นต้องศึกษาทำความเข้าใจเพิ่มเติม

การปฏิบัติอานาปานสติในหมวดที่ ๒ ที่เทียบเท่ากับการปฏิบัติเวทนานุปัสสนานั้น เมื่อย้อนกลับไปทบทวนรายละเอียดของการปฏิบัติจะพบว่า มีองค์ธรรมที่เน้นให้เข้าใจ ได้แก่ ปิติ สุข และจิตตสังขารซึ่งหมายถึงสัญญาและเวทนา ซึ่งสุข และเวทนาที่แฝงอยู่ในจิตตสังขารนั้นในหลักปฏิบัติจัดเป็นเวทนานุปัสสนาได้ชัดเจน แต่ปิติและสัญญาที่แฝงอยู่ในจิตตสังขารนั้นมีองค์ธรรมที่ชัดเจนซึ่งไม่ใช่เวทนา ไม่เพียงเท่านี้ ในหมวดนี้พระพุทธองค์ยังทรงนำปิติขึ้นก่อนด้วย

การตอบข้อสงสัยดังกล่าว ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาอธิบายว่า การพิจารณาปิติที่จัดเป็นเวทนานุปัสสนาได้นั้น เนื่องจากปิติเป็นองค์ธรรมที่ปฏิบัติการขึ้นมาในจิตพร้อมกับสุข แต่ปิติเป็นสภาพธรรมที่เห็นง่ายกว่าสุข พระพุทธองค์จึงทรงแนะนำให้พิจารณาปิติก่อน^{๖๙} จากนั้นจึงค่อยพิจารณาสุขในลำดับถัดมา ถัดมาจึงพิจารณาสัญญาที่เกิดพร้อมกับเวทนาผ่านคำว่า จิตตสังขาร เนื่องจากสัญญาเป็นสภาวะที่เห็นได้ชัดเจนน้อยกว่าเวทนา แต่ยังมีความชัดเจนมากกว่าองค์ธรรมอื่นดังจะเห็นได้จากการลำดับการแสดงเรื่องชั้น ๕ ของพระพุทธโฆษเถระที่ระบุว่า การแสดงลำดับของชั้น แต่ละชั้นในชั้น ๕ นั้นเรียงลำดับจากสภาวะที่สังเกตเห็นง่ายไปสู่ยาก^{๗๐} ซึ่งสัญญามีลำดับถัดจากเวทนา แต่มีลำดับก่อนสังขารและวิญญาณ

^{๖๖} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๔๘/๑๓๐, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๗/๑๘๗.

^{๖๗} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๔๙/๑๓๑-๑๓๓, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๙/๑๘๙-๑๙๑.

^{๖๘} ดูเปรียบเทียบกับหมวดอานาปานสติของมหาสติปัฏฐานสูตร - ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๗๔/๒๔๘-๒๔๙, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๔/๓๐๒-๓๐๓, ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๐๗/๓๘-๓๙, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๗/๑๐๒-๑๐๓.

^{๖๙} วิสุทธิ.มหาฎีกา (บาลี) ๑/๔๐๗, วิสุทธิ.มหาฎีกา (ไทย) ๒/๖๘.

^{๗๐} วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๓๗๖/๓๓๓, วิสุทธิ. (ไทย) ๓๗๖/๕๐๔.

ส่วนการปฏิบัติอานาปานสติในหมวดที่ ๓ และ ๔ ที่เทียบเท่ากับการปฏิบัติจิตตานุปัสสนา และอัมมานุปัสสนาตามลำดับนั้น แม้เนื้อหาจะไม่ตรงตัวกับมหาสติปัฏฐานเช่นเดียวกับหมวดที่ ๑ แต่เมื่อพิจารณาเนื้อหาแล้วยังสามารถสร้างความเข้าใจในประเด็นดังกล่าวได้ จึงไม่จำเป็นต้องอภิปรายดังเช่นหมวดที่ ๒

หลังจากปฏิบัติตามหลักอานาปานัสสติจนเทียบเท่ากับการปฏิบัติตามแนวทางสติปัฏฐาน ๔ อย่างครบถ้วนนั้น เมื่อสามารถฝึกฝนพัฒนาขึ้นไปจนถึงการเกิดปัญญาในระดับหนึ่งจะทำให้โพชฌงค์ทั้ง ๗ ปฏิบัติการขึ้นมาในจิตอย่างครบถ้วน เนื่องจากองค์ธรรมหนึ่งในโพชฌงค์ ๗ ที่ชื่อว่า อัมมวิจยสัมโพชฌงค์เป็นปัญญา และโพชฌงค์อีก ๖ เป็นองค์ธรรมที่เกิดพร้อมกับปัญญานั้น^{๑๑}

การฝึกฝนพัฒนาการปฏิบัตินี้ไม่จำเป็นจะต้องปฏิบัติจนครบทุกหมวดของสติปัฏฐาน ๔ การฝึกฝนพัฒนาการปฏิบัติดังกล่าวแค่เพียงหมวดใดหมวดหนึ่งของสติปัฏฐาน ๔ ก็ส่งผลให้โพชฌงค์ทั้ง ๗ ปฏิบัติการขึ้นมาในจิตตามที่ได้นำเสนอนั้นได้แล้ว ดังเช่นพุทธวจนะที่ตรัสให้เห็นว่าการปฏิบัติกายานุปัสสนาหมวดเดียวได้ในระดับหนึ่งจะส่งผลให้โพชฌงค์ทั้ง ๗ ปฏิบัติการขึ้นมาในจิต ซึ่งขอนำเสนอตัวอย่างเพียงแค่สติสัมโพชฌงค์ที่ว่า

สมัยโต ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ สมัยนั้น ภิกษุนั้นมีสติตั้งมั่น ไม่หลงลืม สมัยโต ภิกษุมีสติตั้งมั่น ไม่หลงลืม สมัยนั้น สติสัมโพชฌงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความระลึกได้) ย่อมเป็นอันภิกษุปรารถนาแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าเจริญสติสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น สติสัมโพชฌงค์ของภิกษุย่อมถึงความเจริญเต็มที่^{๑๒}

เมื่อเป็นเช่นนี้ในการปฏิบัติตามหลักอานาปานสติในหมวดที่ ๑ จนสัมฤทธิ์ผลในระดับหนึ่ง ย่อมสามารถส่งผลให้โพชฌงค์ทั้ง ๗ ปฏิบัติการขึ้นมาในจิต แม้จะยังไม่ได้ปฏิบัติในหมวดถัดๆ ไปก็ตาม

อีกประเด็นที่ควรทำความเข้าใจเพิ่มเติมเกี่ยวกับการฝึกฝนพัฒนาการปฏิบัตินั้น คือ ระดับของปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติดังกล่าว หากพิจารณาในบริบทอื่นที่ไม่ใช่ในพระสูตรนี้จะสามารถครอบคลุมถึงขณะบรรลุธรรมได้ แต่สำหรับในพระสูตรนี้ปัญญานั้นจะเป็นได้เพียงระดับโลกิยะเท่านั้น เนื่องจากในพระสูตรนี้แสดงเจาะจงให้เห็นว่า หลังจากพัฒนาการปฏิบัติจนโพชฌงค์ทั้ง ๗ ปฏิบัติการขึ้นมาในจิตอย่างครบถ้วนแล้ว หากฝึกฝนการปฏิบัติต่อไป โดยอาศัยวิเวก (ความสงบ) อาศัยวิราคะ (ความคลายกำหนัด) อาศัยนิโรธ (ความดับ) อันโน้มไปเพื่อความปล่อยวางจะสามารถบรรลุธรรมได้

^{๑๑} ม.อ.อ. (บาลี) ๑๐๒, ม.อ.อ. (ไทย) ๓/๑/๓๘๓.

^{๑๒} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๕๐/๑๓๓, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๕๐/๑๔๑.

ในที่สุด (วิชาและวิมุตติบริบูรณ์) กล่าวคือ ปัญญาในขณะบรรลุธรรมเป็นผลจากการฝึกฝนการปฏิบัติต่อไปหลังจากที่โพชฌงค์ทั้ง ๗ ปฏิบัติการขึ้นมาในจิตอย่างครบถ้วนแล้ว ดังคำกล่าวของพระอรธกถาจารย์ที่ว่า

อานาปานัสสติอันเป็นโลกียะ ย่อมทำสติปัฏฐานอันเป็นโลกียะให้บริบูรณ์ โลกียสติปัฏฐานทำโลกุตรโพชฌงค์ให้บริบูรณ์ โลกุตรโพชฌงค์ทำวิชา วิมุตติ ผล และนิพพานให้บริบูรณ์ . . . ล้วนพระเถระกล่าวว่า ในสูตรอื่นเป็นอย่างนั้น แต่ในสูตรนี้ . . . โลกียอานาปานะทำโลกียสติปัฏฐานให้บริบูรณ์ โลกียสติปัฏฐานทำโลกียโพชฌงค์ให้บริบูรณ์ โลกียโพชฌงค์ทำวิชา วิมุตติ ผล และนิพพานอันเป็นโลกุตระให้บริบูรณ์ เพราะในพระสูตรนี้วิชา ผล และนิพพาน ท่านประสงค์เอาด้วยบทว่า วิชาและวิมุตติแล^{๓๓}

๕. สรูปและวิพากษ์

อานาปานัสสติสูตร คือ พระสูตรที่ว่าด้วยเรื่องสติกำหนดลมหายใจเข้า-ออก ในพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่คณะภิกษุสงฆ์จำนวนมาก แต่ไม่ได้ระบุจำนวน ณ ที่กลางแจ้ง ใกล้ปราสาทของนางวิสาขา มารดา ในบุพพาราม เขตกรุงสาวัตถี ในคืนวันอุโบสถขึ้น ๑๕ ค่ำ พระพุทธเจ้าตรัสถึงหลักปฏิบัติตามพระอัยยาศัยของผู้ฟัง โดยทรงแนะนำให้หาสถานที่สงบใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติ แล้วจึงนั่งด้วยท่าขัดสมาธิตั้งตัวให้ตรง และใช้สติกำหนดรู้ลมหายใจตรงปลายจมูกหรือบริเวณริมฝีปากบนที่ลมหายใจสัมผัสสถุก

หลังจากนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงหลักการเจริญอานาปานสติ ๑๖ ชั้นตามลำดับ ซึ่งสามารถจำแนกเป็น ๔ หมวด หมวดละ ๔ ชั้น เมื่อปฏิบัติตามหลักปฏิบัตินี้ และหมั่นฝึกฝนจนสัมฤทธิ์ผลในระดับหนึ่งจะส่งผลให้การปฏิบัตินี้เทียบเท่ากับการปฏิบัติตามแนวทางสติปัฏฐาน ๔ และหากได้พัฒนาต่อไปจะทำให้โพชฌงค์ทั้ง ๗ ปฏิบัติการขึ้นมาในจิตอย่างครบถ้วน หลังจากนั้นเมื่อได้หมั่นฝึกปฏิบัติต่อไปจะสามารถส่งผลให้บรรลุธรรมในที่สุด

การเข้าใจหลักปฏิบัติทั้งหมดนี้ จากการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและมาวิเคราะห์จะสามารถทำได้เพียงระดับหนึ่ง การเข้าใจจะมีมากขึ้นได้ต้องอาศัยประสบการณ์ตรงจากการปฏิบัติจริง แต่ปรากฏการณ์นี้ไม่ใช่เป็นข้ออ้างของนักปฏิบัติที่จะปฏิเสธการศึกษาเชิงทฤษฎี เนื่องจากการตีความประสบการณ์ในการปฏิบัติของแต่ละบุคคลย่อมมีความแตกต่าง การศึกษาเชิงทฤษฎีจึงเป็นทั้งแนวทางในการปฏิบัติและกรอบในการตีความนั้น นอกจากนี้ การศึกษาเชิงทฤษฎีที่ผ่านข้อมูลใน

^{๓๓} ม.อ.อ. (บาลี) ๑๐๓, ม.อ.อ. (ไทย) ๓/๑/๓๘๔.

ทิศทางการศึกษาที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน อาจมีความคาดเคลื่อนจากข้อมูลดั้งเดิม ดังนั้นการศึกษาเชิงทฤษฎีในลักษณะของบทความฉบับนี้จึงมีความจำเป็น

แม้ว่าการปฏิบัติตามหลักปฏิบัติทั้งหมดนี้จะไม่ใช่ว่าเรื่องง่าย แต่หากไม่หวังผลสูงสุดในระดับบรรลุลุทธิธรรม ประกอบกับความศรัทธาที่เคยสั่งสม ความเพียรพยายามในระดับหนึ่ง และความตั้งใจจริงต่อการปฏิบัติ ผลปรากฏที่จะสร้างประโยชน์ในการพัฒนาจิตใจย่อมสามารถสังเกตเห็นได้ และผลปรากฏดังกล่าวจะย้อนกลับไปเพิ่มพูนความรู้ในหลักปฏิบัติ และคุณธรรมที่ส่งเสริมการปฏิบัติเช่นความศรัทธาดังกล่าวเป็นวัฏจักรที่ยกระดับจิตใจสู่ความดีงามที่ยิ่งๆ ขึ้นไป และยังเป็นบาทฐานสู่การบรรลุลุทธิธรรมในที่สุด

ไม่เพียงเท่านั้น สภาพจิตใจที่พัฒนาขึ้นไปนั้นล้วนเป็นประโยชน์ต่อการทำงานต่างๆ ด้วย เนื่องจากสภาพจิตใจดังกล่าวจะสามารถลดความทุกข์ใจในรูปแบบต่างๆ ได้ เช่น ความเครียด ความกังวล และความกลัว หากความทุกข์ใจในรูปแบบต่างๆ ลดลงดังนี้ การทำงานใดๆ ย่อมมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และงานส่วนใหญ่ล้วนเกี่ยวข้องกับการได้มาซึ่งเงินทอง สำหรับผู้ที่ยังคงอยากเสพความสุขจากเงินทองอยู่ย่อมสามารถเก็บเกี่ยวประโยชน์นี้ไปได้ด้วย แน่ใจว่าบุคคลแต่ละบุคคลมีพื้นฐานทางด้านจิตใจที่แตกต่าง การวัดผลสัมฤทธิ์จากสองบุคคลย่อมไม่สามารถบ่งชี้ได้ แต่หากวัดจากบุคคลเดียวกันก่อนและหลังการปฏิบัติ ผลสัมฤทธิ์ต่างๆ ที่ได้นำเสนอมาจะสามารถสังเกตเห็นได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ บุคคลที่กำลังสำรวจเนื้อหาแต่ยังคงสงสัยในประเด็นต่างๆ ทำไมจะไม่ลองวางความสงสัยนั้นเพื่อก้าวเข้าสู่หลักปฏิบัติอานาปานัสสติ

สินไซ : คติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา

ผศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์

ป.ธ.๗, พม., พธ.บ., M.A., พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

๑. แนะนำ...สินไซ

คำว่า สินไซ ในบทความนี้มีความเดียวกับคำว่า สังข์ศิลป์ชัย ซึ่งเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปในภาคต่างๆ ของไทย แต่ชาวอีสานนิยมเรียกสั้นๆ ว่า สินไซ เนื่องจากสินไซหรือสังข์ศิลป์ชัยเป็นวรรณกรรมอีสานที่เด่น มีชื่อเสียง และแพร่หลายมาก มีหลายฉบับ หลายสำนวน จึงมีชื่อเรียกต่างๆ กันไป เช่น สินไซ ลำสินไซย สินชัยขาดก เป็นต้น วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นวรรณกรรมเลียนแบบชาดก มีคุณค่าทางวรรณศิลป์ได้อย่างเป็นเลิศ จนมีผู้ยกย่องว่าวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย จัดเป็นแบบของกลอนมาตรฐานแบบหนึ่ง ที่ใช้เป็นกลอนล้าอยู่ในภาคอีสานปัจจุบัน ซึ่งเราเรียกว่า “แบบกลอนสินไซ”^๑ สังข์ศิลป์ชัยยังเป็นนิทานประโลมโลก ที่คนทั่วไปเข้าใจว่าเป็นเรื่องชาดก เพราะคนท้องถิ่นศรัทธาเรื่องราวของพระโพธิสัตว์เป็นอย่างยิ่ง เชื่อว่าถ้าฟังนิทานชาดกแล้วจะได้บุญมาก และจะได้ไปเกิดในสมัยพระศรีอาริย์อันเป็นภพแห่งความสงบสุขและสมบูรณ์ เฉพาะสังข์ศิลป์ชัยสำนวนอีสานเดิมแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้ว ต่อมาผู้แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร้อยกรอง โดยแต่งเป็นโคลงสาร เพื่ออ่านสูกันฟังและนิยมนำไปแสดงหมอลำและหนังประโมทัย^๒ ตลอดทั้งการเล่นอื่นๆ เช่น การแสดงละครเวทีอย่างที่เทศบาลนครขอนแก่นดำเนินการสืบสานอยู่ในขณะนี้

^๑เบญจพร เรื่องเลิศบุญ, **สินไซฉบับปราจีนบุรี : การศึกษาเชิงวิเคราะห์**, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๐), หน้า ๑๙.

^๒กัญญา บุรีรัตน์, **สังข์ศิลป์ชัย : การวิเคราะห์วิจารณ์เชิงประวัติ**, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๓๒), หน้า ๑๖.

ส่วนสังข์ศิลป์ชัยในภาคเหนือมีท่านผู้รู้ให้ความเห็นว่า“ มีผู้นำเรื่องสังข์ศิลป์ชัยมาแต่งเป็นคำประพันธ์ประเภทร้อยสลับกับร้อยแก้ว เป็นสำนวนเทศน์ใช้เทศน์ยกอุทาหรณ์ เรื่องสังข์ศิลป์ชัยในที่นี้ไม่อาจสรุปได้ว่า เป็นเรื่องเดียวกับเรื่องสังข์ศิลป์ชัยของภาคอีสานหรือไม่อย่างไร ส่วนสังข์ศิลป์ชัยในภาคอีสานแพร่หลายในรูปหนังสือผูก หรือหนังสือใบลานที่จารด้วยตัวอักษรธรรมและตัวอักษรไทยน้อย พบทั่วไปตามวัดต่างๆ มีผู้ปริวรรตเป็นภาษาไทยปัจจุบันหลายสำนวน คือ จินดา ดวงใจ ปรีชา พิณทอง และมัน จงเรียน เป็นต้น

การแพร่หลายของสังข์ศิลป์ชัย สามารถศึกษาได้จากหลักฐานการรายนามสำรวจเอกสารใบราณอีสานของศูนย์วัฒนธรรม วิทยาลัยครูมหาสารคาม ปี พ.ศ. ๒๕๒๗ พบว่า หนังสือผูกหรือหนังสือใบลาน เรื่องสังข์ศิลป์ชัยที่จังหวัดมหาสารคามจำนวน ๑๓๑ ผูก ๓,๕๒๔ ลาน ที่จังหวัดอุบลราชธานี มี ๒๖๕ ผูก ส่วนจังหวัดอื่นๆ ในภาคอีสานนั้น ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดกำลังดำเนินการสำรวจอยู่ นอกจากนี้ก็แพร่หลายด้วยการที่มีผู้นำเรื่องราวสังข์ศิลป์ชัย ไปแสดงเป็นการเล่นหมอลำ หนังประโมทัย และแพร่หลายในรูปแบบของภาพจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งมีที่จังหวัดเลย ขอนแก่น ร้อยเอ็ด มหาสารคาม อุบลราชธานี และบุรีรัมย์ ประการต่อมาแพร่หลายในรูปของรูปปั้นหุ่นตัวละครในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย มีอยู่ตามสำนักต่างๆ ในภาคอีสาน^๔ จะอย่างไรก็ตามวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยนี้ จัดได้ว่าเป็นวรรณกรรมอมตะควรค่าแก่การศึกษา ดังเป็นที่รู้จักกันในหมู่ผู้อ่านวรรณคดีว่า “วรรณคดีภาคกลางถ้าไม่รู้เรื่องสามก๊กก็ดูเหมือนจะจืดชืดแห้งแล้ง ฉันทน์ใด นักอ่านวรรณคดีอีสาน ถ้าไม่รู้เรื่องสังข์ศิลป์ชัยก็ดูเหมือนจะจืดชืด ฉันทน์นั้น”^๕

อย่างไรก็ตาม ภูมิหลังของวรรณกรรมเรื่องนี้ ผู้เขียนมีความเห็นว่าน่าจะมีต้นเค้ามาจากอาณาจักรล้านนา แล้วเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับอาณาจักรล้านช้างทางลุ่มน้ำโขง และในที่สุดก็แพร่เข้ามาสู่ภาคอีสาน โดยเริ่มที่เจ้าเมืองหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี จนกระทั่งเกิดวรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัยขึ้น ในหลายจังหวัดทางภาคอีสาน รวมทั้งกลุ่มชนที่พูดภาษาลาวพวน เหตุผลเพราะอาณาจักรล้านนา เป็นดินแดนที่มีความเจริญด้านวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนามาเป็นเวลานาน โดยมีวรรณกรรมทางพุทธศาสนาและวรรณกรรมอื่นๆ เป็นจำนวนมาก เช่น วรรณกรรมด้าน

^๔ทรงศักดิ์ ปรารงค์วัฒนกุล, รายงานการสัมมนาวิชาการ วรรณกรรมล้านนา เล่ม ๑, (เชียงใหม่ : โครงการตำรา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๗), หน้า ๑๒๓.

^๕กัญญา บุรีรัตน์, “สังข์ศิลป์ชัย : การวิเคราะห์วิจารณ์เชิงประวัติ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๓๒), หน้า ๑๘.

^๖สิริวัฒน์ คำวันสา, อีสานปริทัศน์ (อีสานคดี ๒), (กรุงเทพมหานคร : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๔), หน้า ๑๐๘.

ชาดก มีจำปาสีต้น พรหมจักร สังข์สิงห์อนุชั้ย เป็นต้น วรรณกรรมตำนาน มีตำนานสุวรรณโคมคำ เป็นต้น วรรณกรรมคำสอน มีโคลงวิสูตรสอนโลก เป็นต้น^๖ เมื่อวรรณกรรมเหล่านี้แพร่ไปยังอาณาจักรล้านช้างแล้ว จากนั้นก็แพร่เข้าสู่ภาคอีสานของประเทศไทยอีกทอดหนึ่ง และสถิตมันอยู่ในภาคอีสานตราบนานเท่านาน

๒. คติความเชื่อด้านพระพุทธศาสนาที่สำคัญในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย

คติความเชื่อที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยนี้ เป็นคติความเชื่อด้านพระพุทธศาสนา และเป็นคติความเชื่อที่ผูกพันใกล้ชิดกับชีวิตประจำวันของประชาชนท้องถิ่นอีสานตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นคติความเชื่อที่อยู่เหนือธรรมชาติ แต่เป็นเรื่องรับรู้ได้ว่ามีอยู่จริงและมีความผูกพันอยู่กับมนุษย์เรื่องเล่า (Legend) ที่ปราชญ์โบราณท่านได้แต่งไว้โดยเล่าผ่านเรื่องสังข์ศิลป์ชัย หากพิจารณาตรองตามเรื่องเล่าทั้งหมดจะพบว่า ปราชญ์โบราณท่านแต่งไว้เพื่อสอนคน เตือนใจคน และความบันเทิงใจของคนโดยแท้ คติความเชื่อที่ปรากฏเช่นเรื่องกรรมและผลของกรรม นรกสวรรค์ บุญบาป วิญญาณ สิ่งเร้นลับ เป็นต้น ล้วนเป็นสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติและเหนือการพิสูจน์ แต่เป็นสิ่งที่มียุทธูปถัมภ์ต่อพฤติกรรมและวิถีชีวิตของคนเป็นอย่างมาก ทั้งในส่วนที่เป็นคุณและโทษ ที่เป็นคุณได้แก่ การเป็นเครื่องหล่อหลอมจิตใจมนุษย์ให้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ชอบที่ควร หรือช่วยสร้างจิตสำนึกทางศีลธรรมให้เกิดความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ส่วนที่เป็นโทษได้แก่การเป็นเครื่องจูงใจให้มั่งงายหรือเพื่อฝัน เช่น เรื่องเคราะห์ โชคลาง โหราศาสตร์ หรือพรหมลิขิต เป็นต้น จะเห็นได้ว่าเรื่องเหล่านี้ยังคงมีอิทธิพลเหนือจิตใจของคนอีสานอยู่มาก และคติความเชื่อเหล่านี้ยังคงได้รับการปลูกฝังต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

๒.๑ กรรมและการให้ผลของกรรม

คติความเชื่อเรื่องกรรมและผลของกรรมที่ปรากฏในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย เป็นเครื่องช่วยยืนยันถึงหลักการสำคัญของพุทธศาสนา ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของมนุษย์ได้อย่างชัดเจน เพราะตั้งแต่เริ่มเรื่องจนจบเรื่องล้วนแต่สะท้อนให้ผู้อ่านทราบและเข้าใจเรื่องกรรมและผลของกรรม โดยพิจารณาได้จากตัวละครแต่ละตัวทำกรรมใดไว้ ทำยที่สุดก็จะได้รับกรรมนั้น ดังนั้น ในการที่จะอธิบายเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ได้ง่ายขึ้น จึงเห็นควรกล่าวถึงที่มาของหลักกรรมนิยามก่อน เพราะเรื่องสังข์ศิลป์ชัยสะท้อนให้เห็นพฤติกรรมของมนุษย์และอมมนุษย์

^๖พรหมเพ็ญ เครือไทย, บรรณาธิการ, วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา, (กรุงเทพมหานคร : โอเอส พรินต์ติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๖.

ผู้จะต้องเป็นไปตามกฎที่ว่าด้วยการกระทำและการให้ผลของการกระทำที่สัมพันธ์และสอดคล้องกัน เมื่อพิจารณาเนื้อเรื่องทั้งหมดเห็นว่า วรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยมีความสอดคล้องกับหลักนิยาม ๕^๓ ในข้อที่เกี่ยวกับเรื่องกรรมนิยาม คือกฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ เป็นกฎที่ว่าด้วยการกระทำและการให้ผลของการกระทำ ที่สัมพันธ์สอดคล้องกัน เช่น ทำดียอมไม่ได้ ทำชั่วยอมได้ชั่ว มิกรณีของยักษ์กุมภกัณฑ์ สังข์ศิลป์ชัย เป็นต้น หรือตัวละครอื่นๆ เมื่อใครทำกรรมอย่างไรไว้ ในที่สุดก็จะได้รับผลกรรมที่ตนเองทำไว้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

วรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยจัดเป็นหนึ่งในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ที่สะท้อนให้ทราบถึงมูลเหตุให้เกิดกรรมฝ่ายอกุศลกรรม คือกรรมหรือการกระทำที่เป็นอกุศล กรรมชั่ว การกระทำที่ไม่ดี ไม่ฉลาด ไม่เกิดจากปัญญา ทำให้เสื่อมเสียคุณภาพชีวิต เป็นการกระทำที่เกิดจากอกุศลมูลในข้อที่เรียกว่า โมหะ คือความหลง ความไม่รู้ตามจริง หรืออวิชชา ซึ่งเป็นต้นเหตุให้เกิดการทำกรรมชั่วอย่างร้ายแรง ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยเปิดฉากก็กล่าวถึงกรรมตั้งแต่ต้นๆ เรื่องเลยที่เดียว กล่าวคือเริ่มตั้งแต่บทที่ ๒ ได้แก่ ยักษ์กระแสนั้น (บท) โดยเนื้อเรื่องได้กล่าวถึงยักษ์กุมภกัณฑ์ผู้มีความหลงหรือมีความไม่รู้ตามความเป็นจริงในสิ่งที่มากระทบจิต จนทำให้ยักษ์กุมภกัณฑ์ไม่สามารถควบคุมตนเองได้สิ่ง (ธรรมารมณ) ที่มากระทบจิตยักษ์กุมภกัณฑ์คือความกระสัน ที่เกิดจากอารมณ์เปลี่ยวจนกินไม่ได้นอนไม่หลับ น้ำตาไหลรินลงอาบแก้มทั้งสองข้าง ดังความว่า

มันก็แลล่ำเยียม	แปนเป่าเลยกะสัน
กุมภกัณฑ์เสวย	โภชนาคาคือจวน
ชลหาเท้า	สองแคมไหลหลัง
กะสันเกี่ยวแก้ว	กือล้านลูบหาง ^๔

(ยักษ์กุมภกัณฑ์มองเข้าไปในปราสาทมีแต่ความว่างเปล่า เป็นเหตุให้เสวยอาหารเหมือนกลืนยาพิษ น้ำตาไหลรินอาบสองแก้ม จึงเกิดความกระสันอย่างหนักจนหวิวไปถึงหัวอก)

เมื่อยักษ์กุมภกัณฑ์เกิดความกระสันอย่างหนักแล้ว จึงได้เดินทางไปตามท้าวเวสสุวรรณว่าคู่ครองของตนเป็นใครและปัจจุบันนี้อยู่ที่ไหน ท้าวเวสสุวรรณจึงได้บอกความจริงแก่ยักษ์กุมภกัณฑ์ เมื่อยักษ์กุมภกัณฑ์ทราบว่า คู่ครองของตนเป็นน้องสาวของพระยาสุรราชเจ้าครองนครเป็ญจาล และเป็นหญิงสาวสวยเป็นที่เลื่องลือกันไปทั่ว ก็ยิ่งเพิ่มความกระสันแก่ยักษ์กุมภกัณฑ์มากขึ้น ความว่า

^๓ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๗/๑๖

^๔มัน จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, มปป), หน้า ๗.

เมื่อนั้น องค์ตัดซี	เสาวะนีย์เมืองกล่าว
นางนั้นลงเกิดกำ	นครล้านโลกคน
เป็นน้องทำว	ชั้นชื่อเป็งจาล
เฮียกว่าสุนทานาง	อุปเสมอเหมือนแถม
บุญสูงเชื้อ	เขียงขวางขัตติยะราช
โสมยิ่งช้อย	ลือเท่าหมื่นเมือง ^๙

(จากนั้นท้าวเวสสุวรรณจึงตรัสว่า นางเกิดที่เมืองมนุษย์ เธอเป็นน้องสาวเจ้าเมืองเป็งจาล ชื่อว่า นางสุนทนา มีรูปโฉมงดงามเหมือนรูปที่แต่งแถมไว้ เป็นเชื้อพระวงศ์ เป็นที่เลื่องลือกันไปทั่ว)

หลังจากยักษ์กุมภัณฑ์ทราบรายละเอียดทั้งหมด จึงรีบเดินทางไปเมืองมนุษย์คือนครเป็งจาลทันทีเมื่อเดินทางไปถึงจึงตัดสินใจไปลักนางสุนทนาผู้กำลังชมสวนกับข้าราชการใจกลางนครเป็งจาล ด้วยหมายว่าจะนำไปเป็นภรรยา การกระทำของยักษ์กุมภัณฑ์ดังกล่าวจัดว่าเป็น “กรรม” ตามหลักคำสอนของพุทธศาสนา และกรรมนั้นก็เป็กรกรรมชั่วหรือกรรมดำอย่างชัดเจนที่สุด ซึ่งพิจารณาไปที่ยักษ์กุมภัณฑ์ผู้มีเจตนาหรือมีความจงใจไปลักขโมยนางสุนทนาเป็นการเฉพาะเจาะจง เพราะก่อนจะเข้าไปลักเขาก็ได้มีความตั้งใจอย่างแน่วแน่ ไม่เปลี่ยนใจ แม้จะถูกท้าวเวสสุวรรณห้ามอย่างไร ยักษ์กุมภัณฑ์ก็ไม่เชื่อฟัง มีการเตรียมการเป็นอย่างดี มีการรอคอยและรอเวลาอันควรคือเวลาพลบค่ำหรือเวลาโพล้เพล้ใกล้ค่ำ ซึ่งคนโบราณมีความเชื่อว่าเป็น “เวลามหาโจร” (๑๕.๓๗ ถึง ๑๘.๐๐ น.) จึงได้เข้าไปลักอุ้มเอานางสุนทนาได้สำเร็จ ความว่า

ยักษ์ใหญ่ย้าย	ทะยานฮอดปูนเปียง
กุมเอานาง	พากพลพลันได้
มันแสวงขึ้น	เวหาปอมเมค
อุ้มอ่อนแก้ว	สะแคมตุ้มต่อมขวัน ^{๑๐}

(ยักษ์กุมภัณฑ์ตัวใหญ่ทะยานถึงยอดไม้ รีบกอดกุมเอานางสุนทนาหนีไป โดยการเหาะหนีไปทางอากาศ อุ้มเอานางไปด้วยความรักยิ่ง)

หากพิจารณาเรื่องที่เกิดขึ้นตามที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าเป็นไปตามหลักการทางพุทธศาสนาอย่างถูกต้องครบถ้วนในข้อที่ว่า การกระทำความไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว ต้องมีเจตนาเป็น

^๙เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

^{๑๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

องค์ประกอบให้กระทำความผิดนั้นๆ ซึ่งตรงกับพุทธพจน์ที่ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่าเจตนาเป็นกรรม บุคคลคิดแล้ว กระทำด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ^{๙๐} การกระทำที่จะจัดว่าเป็นกรรม จึงเป็นกรรมที่ประกอบด้วยเจตนา และเรื่องกรรมเป็นเรื่องละเอียดอ่อน จึงจำเป็นต้องใช้ปัญญาพิจารณาในข้อที่ว่า เจตนาเกิดขึ้นครั้งหนึ่งก็คือกรรมได้เกิดขึ้นแล้ว เมื่อกรรมเกิดขึ้นก็มีผลทันที เพราะเมื่อเจตนาเกิดขึ้นในจิตก็มีกรรมเกิดขึ้นในจิตแล้ว จิตได้เคลื่อนไหว แม้เพียงความคิดก็ไม่ไร้ผล เป็นกรรมอันละเอียดที่สั่งสมไว้ในจิต^{๙๑}

เมื่อกรรมที่กระทำได้ถูกเก็บสั่งสมไว้ในจิตแล้ว ก็จะมีผลให้ได้รับผลแห่งกรรมนั้นอย่างแน่นอน ผลดังกล่าวเป็นผลที่ให้ผลตายตัว ไม่สลับสับเปลี่ยนและเคลื่อนย้ายไปเป็นอย่างอื่น ในทางพุทธศาสนาเรียกว่า “กฎแห่งกรรม” ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ก็มีคติความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมและผลที่เกิดจากกฎแห่งกรรมนั้นด้วยเช่นกัน ได้แก่ ตอนที่ท้าวทั้งหกปรึกษารื้อกันที่จะกำจัดสังข์ศิลป์ชัย เพราะกลัวสังข์ศิลป์ชัยจะไปถึงเมืองเบ็ญจาลก่อน และจะไปเล่าความจริงให้พระยาอุสุราชฟัง แล้วตนจะไม่ได้สิ่งต่างๆ ดังที่ใจปรารถนาไว้ จึงหลอกให้สังข์ศิลป์ชัยลงอาบน้ำ และได้ผลักสังข์ศิลป์ชัยตกน้ำ ซึ่งการกระทำดังกล่าวเป็นการกระทำความผิดชั่ว เมื่อนางสุมนทากลับมาถึงเมืองเบ็ญจาลแล้ว จึงได้เล่าความจริงให้พระยาอุสุราชฟัง เมื่อความจริงถูกเปิดเผย พระยาอุสุราชจึงได้สั่งลงโทษแม่ของท้าวทั้งหก รวมทั้งแม่ยาแฝดผู้ที่ทำเสน่ห์ให้พระยาอุสุราชลุ่มหลงรักใคร่ธิดาทิ้งหก และในที่สุดผลของการกระทำของท้าวทั้งหก แม่ของท้าวทั้งหก และแม่ยาแฝดก็ถูกกรรมที่กระทำตามสนอง ความว่า

ชื่อว่าไอศวรรเบื่อง	บอระเมलगเส่า กิติ
คือตั้งน้องหากฮู้	เห็นแจ้งไปปูน พระเอย
.....
พระก็ให้ตีมข้า	คนเคร่งหลาวแหลม
แลงงายโดย	ตั้งหมูเขาเลี้ยง
กรรมกะซังเกี่ยว	กองวายเวียนคอบ
โดยอึ่งเอ้า	ในน้ำเมื่อมัว ^{๙๒}

(เรื่องเบื่องสูง (ฟ้า) ถึงน้องรู้ก็ไม่อาจบรรยายได้ เมื่อพระยาอุสุราชฟังอย่างนั้นแล้ว ก็ครุ่นคิดหนัก จึงตรัสว่าพวกนี้ชั่วช้าจริงๆ ทำโทษเสียให้เข็ดหลาบ เลี้ยงยาก

^{๙๐} อก.ฉก. (ไทย) ๒๒/๓๓๔/๔๖๔.

^{๙๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับขยายความ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๓๖.

^{๙๒} ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๔), หน้า ๓๐๒.

และเปลื้องข้าวสุกด้วย จึงบอกให้ผู้เกี่ยวข้องไปจับใส่กุญแจมือมา ตำรวจวังจึงรีบไปจับมาด้วยการใส่โซ่ตรวน พ่อแม่เดือดร้อนทั่วหน้า ไหรนางเสน่หยาแฝดต่างถูกจองจำเข้าที่ขัง พระองค์ให้ระแวงระวังอย่างเคร่งครัด การเลี้ยงดูก็เลี้ยงอย่างหมู และขังไว้เหมือนอึ่งอ่างที่ถูกขังไว้ในที่แคบๆ มองอะไรก็ไม่เห็น)

ตามเนื้อความที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า เรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมมีจริง คนที่ทำความชั่วก็จะได้รับผลกรรมชั่วตอบแทน เมื่อความจริงปรากฏ ใครสร้างบาปกรรมใดไว้ก็จะได้รับผลแห่งบาปกรรมนั้นในภายหลังอย่างแน่นอน จะเห็นได้ว่าการที่ปราชญ์อีสานนำเอาคติความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม ขาดินขาดหน้า และนรกสวรรค์ มาเป็นเครื่องโน้มน้าวจิตใจให้คลายตามจนเกิดความเกรงกลัวต่อบาป หรือแม้แต่บาปกรรมที่เกิดทางใจมีการโกรธ เกลียดหรือเคียดแค้นต่อกันก็ไม่ควรทำเป็นต้น ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยก็สอนไม่ให้ทำบาปกรรมทางใจเช่นกัน ดังความว่า

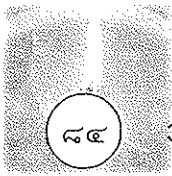
ยาได้หมางหมายหมั้น	เวรกันหลายชาติ
ลอนว่าบาปแบ่งให้	เวรใช้ชาติกัน บั๊
ให้ค่อยทำเพียรเว้น	ปาปิงการบาป
อดอ้อมไว้	ยาได้ฮ่าวทำ ^{๑๔}

(โกรธกันอย่างไรก็อย่าจองเวรกันเลย มิฉะนั้น กรรมเวรที่ก่อไว้ก็จะตามสนองกันในทุกชาติ ทางที่ดีคือต้องเว้นจากการทำบาปกรรมต่อกัน ให้อดทนและอย่ากระทำบาปเลย)

เพราะฉะนั้น คนเราจึงไม่ควรกระทำความชั่วโดยประการทั้งปวง เพราะการกระทำใดๆ จะมากหรือน้อยก็ตาม ผลที่เกิดจากการกระทำหาได้ไร้ผลไม่ กรรมและการให้ผลของกรรม (วิบาก) จึงมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เมื่อเราพิจารณาเปรียบเทียบผลสะท้อนของกรรมตามทฤษฎีแรงเหวี่ยงของวัตถุของนิวตัน (Sir Isaac Newton) ซึ่งกล่าวว่า หากเกิดแรงเหวี่ยงของวัตถุ ณ ที่ใด ย่อมจะเกิดแรงเหวี่ยงขึ้นในทันที^{๑๕} จากกฎของนิวตัน เราสามารถนำมาพิจารณากับกฎแห่งกรรมทางพุทธศาสนาแล้ว จะพบว่าผลของกรรมดีหรือกรรมชั่วก็เกิดจากผู้กระทำความกรรม หากผู้กระทำความกรรมหนัก ผลที่ได้รับก็ต้องหนักด้วยเช่นกัน กรณีตัวอย่างเรื่องกรรมหนักก็เป็นไปตามเรื่องทีกล่าวข้างต้นนั้นแล้ว

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๘.

^{๑๕} ชะลอ อุทกภาชน์, วิจัยพุทธปรัชญาเปรียบเทียบหลักวิทยาศาสตร์, (พระนคร : แพร่วิทยา, ๑๕๑๒), หน้า ๑๖๖.

นอกจากนี้ในเรื่องสังขศิลป์ยังช่วยให้เกิดความเข้าใจเรื่องกรรม ๔ ประเภท และการแบ่งกรรมออกเป็น ๓ ประเภทดังที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่ามีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก นั่นคือกรรมดำมีวิบากดำก็มี กรรมขาวมีวิบากขาวก็มี กรรมทั้งดำทั้งขาวมีวิบากทั้งดำทั้งขาว ฯลฯ จะเกิดเป็นกรรมต่างๆ ได้ ก็ต้องอาศัยการกระทำทางกาย ทางวาจา และทางใจ เพราะฉะนั้น กาย วาจา ใจ จึงมีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับกรรมทั้งดำและขาว โดยเริ่มจากใจเป็นตัวคิดหรือปรุงแต่ง (ตัวอย่างศึกษาได้จากยักษ์กุมภคณฑ์มองเข้าไปในปราสาทแล้วจิตเกิดปรุงแต่งจนควบคุมตนเองไม่ได้) หากเป็นกรรมดี (กุศล) ก็เกิดจากอำนาจของปัญญา หรือหากเป็นกรรมชั่ว (อกุศล) ก็เกิดจากอำนาจของกิเลสและตัณหา จากนั้นก็พูดออกไปหรือไม่ก็กระทำออกไปเลย โดยไม่ผ่านการพูดก็ได้ ซึ่งกรรมทั้งสองฝ่ายต่างก็จะมีผลแห่งกรรมเช่นเดียวกัน

ในเรื่องการให้ผลของกรรมสามารถศึกษาได้จากกรณียักษ์กุมภคณฑ์ ผู้ตกเป็นทาสของกามารมณห์ ด้วยหมายที่จะแย่งชิงนางสุมณฑากลับมาเป็นภรรยาของตนอีกครั้ง เนื้อความนี้ปรากฏในบทที่ ๑๐ ได้แก่มหายุทธกรรมนั้น โดยเริ่มที่ฝ่ายยักษ์กุมภคณฑ์ยกทัพติดตามสังขศิลป์ชัยด้วยกองทัพใหญ่มหึมา พอได้โอกาสยักษ์กุมภคณฑ์ได้แปลงกายเป็นไก่เป็นจำนวนแสนตัวจู่โจมเข้าอุ้มเอานางสุมณฑาให้ได้ แม้นางสุมณฑาจะห้ามไม่ให้รบกัน ก็ไม่อาจยับยั้งยักษ์กุมภคณฑ์ได้ ในที่สุดไก่จำนวนแสนตัวก็ถูกรบของสังขศิลป์ชัยตายหมด คงเหลือแต่ไก่กุมภคณฑ์ตัวจริงเพียงตัวเดียวผู้กำลังอุ้มเอานางสุมณฑาหนีไป สีไ้กับหอยสังข์ออกติดตามไปจนถึงตัวยักษ์กุมภคณฑ์ และยักษ์กุมภคณฑ์ก็เนรมิตพลยักษ์หมื่นตนออกมาต้าน คราวนี้ทำให้สีไ้ต้องแปลงสีหนาทจนแก้วหูแตกตายหมด และในที่สุดยักษ์กุมภคณฑ์ก็ถูกฆ่าตจากท้องฟ้าสู่ขุนเขาตาย ดังความว่า

มันก็กับกายปืน	เป็นไก่แสนตัว
คะนิงคะเนองลับ	ช่วงชิงนางได้
มะหามารอุ้ม	เอาเอาได้ตัวน
แยงสู่พื้น	กะดานด้นดั่งลม
.....
ใจม่วงม้อย	คิดเคียดลามเลิง
กอยคิงสวย	ยาดนางนำได้
จุนจุเกล้า	เถียงชมชามอด
น้อยนึ่งแก้ว	คาม้างมอดจม ^{๑๑}

^{๑๑} มัน จงเรียน, สังขศิลป์ชัย, หน้า ๒๓๔ - ๒๓๕.

(ยักษ์ได้แปลงร่างเป็นไก่แสนตัว บินล้อมรอบชิงอุ้มเอานางสุมนธาไปได้ และรีบหนีไปโดยด่วน ราวกับสายลม ที่แรกสังข์ศิลป์ชัยก็ตกใจ จึงบอกให้หอยสังข์กับสีหะวิ่งลัดหน้าจนถึงมหาสมุทร การต่อสู้เสียงดังก้องมหาสมุทร หอยสังข์ก็พ่นเปลวไฟใส่ หมู่มาร และสีหะก็ส่งเสียงร้องดังสนั่นหวั่นไหว เสียงดังก้องเข้าหูของหมู่มาร (ตัวปลอม) เป็นเหตุให้ถึงแก่ความตายทั้งหมด เหลือแต่ยักษ์กุมภภัณฑ์ (ตัวจริง) ผู้เดียว มหาสมุทร คลั่งมีดมัว และน้ำในมหาสมุทรก็เหือดแห้งหมด ใจยักษ์กุมภภัณฑ์ใกล้หมดความรู้สึก และได้โอบเอานางสุมนธามาเพื่อหอมแก้ม แต่ทำไม่ได้เพราะหมดแรงเสียก่อน ชั่วเดียวเดียวใจยักษ์กุมภภัณฑ์ก็ดับลง)

จากเรื่องของพระยายักษ์กุมภภัณฑ์ที่ยกนามากแล้ว ตั้งแต่ตอนไปลักนางสุมนธาจนถึงยักษ์กุมภภัณฑ์ถูกฆ่าตจากท้องฟ้าสู่ขุนเขาตาย ช่วยทำให้นักถึงหลักการในพุทธศาสนาที่ควรศึกษา ได้แก่ กรรมที่ให้ผลตามหน้าที่^{๙๓} และเป็นกรรมที่ให้ผลในปัจจุบันชาตินี้^{๙๔} อีกด้วย ซึ่งปรากฏชัดแก่ยักษ์กุมภภัณฑ์ปัจจุบันดังที่กล่าวแล้วข้างต้น เมื่อนำหลักกรรมนี้มาพิจารณาแล้วถือว่าเป็นกรรมที่ทำตามบทบาทที่มันให้ผล

ประเด็นเรื่องการให้ผลของกรรมสามารถศึกษาได้จากตัวละครทุกตัว นั่นคือการที่ตัวละครทุกตัวที่สามารถดำเนินชีวิตไปได้ ก็เพราะชนกรรมทำหน้าที่ของมันอย่างสมบูรณ์ อันหมายถึงกรรมที่ทำหน้าที่เป็นตัวกำหนดให้เกิดอย่างเดียว เมื่อทำหน้าที่เกิดแล้วก็เป็นอันหมดภาระหน้าที่ทันที เช่น การเกิดมาเป็นพระยาสุรราช เป็นสังข์ศิลป์ชัย เป็นยักษ์กุมภภัณฑ์ เป็นต้น ต่อจากนั้นก็ทำหน้าที่ของอุปถัมภ์กรรมรับช่วงทำหน้าที่ต่อไป ความตอนนีสมเด็จพะมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงอธิบายไว้ว่า *ชนกรรมนี้เปรียบด้วยบิดามารดา ผู้ยังบุตรให้เกิด ได้แก่ กุมโยนิ กรรมเป็นกำเนิดต่อนั้นไปเป็นอันสิ้นหน้าที่*^{๙๕}

ชนกรรมนี้เองที่เป็นกรรมกำหนดในการเกิดของมนุษย์ว่า จะเกิดในสุคติหรือทุคติก็แล้วแต่กรรมที่ทำมาในอดีตชาติ จากนั้นก็เป็นหน้าที่ของอุปถัมภ์กรรม หมายถึงกรรมที่มีหน้าที่สนับสนุนหรือส่งเสริมชนกรรม หรือเป็นกรรมที่คอยรับช่วงจากชนกรรมคอยแต่เติมเสริมสุขและทุกข์ให้แก่ผู้เกิดใหม่ จากนั้นก็เป็นหน้าที่ของอุปปีฬกรรม หมายถึงกรรมที่บีบคั้นหรือกรรมที่คอย

^{๙๓} มหามกุฏราชวิทยาลัย, *วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๓ ตอนจบ*, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๓๒.

^{๙๔} อง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๕๑.

^{๙๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *ธรรมปริจเฉทที่ ๒*, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๑๒๓.

ขัดขวางชนกรรมและอุปถัมภ์กรรมที่กำลังทำหน้าที่อยู่ และกรรมสุดท้ายคืออุปฆาตกรรม หมายถึงกรรมที่มีหน้าที่ตัดรอนจากกรรมอื่นๆ อุปฆาตกรรมมีลักษณะตัดรอน ได้แก่กรรมฝ่ายตรงกันข้ามที่มีกำลังแรง เข้าตัดรอนความสามารถของกรรมอื่นที่มีกำลังน้อยกว่าเสีย ห้ามวิบากของกรรมนั้นขาดไปแล้วเปิดช่องแก่วิบากของตน เช่น ปิตุฆาตกรรมของพระเจ้าอชาตศัตรูที่ตัดรอนกุศลกรรมของพระองค์เสีย เป็นต้น กรรมนี้จึงมีพลังแรงกว่ากรรมทั้ง ๓ ข้างต้น^{๖๐} เฉพาะเรื่องอุปฆาตกรรมสามารถศึกษาได้จากกรณีศึกษากุณภัยที่ถูกกรรมมาตัดรอนให้ชีวิตต้องมาถูกฆ่าตายตามที่กล่าวแล้ว ดังนั้น มนุษย์จึงมีความสุขทุกข์ที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ก็เพราะแต่ละคนได้กระทำความที่แตกต่างกัน กรรมจึงให้ผลคือเบา ปานกลาง และหนักซึ่งจะมีความแตกต่างกันออกไปด้วย

เรื่องสังข์ศิลป์ชัยได้เล่าเรื่องกรรมชนิดต่างๆ ที่มันทำหน้าที่ของมัน สุดแท้แต่ว่าละครตัวใดมีกรรมในอดีตเป็นอย่างไร ใครมีกรรมเบา ก็ให้ผลเบา ใครมีกรรมระดับกลาง ก็ให้ผลปานกลาง และใครมีกรรมหนัก ก็ให้ผลหนัก ยักษ์กุมภภัยผู้ทำกรรมหนักมาตลอดก็ได้รับผลกรรมคือความตายเป็นที่สุด ส่วนมเหสีทั้งหก หมอเสน่ห์ยาแฝด หรือแม้แต่ท้าวทั้งหก แต่ละคนล้วนทำกรรมที่แตกต่างกันออกไป จึงทำให้ได้รับผลกรรมหนักเบาแตกต่างกันไปด้วยเช่นกัน จากเรื่องที่เล่ามาแสดงให้เห็นว่าเรื่องกรรมและผลของกรรมมีจริง คนที่ทำกรรมดีหรือกรรมชั่วก็จะได้ผลเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วนั้นในภายหลัง นั่นคือไม่มีการแปรเปลี่ยนไปเป็นอย่างอื่นอย่างเด็ดขาด

๒.๒ คติความเชื่อนรกสวรรค์

คติความเชื่อนรกสวรรค์ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย มีกล่าวถึงเพียงเชื่อนรกขุมอเวจีมหานรกเท่านั้น โดยไม่กล่าวพรรณนาสภาพของนรกว่าเป็นอย่างไร อเวจีมหานรกในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยวรรณาคมมีปรากฏในบทที่ ๑๑ ได้แก่ภาคยุทธกรรมนั้น เป็นบันทึกกล่าวสอนวรรณาคมผู้ปกครองเมืองพญานาค มีแต่ใช้การปกครองแต่ไม่ยอมศึกษาหลักปกครองบ้านเมืองที่ดี จนทำให้ประเทศและประชาชนอ่อนแอ เมื่อสังข์ศิลป์ชัยตามไปรับนางสีดาจันทร์ผู้เป็นหลานกลับนครเบ็ญจาล เกิดการสู้รบกับสังข์ศิลป์ชัยและหลังจากพ่ายแพ้สังข์ศิลป์ชัยแล้ว เกิดสำนักมืดที่ได้กระทำไม่ดีต่างๆ ไว้มากในขณะที่ปกครองเมืองพญานาค จึงกล่าวขอร้องให้สังข์ศิลป์ชัยได้กรุณาสั่งสอนสิ่งดีงามให้ฟัง ความว่า

อันใดแท้

เป็นคุณคงปะเสียด

ขอแก่พระย้าแก้ว

กุนาข้าสั่งสอน แต่ถ้อน

(หลักการปกครองอันใดที่เป็นคุณอันประเสริฐ ขอให้ธรรมิกราชเจ้า โปรดเมตตา
สอนสั่งด้วยเถิด ด้วยข้าพุทธเจ้าเกิดมาแก่เปล่าไม่รู้อะไรเลย)^{๖๑}

^{๖๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับขยายความ, หน้า ๒๒๐ - ๒๒๑.

^{๖๑} มัน จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๒๖๑.

ต่อจากนั้น สังข์ศิลป์ชัยจึงได้กล่าวสอนนรภูณนาคให้มีความรู้หลักการปกครอง น้อมจิตไปในธรรม ๘ ประการ อย่าโลภมาก อย่าเบียดเบียนผู้อื่น อย่าเป็นโจรร้าย เพราะนั่นคือหนทางไปสู่ปรโลกเวจี ดังความว่า

เทือนี้ ลุงพำได้	เป็นอาดสงสาร
ทั้งแดนคอง	ชื่นชมสบายย่อน
ให้ท่านอารมณ์น้อม	ในท่มมทั้งแปด นั้นเนอ
อันนี้เป็นประโยชน์	หอมเกื้อยิตยาว แท้แล้ว
อันหนึ่งญาได้คิดโลพลัน	บังเบียดแสนสัตว์ ท่านเอย
ฝูงนี้เป็นทางถึงอะเวจี	บ่อเชียงเชิงฮ้อน
อันหนึ่งเป็นโจรแจ่ง	จ้งโฮฮ้ายเฮ่ง
ของเพื่อนเมี้ยน	แพงไว้ญาซิง เจ้าเอย ^{๒๖}

(บัดนี้ พระเจ้าลุง (วันนูลา) ก็ได้เป็นเจ้าผู้ครองนครอโนราธแล้ว ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ก็ฝากความหวังว่าจะอยู่สุขสบายด้วยฝีมือ (บารมี) พระเจ้าลุง จึงขอให้ท่านดำรงตนอยู่ในธรรม (ศีล) ๘ ประการ ซึ่งจะช่วยให้อยู่เย็นเป็นสุขอย่างยั่งยืนโดยแท้ อนึ่ง อย่าโลภมาก อย่าเที่ยวเบียดเบียนผู้อื่น เพราะนี่คือ หนทางสู่ปรโลกเวจีโดยแท้ อีกประการหนึ่ง อย่าเป็นโจรร้ายที่ฉกชิงข้าวของคนอื่นที่เขารักและหวงแหน)

จากเนื้อหาคำสอนของสังข์ศิลป์ชัยที่สอนนรภูณนาคเกี่ยวกับนรกที่ชื่อว่า อเวจี ถือว่าเป็นการสะท้อนให้ทราบแนวคิดอันเป็นคติความเชื่อหลักทางพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี เพราะเมื่อกล่าวถึงนรกอเวจีแล้วทุกคนจะรู้สึกกลัว ไมกล้าทำบาปหรือความชั่วอื่นๆ ได้อีกมาก ซึ่งความคิดเรื่องนี้ก็ตรงกับหนังสือวรรณกรรมพุทธศาสนาเรื่อง “โลกนาถทีปนี” ที่กล่าวถึงนรกขุมนี้ในชื่อว่า มหานรกอเวจี (นรกที่ปราศจากความเบาบางแห่งทุกข์) ซึ่งเป็น ๑ ในจำนวน ๘ ขุม ไว้อย่างละเอียดที่มีส่วนทำให้มองเห็นภาพอันน่ากลัวต่อนรกขุมนี้ว่า^{๒๗} “มหานรกอเวจี เป็นนรกขุมที่ใหญ่ที่สุด มีลักษณะเป็น ๔ มุม มีประตูอยู่ ๔ ทิศ ล้วนเป็นเหล็กร้อนแดง กว้างและสูงเป็นจัตุรัสด้านละ ๑๐๐ โยชน์ เหล็กหนา ๙ โยชน์ ล้อมรอบไปด้วยกำแพงเหล็กถูกเป็นเปลวไฟ เสวยกรรมไปตามอิริยาบถของตน ถ้าเคยยืนทำบาปไว้ก็ต้องมายืนเสวยทุกข์อยู่ ถ้าเคยเดินทำบาปไว้ก็ต้องมาเดินเสวยทุกข์อยู่ จนกว่าจะสิ้นกรรม โดย

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๔.

^{๒๗} พระธรรมธีรราชมหามุนี (วิลาส ญาณวโร), โลกนาถทีปนี ที่พึ่งอันเที่ยงแท้แห่งโลกทั้งสาม โลกนรก โลกมนุษย์ โลกเทวดา, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๓๘), หน้า ๓๗.

ผู้มาเกิดในนรกขุมนี้คือผู้ที่ทำอนันตริยกรรม ๕ ประการ คือ ฆ่ามารดา ฆ่าบิดา ฆ่าพระอรหันต์ ทำพระพุทธเจ้าให้ห่อพระโลหิต ยุยงสงฆ์ให้แตกกัน”

จากเนื้อความที่ปรากฏในพระมาลัยผู้เปิดประตูนรก-สวรรค์และที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกต่างพรรณนาให้เกิดความกลัวต่อสภาพของนรกโดยเฉพาะอเวจีมหานรกได้เป็นอย่างดี ส่วนอเวจีในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยไม่ได้กล่าวถึงสภาพของนรกแต่อย่างใด เพียงแต่เอ่ยชื่อนรกอเวจีเท่านั้น จึงพอกล่าวได้ว่าการที่สังข์ศิลป์ชัยได้กล่าวสอนนรกนาคเกี่ยวกับหลักการปกครองบ้านเมือง ให้มีจิตน้อมไปในธรรมทั้งแปด ไม่โลภมาก ไม่เบียดเบียนผู้อื่น และไม่ทำตัวเป็นโจรร้าย หากไม่ปฏิบัติตามหลักการเหล่านี้แล้วก็จะเหตุดีให้เดินไปสู่นรกอเวจี การที่สังข์ศิลป์ชัยเอ่ยถึงเฉพาะชื่อนรกอเวจินั้นวิเคราะห์ได้ว่า นรกอเวจีเป็นที่รับรู้และเข้าใจถึงสภาพของนรกชั้นนี้เป็นอย่างดี แค่เอ่ยชื่อก็เกิดความเกรงกลัวที่ไม่ทำกรรมชั่วแล้ว เพราะฉะนั้น ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยจึงเอ่ยเพียงชื่อนรกอเวจีเท่านั้น ก็เป็นเหตุให้นรกนาคเกิดความเกรงกลัวและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของสังข์ศิลป์ชัยด้วยดี ตามรายละเอียดที่ปรากฏในเรื่องแล้ว

ส่วนคติความเชื่อสวรรค์ในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย เป็นการสะท้อนเรื่องคติความเชื่อที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า เมื่อมนุษย์ตายไปแล้ววิญญาณจะไปสู่สวรรค์ ดังความปรากฏในตอนที่ยักษ์กุมภภัณฑ์ถูกสังข์ศิลป์ชัยฆ่าตาย นางสุนันทาก็ขอให้วิญญาณไปสู่สรวงสวรรค์ ไม่ต้องกังวลอะไร บรรดาฝูง ลูกร หลานต่างก็มาร่วมงานหมดแล้ว ความว่า

ให้เจ้าคิดต่อตั้ง	ครองประเสริฐนिरพาน นั้นเนอ
อันที่เมียบลอยพลัด	อย่าคณิงดอมท่อน
อันที่นางจันทรน้อย	บุตรดาลูกมิ่ง เहांนั้น
นางก็พาเผ่าผู้	มาเมียนคาบพระองค์ นี้แล้ว
อันว่าราชาท้าว	หลานลุงไวยุเวก ก็ดี
มาช้อยเมียนคาบเจ้า	ทันพร้อมพรัมมวล นี้แล้ว
ยากนิงท่อน	หากลองอันประเสริฐ
ยาได้กลัวเกี่ยวเสื่อ	ผีย้ายปติ แท้ตาย
ยาได้อุกขลุกลัว	สงสารในโลก
ให้เจ้าคิดต่อตั้ง	เมืองแก้วยอดสวรรค์ ^{๒๔}

^{๒๔}ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๒๖๐.

(ขอให้ใจมุ่งสู่พระนิพพานที่ปราศจากเมียบ่อยไปอย่าไปคิดถึง ส่วนศรีดาจันทรลู่รักนั้น นางก็มาเก็บศพด้วย รวมทั้งไวยเวทหลานอีกคนก็มาช่วยงานด้วย อย่าคิดถึง อย่าได้คบหากับใคร เพราะเจ้าเป็นเหล่าผีร้าย อย่าได้เดือดร้อนนวนเวียนอยู่ในโลก ขอให้ใจมุ่งสู่สวรรค์)

มีอีกตอนหนึ่งที่วิไลสะท้อนให้เห็นคติความเชื่อสวรรค์ โดยกวีสะท้อนไว้ใน “สินไชยฉบับปราจีนบุรี : การศึกษาเชิงวิเคราะห์” ว่า การสร้างกุศลหรือความดีเป็นสิ่งทำยาก โดยเฉพาะความโกรธหากฆ่าไม่ได้ก็จะไม่เห็นยอดสวรรค์ ดังความว่า

อันว่า เป็นคนสร้าง	โกศลยากยิ่ง แม่เอย
อย่าได้มีโกธา	ฆ่าเสียจริงแท้
ก็จึงได้เมื่อเกิดขึ้น	ดาวดิงส์ดอมเทียม
ครั้นว่า ข้าโกธะบได้	บเห็นแท้ยอดสวรรค์ แม่เอย ^{๒๕}

(เป็นธรรมดาที่คนจะสร้างกุศลเป็นสิ่งยากยิ่ง ฆ่าความโกรธได้เมื่อตายไปจะได้ขึ้นสวรรค์ขึ้นดาวดิงส์ แต่หากฆ่าความโกรธไม่ได้ก็จะไม่ได้เห็นยอดสวรรค์)

นอกจากนี้แล้ว ในสังขศิลป์ชัยยังสะท้อนให้ทราบถึงคติความเชื่อสวรรค์ ได้เป็นอย่างดี ได้แก่กรณีนางสมณฑาได้กล่าวต่อศพยักข์กุมภกันท์ว่า ขอให้ดวงวิญญาณได้ไปอยู่บนสวรรค์และไปสู่นิพพานอันเป็นสิ่งสูงสุดของผู้ละโลกนี้ไปแล้วซึ่งล้วนแต่ปรารถนาไปอยู่และเข้าถึงทั้งสิ้น และการทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้คนตาย ก็เป็นคติความเชื่อว่าจะเป็นการนำไปสู่สวรรค์ได้เช่นกัน และทำให้คนตายมีความสุขจากการที่ญาติทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศลไปให้ ดังความว่า

แล้วจึงอุทิศกุศลน้อย	สังขะราชกุมาร
กับสุรสานาง	พ่อเดียวเป็นเจ้าของ
ครองเมืองบ้าน	แทนพระยาตนพ่อ
พระพ่อมุดมอดเมี้ยน	เมื่อฟ้าสู่สวรรค์
ยังแต่ราชาเจ้า	พระยาสังศรีสังขะราช
เสวยสืบสร้าง	เป็นเจ้าของแผ่นดิน
ในเมืองชั้น	เป็งจาลนัศเรศ
ตรงแทนแก้ว	คนเฝ้าสู่สลอน แท้แล้ว ^{๒๖}

^{๒๕}เบญจพร เรื่องเลิศบุญ, “สินไชยฉบับปราจีนบุรี : การศึกษาเชิงวิเคราะห์, หน้า ๒๐๒.

^{๒๖}ปรีชา พิณทอง, สังขศิลป์ชัย, หน้า ๔๓๗.

(แล้วจึงปราบดาภิเษกสังขยะราชกุมารกับน้องสาว ขึ้นครองราชย์สมบัติแทนพระราชบิดาผู้ไปสูสวรรคแล้ว ยังคงมีแต่พระสังขยะราชกุมารเท่านั้นครองนครเบ็ญจาลีสืบมา ซึ่งเป็นที่จงรักภักดีของคน เป็นจำนวนมาก)

๒.๓ คติความเชื่อบุญบาป

แม้คำว่า บุญบาป จะเป็นคำที่มีใช้แพร่หลายอยู่ก่อนแล้วในพุทธกาล และมีความหมายในทางโชคและความศักดิ์สิทธิ์ปนอยู่ด้วยกันก็ตาม แต่พระพุทธศาสนาปรับเข้ามาใช้ในความหมายเท่าที่ปรับเข้ากับหลักการของตนได้ และก็มีการใช้อย่างกลมกลืนเหมาะสมจนถึงทุกวันนี้ จนได้กลายมาเป็นคำสำคัญในการแยกการกระทำที่ว่า หากต้องการไปสวรรค์ให้ทำบุญ หรือหากต้องการตกนรกให้ทำบาป เป็นต้น ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยได้สะท้อนให้เห็นคติความเชื่อเรื่องบุญบาป ดังนี้

๑) คติความเชื่อบุญในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย

ในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยได้สะท้อนคติความเชื่อเรื่องบุญไว้ในหลายตอน โดยเฉพาะเรื่องความเป็นผู้มีบุญมาเกิด ซึ่งตรงกับความหมายของบุญตามหลักไวยากรณ์ที่ว่า บุญ เป็นคำคุณศัพท์ที่หมายถึง ผู้มีความดี หรือผู้มีความสุข ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือเมื่อพระยาสุรราชได้นางทั้ง ๗ ธิดาเศรษฐีมาอภิเษกเป็นมเหสีแล้ว ได้เชิญเสด็จมเหสีทั้ง ๘ (รวมนางจันทาด้วย) ไปพบแล้วบอกความประสงค์ว่า อยากได้ลูกชายหรือพระโอรสผู้มีบุญและมีความเก่งกล้าสามารถมาเกิดด้วย เพื่อจะไปตามพระกนิษฐาสุมณฑลกลับมานครเบ็ญจาลให้ได้ ขอให้มเหสีทั้ง ๘ ได้อธิษฐานให้คนมีบุญมาเกิดเป็นพระโอรสด้วย ดังคำพูดของพระยาสุรราชที่ตรัสต่อมเหสีทั้ง ๘ ตามข้อความที่แสดงถึงความปรารถนาอย่างแรงกล้า ว่า

ดูลาจอมขม่อมไท่	ทั้งแปดมเหสี พี่เอ๋ย
เขาก็เพิ่งแพงปะสงค์	ขอบพระทัยทั้งค้าย
บัดนี้เขาก็ปาณาได้	บุตรดาตนปะเส็ด
ทงเดชก้า	ลือล้าโลกคน แท้แล้ว
ให้ผาบแพ้	ทรเทพกัณดาร
เจ็บเพื่อมารมาแหง	ข่มเอาพระองค์น้อง
เขาก็หวังกัตก้า	หนมันมีย่อน
ก็บ่อแล้วปะโยชนย่อน	ยังเกี่ยวกิดทวง แท้แล้ว ^{๒๓}

^{๒๓}มัน จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๖๑.

(ดูก่อนมเหสีทั้งแปดผู้ที่เรารักมาก บัดนี้เราปรารถนาลูกชายผู้ประเสริฐ มีเดชกล้า และเป็นที่ยู้งักกันทั้งโลก ให้ปราบชนะศัตรูหมู่มาร เจ็บใจนักที่มารข่มเหงน้องสาว เราหวังจะจัดการกับมันอย่างไมลดละ ถึงอย่างนั้นก็ยิ่งเจ็บใจอยู่มาก ขอให้น้องทุกคนปรารถนาที่จะได้ยอดคนและมีบุญมากมาเกิดด้วย หากใครมีบุญมากได้ลูกชายผู้ประเสริฐ เราจะแต่งตั้งผู้นั้นเป็นมเหสีเอกแต่เพียงผู้เดียว)

หลังจากพระยาสุรราชผู้เป็นจอมแห่งนครเบ็ญจาลได้สั่งมเหสีทั้ง ๘ แล้ว จากนั้นมเหสีทั้งหมดต่างก็ไปกระทำพิธีกรรมต่างๆ เพื่อให้ได้พระโอรสผู้ที่มีบุญมาเกิดด้วย แต่สำหรับนางจันทากับนางสุนก่อนขอได้กระทำพิธีกรรมที่พิเศษและแตกต่างไปจากมเหสีองค์อื่นๆ โดยเฉพาะนางสุนเธอผู้มีความจงรักภักดีต่อพระสวามี คือหวังที่จะนำพระกนิษฐาสุมณฑลกลับมาให้ได้ จึงได้ตั้งใจปฏิบัติตนอย่างดีที่สุดในวันนั้น ด้วยการทรงสรองสนานชำระพระวรกายให้สะอาดแต่งองค์ทรงเครื่องที่เหมาะสม จากนั้นก็สมาทานศีล สวดมนต์ เจริญจิตภาวนา และประกอบความดีอื่นๆ อีกเป็นพิเศษ ซึ่งการปฏิบัติอย่างนี้ก็ตรงกับวิธีการสร้างบุญด้วยการให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา ต่อจากนั้นจึงได้ตั้งจิตมั่นอธิษฐานต่อพระอินทร์ ด้วยความหวังว่าอานิสงส์อันเกิดจากการบำเพ็ญบุญในครั้งนี้ จักได้พระโอรสผู้ที่มีบุญบารมีมากมาเกิดด้วย ตั้งความว่า

เมื่อนั้น ออละใหม่หน้า	น้อยนาตนางสุน
นางก็สะมาทานศีล	พำพาวะนาน้อม
แล้วจึงอะทิตถานน้อม	เถิงองค์อินทราชา
ขอหน่อฟ้า	บุญยกกว้างเกิดดอม แต่ถ้อน ^{๒๔}

(คราวนั้น นางสุนผู้เลอโฉม ก็สมาทานศีลและภาวนา แล้วจึงอธิษฐานต่อพระอินทร์ ขอให้เป็นผู้เป็นยอดคนและมีบุญมากมาเกิดด้วยเถิด)

นอกจากนี้คติความเชื่อเรื่องบุญ ยังมีอิทธิพลไปถึงการจารหรือจารึกอักษรเพื่อบูชาธรรมและบูชาพระรัตนตรัย โดยมีความเชื่อว่าจักได้บุญมากอีกด้วย ในประเด็นนี้มีคำนิยามของ จารุบุตร เรื่องสุวรรณ ที่เขียนลงในหนังสือสังข์สีลปชัยฉบับ ปรีชา พิณทอง ว่า วรรณกรรมอันเนื่องมาจากนิทานชาดก หรือเป็นคติคำสอนเกี่ยวเนื่องกับทางพุทธศาสนา ทางภาคอีสานถือว่าเป็นผลจากการทำงาน (การจารหรือจารึกอักษรลงบนใบลาน) เพื่อ “บูชาธรรม” หรือ “บูชาพระรัตนตรัย” เป็นงานเสียสละไม่คิดหวังผลตอบแทน จึงจะได้บุญมาก ดังมีคำกลอนว่า

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑.

ถวาย มหาคุณเจ้า
เป็นตั้ง ดวงประทีปใต้

ทั้งสามสุดเกษ
ตาสลั่งส่องเห็น^{๒๔}

การที่คนไทยผู้เป็นพุทธศาสนิกชนกระทำความดีต่างๆ ที่เรียกว่า “บุญ” ส่วนมากมักนึกถึงผลที่จะเกิดและติดตามตัวไปในอนาคตเสมอ นั่น คงเป็นไปตามหลักปรัชญาพุทธที่เกี่ยวกับคำสอนของพุทธศาสนาที่ว่าด้วยเรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด กรรมหมายถึงการกระทำที่เป็นได้ทั้งบุญและบาป ซึ่งส่งผลโดยตรงถึงผู้กระทำ ส่วนการเวียนว่ายตายเกิด หมายถึง บุญหรือบาปที่บุคคลกระทำจะส่งผลไปตลอดชั่วชีวิตของทุกๆ คน^{๒๕} ดังนั้น ความเชื่อเรื่องการทำบุญและสั่งสมบุญจึงเป็นเรื่องที่แพร่หลายอย่างกว้างขวางในประเทศไทย คนไทยโดยทั่วไปมักจะคิดว่าสิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตของตน ไม่ว่าจะเป็นความมีหน้าตาดี ความรวย ความสุข หรือเรื่องใดๆ ก็ตาม ล้วนเป็นผลมาจากการสร้างบุญมามากน้อยต่างกันแค่ไหน คนไทยมองในแง่ของผลบุญได้ทั้งสิ้น ถ้าพิจารณาจากหลักธรรมของพุทธศาสนาแล้ว คนแต่ละคนก็เป็นผลมาจากการสั่งสมบุญทั้งในอดีตและปัจจุบัน หรือพูดง่ายๆ ก็คือแต่ละคนมีบุญกรรมของตนเอง การกระทำใดๆ ในปัจจุบันคือความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงผลบุญ หรือกรรมของตนให้เป็นไปในทางที่ดีขึ้น เพื่อไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดของพุทธศาสนา^{๒๖} ความเชื่อเช่นนี้จึงเป็นเหตุให้คนไทยพยายามทำบุญในปัจจุบันให้มาก ด้วยมีความหวังว่าจะไปเกิดในชาติหน้าเป็นคนมีหน้าตาดีหรือร่ำรวยและเป็นสุขมากกว่าทุกวันนี้

ที่กล่าวมาทั้งหมดเป็นการกล่าวถึงเรื่องบุญที่เป็นการทำความดีทั่วไป นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงการทำบุญอุทิศผลบุญ (เฉพาะเจาะจง) ไปให้แก่ผู้ตายอีกด้วย ซึ่งตรงกับเรื่องพระมาลัยที่เดินทางไปเที่ยวนรก แล้วผู้ตกรนรกได้ฝากให้ท่านได้บอกญาติๆ ทำบุญอุทิศหาด้วย และได้กลับมาเป็นวิฑูรย์วิฑูรย์โพธิญาณมาตลอดมา ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยมีปรากฏในตอนที่สังข์ศิลป์ชัยจะนำเอาคือนางสุนันทากลับนครเบ็ญจาล แต่นางสุนันทาได้แสดงความอาลัยอาวรณ์ไม่ยอมจากยักษ์กุมภภัณฑ์ผู้สามี สังข์ศิลป์ชัยจึงได้ต่อว่านางสุนันทาด้วยความรักของพระบิดาว่า พ่อบ่นถึงอาวันละหลายพันครั้ง เวลาเช้าเมื่อทำบุญทำทานอะไรก็กรวดน้ำอุทิศบุญกุศลไปให้คิดว่าอาตายแล้ว ตั้งความว่า

คิดเมื่อพระวอระปีตาต่าน	วันพอพันเล่า
ขุ่นอยู่ล้อม	หลายชั้นบ่อบาน
ส่องคำเข้า	พระองค์ทอดทานของ

^{๒๔}ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย, คำนิยม หน้า ๗.

^{๒๕}A. Thomas Kirsch, “Complexity in the Thai Religious System : An Interpretation”, Journal of Asian Studies, XXXVI (February 1997). แปลโดย บุญจิรา ถึงสุข, จุลสารไทยคดีศึกษา, สิงหาคม ๒๕๒๘, : ๗.

^{๒๖}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

พระกัจจามณ์มคิล	ชูวันเวนเข้า
ก็บ่อมมีใผอู้	เป็นตายต่านข่าว
เจ้าญาดน้ำ	บุญยู้ฮอดพระอรอน แท้แล้ว ^{๑๖}

(นึกถึงพ่อบ่นถึงอาบับเป็นพันครั้ง แม้จะมีเสนาล้อมรอบก็ไม่มีใจเบิกบานเลย ในเวลาเช้าก็ตักบาตรทานวัตถุสิ่งของ ในวันพระก็เจริญธรรมรักษาศีลไม่เคยขาด ก็ไม่รู้ว่ามีชีวิตอยู่หรือไม่ พระองค์ได้ทรงทำบุญกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลไปให้)

๒) คติความเชื่อบาปในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย

คติความเชื่อบาปที่ปรากฏในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย เป็นบาปในเชิงสังคัมและเป็นบาปที่เคยกระทำในอดีต แล้วบาปนั้นกลับสนองหรือให้ผลปัจจุบัน โดยกวีท่านใช้คำว่า เวร แทนคำว่า บาป ความเต็มของบาปเชิงสังคัมก็คือเมื่อยักษ์กุมภภัณฑ์ลักนางสุมณฑาไปอยู่กินฉันทสำมิภรรยาแล้ว จนมีลูกสาวด้วยกันหนึ่งคนชื่อนางสีดาจันทร์ ต่อมาสังข์ศิลป์ชัยได้ติดตามไปจนถึงเมืองอโนราธ และได้ขอร้องนางสุมณฑากลับเมืองเบ็ญจาล แต่นางจะไม่ยอมกลับด้วย สาเหตุที่นางสุมณฑาไม่ยอมเดินทางกลับเมืองเบ็ญจาล และนางสุมณฑาแสดงอาการมีใจอยู่กับฉันทสำมิภรรยาครองรักกับยักษ์กุมภภัณฑ์นี้เอง เป็นเหตุให้สังข์ศิลป์ชัยต่อว่านางสุมณฑาอย่างรุนแรง เพราะการกระทำของนางสุมณฑาในสมัยนั้นถือว่าเป็นบาปหนักอย่างยิ่ง และเป็นการผิดศีลผิดคองหรือจารีตประเพณีอย่างร้ายแรง และห้ามมรรคผลนิพพานอีกด้วย ดังความว่า

บัดนี้ อาได้มาเกือก้าว	บอริสาจกุมพันธ์
เฮียกว่าเป็นเสนาหา	บ่อไซ่คองคุณแก้ว
อาจักฮามเห็นห้อง	นิระพานดอมเผิ่น
ด้วยเหตุเจ้าเสพซ้อน	สวงฮ้ายบาปหนา แท้แล้ว ^{๑๗}

(แต่บัดนี้อาได้ไปเกลือกกัลัวกับยักษ์กุมภภัณฑ์ที่เป็นฝ่ายผีร้าย ซึ่งเป็นความรักที่ไม่ถูกต้องตามทำนองครองธรรม อันจะส่งผลให้ไม่สามารถบรรลุมรรคผลนิพพานเช่นคนทั้งหลายได้ เพราะอาไปมีสามีอยู่กับผีร้ายบาปหนา (ยักษ์กุมภภัณฑ์)

บาปอีกนัยหนึ่งที่ปรากฏในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย เป็นบาปที่เกิดจากบุคลิกลักษณะที่ปรากฏออกมาเป็นพฤติกรรมไม่ดี ได้แก่ ตอนที่ท้าวเวสสุวรรณดูดายักษ์กุมภภัณฑ์ผู้ยังหลงรักนางสุมณฑาอย่างไม่รู้ลืม แม้ท้าวเวสสุวรรณจะสั่งสอนอย่างไรยักษ์กุมภภัณฑ์ก็ไม่เชื่อฟัง ท้าวเวสสุวรรณจึงโดดเตะปากง้ำของยักษ์

^{๑๖} มั่น จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๑๕๙.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๙

กุมภภัณฑ์พร้อมกับคู่ค้าอีกว่า ยักษ์กุมภภัณฑ์มีชาติเชื่อง่าย มีความซื่อที่โหดร้าย (หิณะโหดป่าปึง) ไม่ใช่เผ่าพันธุ์เดียวกับท้าวเวสสุวัณ มีนิสัยทะเล่สิ่งตั้งตังเหมือนลิง ตั้งความปรากฏในเรื่องว่า

มิ่งนี้แนวถ้อยฮ้าย	หิณะโหดป่าปึง
มีไซ่แนวเดียวกู	ต่างพงศ์พันธุ์เชื้อ
เทียมตั้งโจไรฮ้าย	ชายทะเลชาติชั่ว
สอนบ่อได้	ลวนสิ่งตั้งลิง แท้แล้ว ^{๙๔}

(มิ่งนี้ช่างเถื่อนถ้อยชั่วช้าเลวทรามเสียจริงๆ กูไม่อาจยอมรับมิ่งเป็นญาติได้ เพราะดูแล้วมิ่งนี้เปรียบเหมือนโจรร้าย เป็นชายชั่ว สั่งสอนอบรมไม่ได้ ทะเล่สิ่งตั้งตังเหมือนลิง)

บาปที่จะกล่าวถึงนี้เป็นบาปของพระยาอุสุราช ผู้ขับไล่พระมเหสีกับพระราชโอรสออกจากเมือง ซึ่งเป็นบาปอีกนัยหนึ่งที่ปรากฏในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย เป็นการกล่าวถึงเรื่องราวในอดีตที่นางสมุณฑานำมาเล่าเพื่อปลอบประโลมพระยาอุสุราช หลังจากที่นางได้กลับมาสู่นครเบ็ญจาลแล้ว โดยที่นางกล่าวถึงเรื่องที่เคยเกิดแล้วในอดีตว่า มีพระราชองค์หนึ่งนามว่าสิริราช มีพระราชธิดาผู้เป็นที่รักมาก รู้กันไปทั่วว่าเป็นคนมีรูปสิริโฉมมาก ภายหลังได้เสียบบุตรสาวสุดที่รักไป เพราะนางเป็นคู่สร้างคู่สมกับท้าวสิริไชย์ แล้วท้าวสิริไชย์ก็พาลูกสาวขียนต์หนีไปเป็นเวลานาน เมื่อหมดเวรจึงได้กลับคืนมาหาพ่อ ซึ่งเรื่องที่เกิดขึ้นก็คล้ายกับนางสมุณฑานผู้ถูกยักษ์กุมภภัณฑ์ลักหนีไป ความว่า

นางนั้น แน่นก้อมแก้ว	ท้าวชื่อสิริไชย์
บิตรตนนิมิตต์	เยื้องพระองค์เอาแก้ว
ลุนเล่าเส็นสมรแก้ว	เก็งยาลูกมิ่ง
ท้าวต่างตุ้ม	ขนต์ย้ายยั้งลม
ข้ามขอบฟ้า	หลายถ่ายเจียรกาล
พอเมื่อเวรังคาย	คอบนามิแท้
อันหนึ่ง เกงจักเสียวะสัตรเจ้า	ใจเมืองเหมือนท่า
เคาะห้คาดเข้า	ปีฮ้ายฮ่วมมา พระเอย ^{๙๕}

(พระธิดาเป็นคู่สร้างคู่สมกับท้าวสิริไชย์ ซึ่งฝันเหมือนพระองค์ ภายหลังเสียบลูกสาวสุดที่รักไป โดยที่ท้าวสิริไชย์ได้พาขียนต์หนีไปเป็นเวลานาน เมื่อหมดเวรแล้ว

^{๙๔} ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๓๙๕.

^{๙๕} มัน จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๑๐.

จึงกลับมาหาพ่อ หนึ่งเกรงว่า พระองค์ (พระยาสุรราช) จะเสียนางสุนันทาเหมือน
กับพระสิริราช เพราะปีนี้เป็นปีเคราะห์มาถึงพอดี)

บาปอีกนัยหนึ่งที่ปรากฏในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย เป็นบาปที่พระมเหสีจันทาได้ยกเรื่องนางสิบสอง
มาเปรียบเทียบกับชีวิตพระองค์ สาเหตุที่ทำให้ครอบครัวของพระองค์มีการพลัดพรากจากกันนั้น ก็คง
คล้ายกับเรื่องนางสิบสอง เพราะนางสิบสองทำให้ชีวิตของพ่อแม่มีแต่ความทุกข์ยากลำบาก ข้าวก็
ไม่มีจะกิน นอนก็นอนไม่หลับ พ่อกับแม่จึงคิดนำลูกไปทิ้งป่า พ่อต้องการนำลูกไปทิ้งอย่างแน่นอน
ส่วนแม่มีความรู้สึกที่ไม่อยากนำลูกไปทิ้ง ความว่า

เหลือที่เมียมอบเนื้อ	ขายอ้อยเอาหิน ก็ตายแล้ว
มันป่อยอมยังขอ	แอ้วเอาไปถ่ม
แล้วเล่าลอยเอาอุ้ม	ทิ้งจูงบ้างเจ็ย
ไปป่าไม้	โกพันปะเทศคน ^{๖๖}

(เมียได้อ้อนวอนขอร้องและทำวิถีทางเพื่อยับยั้ง แต่สามีไม่ยอมยังยืนกรานที่
จะนำลูกไปทิ้ง จากนั้นก็พาลูกไปทิ้งอุ้ม ทิ้งจูงมือ ทิ้งให้ซี้คอ เข้าไปในป่าที่ไกลเกินกว่าที่
มนุษย์จะไปพบได้)

บาปอีกนัยหนึ่งที่ปรากฏในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย เป็นตอนที่สังข์ศิลป์ชัยพูดกับป่าและแม่ว่า ให้
เลิกโกรธพ่อคือพระยาสุรราชเสีย เพราะนี่เป็นธรรมชาติของโลก เหมือนพระอาทิตย์ขึ้นแล้วไม่เคย
หยุดนิ่ง หรือเหมือนน้ำมีขึ้นมีลง ฉะนั้น และยังได้เปรียบกับการมีครอบครัว หากถึงคราวเวร (บาป)
มาถึง ความไม่แน่นอนก็เกิดขึ้น ความว่า

แม่เนื้อเป็นคนล้าง	สมพะไม่มีเที่ยง เดียวตาย
ล้างเพื่อล้าง	ฮามหม้ายญูสะเทิน แท้แล้ว
เป็นเพื่อเวรล้าง	ขำมามีหลุด
ล้างเพื่อซักยั้งเพียง	พอยชำระหายแห่ง ^{๖๗}

(ถึงแม้ว่ามีบุญวาสนาเป็นสามีภรรยา ก็ตาม บางครั้งก็อาจเลิกรากันได้ ทั้งนี้
เป็นเพราะมีเวรตามทัน หรือว่าบางครั้งแม้จะรักกันมากก็ยังไม่หนีห่างกันได้)

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔๐.

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔๕.

เพราะฉะนั้น จึงพอสรุปความได้ว่า คติความเชื่อเรื่องบุญบาปล้วนเป็นคติความเชื่อที่เนื่องมาจากคำสอนในพุทธศาสนาทั้งหมด โดยเริ่มจากคติความเชื่อบุญที่เป็นคุณศัพท์ ซึ่งหมายถึงผู้มีความดี หรือผู้มีความสุข ผู้มีคุณลักษณะดังกล่าวในเรื่องได้แก่สังข์ศิลป์ชัย บุญในความหมายที่หมายถึงการให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา บุญที่เกิดจากการทำเพื่อเป็นพุทธบูชาด้วยการจารหรือจาริกตัวอักษรลงในใบลาน โดยเชื่อว่าเป็นการทำบุญที่มีอานิสงส์มาก และบุญที่เกิดจากการทำบุญแล้วอุทิศบุญไปให้ผู้ตายจากโลกนี้ไปแล้ว ส่วนคติความเชื่อบาป เริ่มด้วยบาปที่เป็นบาปในเชิงสังคม คือมีความเชื่อว่ายักษ์กุมภภณฑ์เป็นมารหรือเป็นคนบาป มนุษย์จึงไม่ควรไปสมาคมด้วย หากไปสมาคมด้วยจัดเป็นบาปอย่างยิ่ง เป็นบาปถึงขั้นห้ามมรรคผลนิพพานเลยทีเดียว นอกจากนี้จากการศึกษาความหมายทั้งบุญและบาป จะเห็นว่ากวีท่านมีความชาญฉลาดมาก แทนที่ท่านจะใช้คำๆ เดียวอธิบาย ท่านใช้คำหลายคำแต่สามารถนำไปสู่ความหมายเดียวคือบุญและบาปเท่านั้น เช่น บุญที่เป็นคุณศัพท์ของมนุษย์ บุญหมายเอาการกระทำที่ให้เกิดบุญ หรือท่านใช้คำว่า เวร แทนคำว่า บาป ซึ่งช่วยให้การสอนเรื่องบุญและบาปดำเนินไปได้อย่างราบรื่น ลุ่มลึก และลึกซึ้งเป็นอย่างยิ่ง

จากการนำเสนอรายละเอียดที่กล่าวมาข้างต้น เป็นเครื่องยืนยันได้ว่าวรรณกรรมอีสานเรื่องสินไซหรือสังข์ศิลป์ชัยเป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เพราะเป็นเรื่องที่กล่าวถึงกรรม ผลของกรรม นรก สวรรค์ บุญ และบาป ซึ่งผู้ประพันธ์ได้เสนอผ่านตัวละครทุกตัวที่ปรากฏในเรื่องได้อย่างเนียนสนิท เป็นเหตุให้ผู้อ่านเพลิดเพลินไปกับตัวละคร จนตัวละครในตอนนั้นๆ เป็นจริงตามนั้น ในท้ายสุดของบทความนี้ผู้เขียนขอสรุปเนื้อหาหลักทางพุทธศาสนา ที่ผู้ประพันธ์ได้เสนอผ่านตัวละครตัวสำคัญได้แก่ ยักษ์กุมภภณฑ์ ซึ่งเป็นตัวละครที่ผู้ประพันธ์ได้นำมาเปิดฉากของเรื่องได้อย่างตื่นตันทึ่งก็เพราะยักษ์กุมภภณฑ์ไม่ระวังจิต ปล่อยจิตให้ปรุงแต่งไปตามกามารมณ์ที่เข้ามาล้อมจิต หรือปล่อยจิตให้ไหลไปตามอารมณ์ (กาม) ที่มากกระทบจิต เป็นเหตุให้ยักษ์กุมภภณฑ์ยับยั้งจิตไม่ได้ จึงได้ไปลักเอานางสุมณฑาน้องสาวของพระยาสุรราชเจ้าผู้ครองนครเบ็ญจาล ไปครองรักเป็นสามีภรรยาที่เมืองยักษ์ ยักษ์กุมภภณฑ์เป็นผู้ทำกรรมหนักหรือบาปหนักที่เกิดจากภัยมืดบอดภายในคือความไม่รู้เท่าทัน (อวิชชา) อารมณ์ที่มากกระทบจิต และสุดท้ายยักษ์กุมภภณฑ์ก็มาตายเพราะการกระทำของตนเอง เพราะฉะนั้น จึงสรุปจบตามคำเตือนใจที่ช่วยสื่อหลักการสำคัญของพุทธศาสนา และเนื้อเรื่องสินไซที่กล่าวมาแล้วมาข้างต้น ความว่า

“ไม่มีความมืดบอดใด จะมืดมนเท่ากับความมืดบอดและมัวเมาในวัย
ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข และทรัพย์สินสมบัติภายในใจของมนุษย์ ไม่มีภัยมืดอันใด
จะมืมหันต์ (ยิ่งใหญ่) เทียบเท่ากับภัยมืดที่เราเป็นผู้ก่อมันขึ้นมาเอง”

หนังสืออ้างอิง

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกภาษาไทย พร้อมอรรถกถาแปล ชุด ๙๐ เล่ม, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

กัญญา บุรีรัตน์, สังข์ศิลป์ชัย : การวิเคราะห์วิจารณ์เชิงประวัติ, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๓๒.

ชะลอ อุกกษาชน, วิจัยพุทธปรัชญาเปรียบเทียบหลักวิทยาศาสตร์, พระนคร : แพรววิทยา, ๑๕๑๒.

ทรงศักดิ์ ปรารงค์วัฒนกุล, รายงานการสัมมนาวิชาการ วรรณกรรมลานนา เล่ม ๑, เชียงใหม่ : โครงการตำรามหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๗.

เบญจพร เรืองเลิศบุญ, สินไชยฉบับปราจีนบุรี : การศึกษาเชิงวิเคราะห์, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๐.

ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย, อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๔.

พระธรรมธีรราชฆาตมุนี (วิลาส ญาณวโร), โลกนาถทีปนี ที่พึ่งอันเที่ยงแท้แห่งโลกทั้งสาม โลกนรก โลกมนุษย์ โลกเทวดา, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๓๘.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับขยายความ, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พรรณเพ็ญ เครือไทย, บรรณาธิการ, วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา, กรุงเทพมหานคร : โอเอสพรีนติ้งเฮ้าส์, ๒๕๔๐.

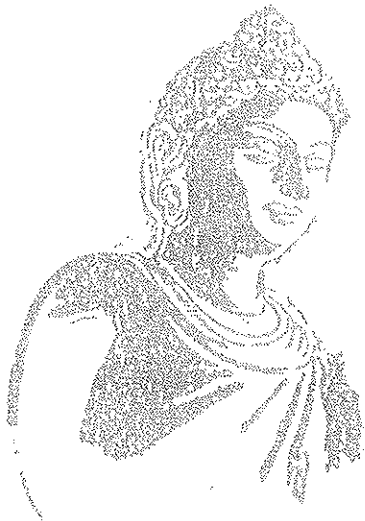
มัน จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, มปป.

มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๓ ตอนจบ, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมปริจเฉทที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

สิริวัฒน์ คำวันสา, อีสานปริทัศน์ (อีสานคดี ๒), กรุงเทพมหานคร : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๔.

A. Thomas Kirsch, "Complexity in the Thai Religious System : An Interpretation", Journal of Asian Studies, XXXVI (February 1997).

ปรากฏการณ์บิกแบงในมุมมองของ พระพุทธศาสนา

นายสามารถ สุขุประการ

วศ.บ., พธ.ม. (พระพุทธศาสนา)

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บทนำ

ทฤษฎีบิกแบงเป็นทฤษฎีที่นักวิทยาศาสตร์ในปัจจุบันยอมรับว่า สามารถอธิบายจุดกำเนิดของจักรวาลได้ดีที่สุดในทฤษฎีกล่าวว่าจักรวาลเกิดมาจากการบีบอัดตัวอย่างรุนแรงของอวกาศในสถานะหนึ่งเดียว (Singularity) จนทำให้เกิดความร้อนอย่างยิ่งยวดแล้วระเบิดออกมา ที่เรียกว่า “มหากัมปนาท” หลังจากระเบิดออกมีมาแล้วพลังงานได้แปรเปลี่ยนเป็นสสาร จากนั้นสสารได้รวมตัวกันเป็นดวงดาวกาแล็กซีต่าง ๆ นักวิทยาศาสตร์บางท่านเชื่อว่าในช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่งที่อิทธิพลของแรงระเบิดมีน้อยกว่าแรงโน้มถ่วงจักรวาลจะหยุดขยายตัว แล้วหดตัวกลับเข้ามาหากันอีกครั้งหนึ่งในขณะเดียวกันบางท่านก็เชื่อว่ามันจะขยายตัวไปตลอดกาลแล้วยุบตัวลงไปสู่อวกาศอันมืดมิด

โลกเป็นส่วนหนึ่งของระบบสุริยะจักรวาลที่มีดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลางของระบบ ระบบสุริยะเป็นส่วนหนึ่งของกาแล็กซีทางช้างเผือกที่มีดวงอาทิตย์ประมาณสองแสนล้านดวง กาแล็กซีทางช้างเผือกเป็นหนึ่งในหลายแสนล้านกาแล็กซีของจักรวาล มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของโลก กฎเกณฑ์ต่างๆ ที่ใช้กับมนุษย์ย่อมมีความสัมพันธ์โดยตรงกับจักรวาล เนื่องจากมนุษย์เป็นสิ่งที่มีการพัฒนาต่อเนื่องเป็นดีที่สุด ณ เวลานี้ มนุษย์สามารถวิเคราะห์เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งจากภายนอกและภายในตัวเองได้ ส่วนกฎเกณฑ์ของพระพุทธศาสนาใช้อธิบายความเป็นไปของมนุษย์ได้อย่างชัดเจนดีคือกฎไตรลักษณ์ อันประกอบด้วย อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา กฎนี้ได้อธิบายกระบวนการธรรมชาติที่เกิดขึ้นแก่มนุษย์

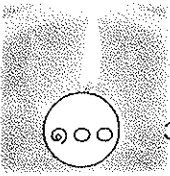
ได้อย่างลึกซึ้งที่สุด กฎนี้สามารถตอบคำถามทุกคำถามที่เกี่ยวกับมนุษย์ทั้งรูปธรรมและนามธรรม หลักธรรมอนัตตาเป็นหลักธรรมเด่นที่สุดในศาสนาอื่นไม่เคยได้กล่าวถึงมาก่อน ส่วนมากมักจะกล่าวเพียงแต่อนิจจังและทุกขัง เพราะยังมีความเชื่อเรื่องการมีตัวตนคือ “อัตตา” โดยเชื่อว่ามนุษย์เกิดจากการสร้างของผู้ใดผู้หนึ่ง ผู้สร้างสามารถบังคับมนุษย์ให้เป็นไปตามความประสงค์ของผู้สร้างได้ จึงเรียกว่าเป็นศาสนา “แบบเทวนิยม” ส่วนพระพุทธศาสนาเชื่อว่าสรรพสิ่งที่เกิดขึ้นมานั้น เกิดจากเหตุปัจจัยปรุงแต่งซึ่งกันและกัน พฤติกรรมของปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในจักรวาลสามารถอธิบายได้ด้วยกฎไตรลักษณ์ สาเหตุที่ทำให้ไม่ทราบถึงว่ากฎไตรลักษณ์ที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ของมนุษย์และจักรวาลได้นั้น เพราะมนุษย์มีอวิชชาครอบอยู่ พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาแบบ “อเทวนิยม”

ศาสนาพุทธอธิบายความเป็นจริงที่เกิดขึ้นต่อมนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์ในทุกมิติทั้งด้านรูปธรรมและนามธรรมโดยอาศัยกฎไตรลักษณ์ กฎไตรลักษณ์นี้แต่เดิมมีอยู่แล้วตามธรรมชาติ พระองค์ทรงค้นพบด้วยตนเองจึงได้นำมาสั่งสอนสาวก ถึงแม้ว่าพระพุทธศาสนาสอนเน้นเพื่อให้ออกจากทุกข์เป็นหลัก แต่มีการกล่าวถึงเรื่องโลกและจักรวาลไว้หลายครั้งในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ชั้นหลัง ผู้เขียนจึงมีความเห็นว่า ต้องมีนัยยะสำคัญที่จะอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมที่ใช้ได้ทั้งมนุษย์และจักรวาลด้วย ดังนั้นเมื่อมนุษย์เป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะกฎไตรลักษณ์ควรจะสามารถอธิบายความจริงของสรรพสิ่งที่เกิดขึ้นในจักรวาลได้เหมือนกัน การที่ศาสนาพุทธจะเป็นศาสนาของจักรวาล (Cosmic Religion) ตามคำกล่าวของไอน์สไตน์ได้นั้น ศาสนานั้นจะต้องสามารถอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ของจักรวาลได้อย่างครอบคลุมมากที่สุด ผู้เขียนจึงได้ศึกษาและค้นคว้าหาความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์บิกแบงและสิ่งที่เกิดขึ้นกับจักรวาลในมุมมองของพระพุทธศาสนา

๒. ทฤษฎีบิกแบง (Big Bang Theory)

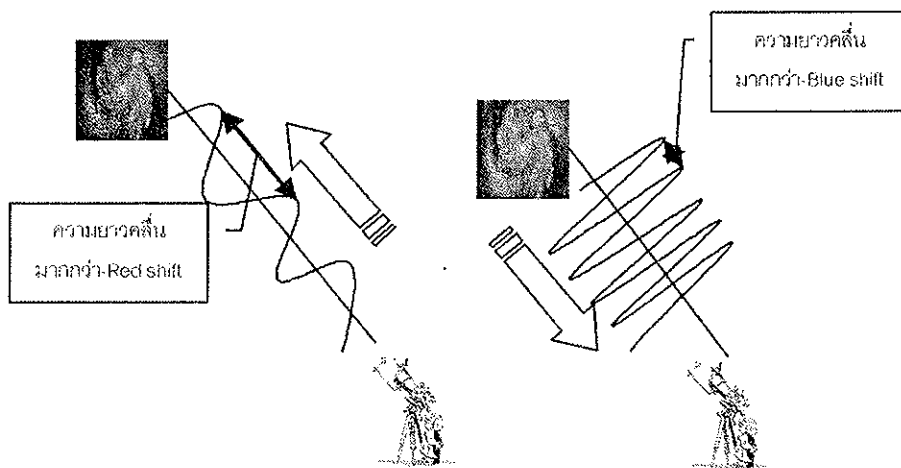
เฟรด ฮอยล์ เป็นคนแรกที่ได้ใช้คำว่า “บิกแบง” แต่เป็นการกล่าวแบบดูแคลนต่อกลุ่มคนที่เชื่อว่าเอกภพมีจุดกำเนิดมาจาก “อะตอมบรรพกาล”^๑ เพราะเขาเชื่อว่าเอกภพมีลักษณะคงตัวหรือคงที่ (Steady-state) โดยเชื่อว่าถึงสสารที่เกิดขึ้นมาใหม่จะแทรกตัวอยู่ในที่ว่างของอวกาศจักรวาล ยังจะคงรักษาความหนาแน่นของเอกภพให้คงที่ตลอดเวลา เพื่อเสนอแย้งต่อ จอร์จ ลีอเมตเทรอที่กล่าวว่าความหนาแน่นของเอกภพในอดีตจะต้องมีมากกว่าในปัจจุบันเพราะเอกภพมีการขยายตัว

^๑Primeval Atom หมายถึง Singularity คืออนุภาคที่มีขนาดเล็กกว่าอะตอมถูกบีบอัดกันอยู่ด้วยแรงมหาศาลจนเกิดระเบิดออกด้วยแรงมหาศาลเช่นเดียวกัน

ตลอดเวลาในขณะที่มวลของจักรวาลยังคงเท่าเดิม ดังนั้นถ้าย้อนกลับไปในอดีตขนาดของมันจะต้องเล็กกว่านี้และต้องมีความหนาแน่นมากที่สุด จนเล็กที่สุดเป็นจุดกำเนิดของจักรวาลเรียกว่า “ไข่ของจักรวาล” - The Cosmic Egg exploding at the moment of the creation^๒ ปัจจุบันนักวิทยาศาสตร์เชื่อว่าปรากฏการณ์บิกแบงเกิดขึ้นจริงด้วย ๓ เหตุผลที่เป็นข้อพิสูจน์ที่ทำให้เชื่อ

ประเด็นที่ ๑. ค้นพบว่าจักรวาลขยายตัว เอ็ดวิน ฮับเบิล (Edwin Hubble) ค้นพบวิธีตรวจสอบกาแล็กซีต่างๆ ได้เคลื่อนที่หนีห่างจากกาแล็กซีทางช้างเผือกโดยวิเคราะห์แสงของดวงดาวที่ส่องมายังโลกเกิดปรากฏการณ์ดอปเพลอร์^๓

รูปภาพที่ ๑. ปรากฏการณ์ดอปเพลอร์

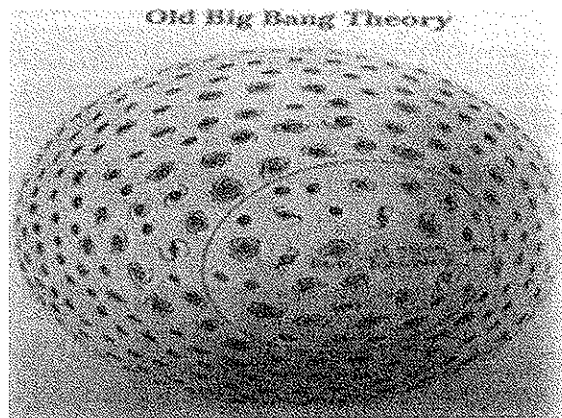
จากผลของการวิเคราะห์ที่มากขึ้นพอทำให้ทราบว่ ๑) ดวงดาวและกาแล็กซีเคลื่อนที่ออกจากกันด้วยความเร็วที่สูงมาก^๔ ๒) ทิศทางการขยายตัวจะเหมือนกันทุกจุดที่สังเกต ดังนั้นทำให้ทราบความจริงว่า ถ้าจักรวาลขยายตัวได้อย่างรวดเร็วอย่างนี้ต้องเกิดจากแรงระเบิดเท่านั้นถึงจะส่งผลให้ขยายได้มากและออกจากจุดเดียวกัน จึงสอดคล้องกับปรากฏการณ์บิกแบงที่เชื่อว่าจักรวาลเกิดจากการระเบิดแบบมหากัมปนาท ในช่วงแรกเชื่อว่าการขยายตัวของจักรวาลเป็นแบบไม่มีการพองตัว

^๒ http://en.wikipedia.org/wiki/Georges_Lemaitre.

^๓ ปรากฏการณ์ดอปเพลอร์ (Doppler Effect) เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดจากการสังเกต การเปลี่ยนแปลงของเส้นดําในสเปกตรัมของแสงที่มาส่องมาจากวัตถุเป้าหมายที่กำลังเคลื่อน ถ้าวัตถุกำลังเคลื่อนที่นั้นเคลื่อนที่ออกจากผู้สังเกต แถบสีดําจะเคลื่อนที่ไปยังแถบสีน้ำเงิน ปรากฏการณ์นี้เรียกว่า “บลู-ชิฟต์” (Blue-Shift) ในทางตรงกันข้าม ถ้าหากวัตถุวิ่งห่างจากตัวเราออกไป แถบสีดําจะเคลื่อนที่ไปยังแถบสีแดงของสเปกตรัม ปรากฏการณ์นี้เราเรียกว่า “เรด-ชิฟต์” (Red-Shift)

^๔ สไลเฟอร์ (Vesto Slipher. ค.ศ. ๑๘๗๕-๑๙๖๙) ได้สังเกต กาแล็กซีหมวกปีก (Sombrero galaxy) พบว่าเคลื่อนที่ไปในแถบสีแดงด้วยความเร็ว ๑,๐๐๐ กิโลเมตรต่อวินาที

(Not Inflation) หมายถึง เกิดจากการระเบิด โดยมีใจกลางของระเบิดอยู่ที่สภาวะหนึ่งเดียว (Singularity) ระเบิดออกไปทุกทิศทุกทาง เมื่อกระทบความเย็นของอวกาศและมีแรงโน้มถ่วงทำให้เกิดการรวมตัวกันของพลังงานและเทหวัตถุจนกลายเป็นดวงดาวและกาแลกซี เปรียบเสมือนว่าเอาจุดดำ คือ กาแลกซี แปะไปที่ลูกโป่ง พอเป่าลูกโป่งให้พองขึ้นจุดดำจะถอยห่างกันไปเรื่อยๆ แต่จุดดำในแต่ละจุดไม่ได้ขยายตัวตามลูกโป่ง

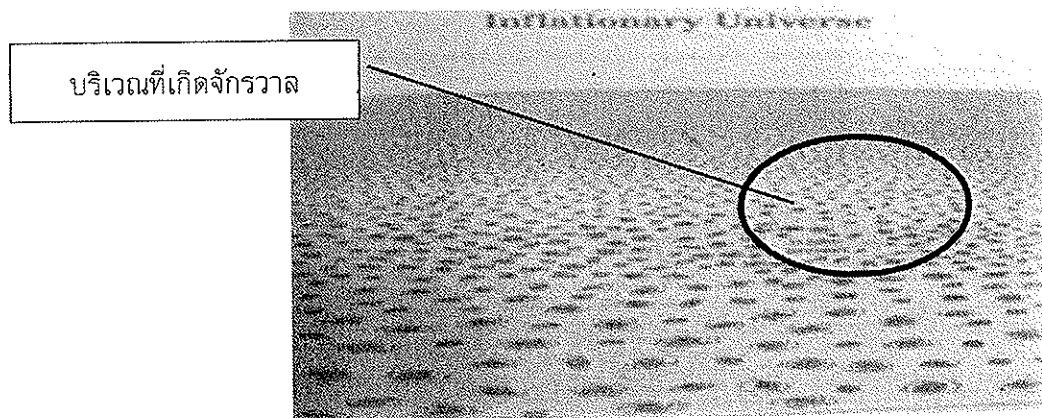

รูปภาพที่ ๒. บิ๊กแบงแบบเก่าที่เกิดจากการพองตัวทุกทิศทาง

ต่อมามีการสำรวจอวกาศได้ข้อมูลใหม่มาเรื่อยๆ จึงพบว่าจักรวาลเกิดจากการพองตัวของอวกาศ (Inflation) มีนักวิทยาศาสตร์ ชื่อ อลัน กุท (Alan Guth) ได้เสนอทฤษฎีเกี่ยวกับการกำเนิดและวิวัฒนาการของจักรวาลเรียกว่า ทฤษฎีการพองตัวของจักรวาล (Inflationary theory of the universe) กล่าวว่าการเกิดของจักรวาลเหมือนกับการเกิดของพองอากาศที่พุดขึ้นมาจากการเดือดของน้ำในที่หนึ่งของอวกาศได้พองตัวโป่งออกมาด้วยแรงอัดอย่างมหาศาล ซึ่งการพองตัวครั้งแรกนั้นมีความเร็วสูงมากกว่าแสง มีการพัฒนาทฤษฎีนี้จึงเชื่อว่าในอวกาศเต็มไปด้วยเส้นใยของพลังงานที่สั้นไหวอยู่ตลอดเวลา การเกาะเกี่ยวของเส้นใยพลังงานของอวกาศ (Fabric space) ในทิศทางที่ต่างๆ กันทำให้เกิดเป็นอนุภาคพื้นฐานของเทหวัตถุทั้งหมด ทฤษฎีนี้ต่อมาได้พัฒนาเป็นทฤษฎีสตริง (String Theory) และซูเปอร์สตริง (Super string theory) ทฤษฎีนี้ได้รับการยอมรับมากขึ้นเพราะสามารถอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ในจักรวาลได้เชื่อมโยงทฤษฎีสัมพัทธภาพกับทฤษฎีควอนตัมฟิสิกส์^๔ เข้าด้วยกันได้ จากเหตุผลของนักวิทยาศาสตร์เชื่อว่าสรรพสิ่งที่เกิดขึ้นมาในจักรวาลควรต้องอธิบายได้ด้วยหลักการหรือทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งเท่านั้น ในขณะนี้มีการทดลองเพื่อพิสูจน์ทฤษฎีย้อนกลับหา

^๔ ทฤษฎีสัมพัทธภาพอธิบายสิ่งที่ใหญ่ๆ ระดับโลกและจักรวาลได้ดี ส่วนทฤษฎีควอนตัมฟิสิกส์สามารถอธิบายสิ่งที่เล็กๆ ระดับอะตอมได้ดี แต่ทั้งสองทฤษฎีไม่สามารถเชื่อมต่อบรรยายปรากฏการณ์ต่างๆ ในจักรวาลได้อย่างเชื่อมโยงกันสอดคล้องกัน ต่างคนต่างอธิบายความจริงของตนไปคนละแบบ

ต้นตอของจักรวาลได้สร้างแบบจำลองของการเกิดจักรวาลจากทฤษฎีบิกแบงชื่อโครงการ CERN^๑ (European Organization for Nuclear Research) โครงการ CERN ได้สร้างอุโมงค์วงแหวนขนาดใหญ่อยู่ใต้ดินลึกประมาณ ๑๐๐ เมตร จะทำการหาผลของการเร่งอนุภาคให้มีความเร็วเกือบเท่าแสงแล้วชนกัน ผลของการชนกันนักวิทยาศาสตร์จะตรวจสอบอนุพันธ์ที่เกิดขึ้นนี้มีอะไรบ้างและสอดคล้องกับทฤษฎีหรือไม่ เนื่องจากอนุภาคที่เกิดขึ้นมาหลังจากการชนกันนี้เกิดขึ้นแล้วดับไปเร็วมากชั่วเศษเสี้ยวของวินาที ดังนั้นการที่จะสังเกตวัดได้ต้องทำให้มันวิ่งอยู่ด้วยความเร็วเกือบเท่าแสงเพราะสิ่งใดๆ ที่มีความเร็วเกือบเท่าแสงเวลาเกือบจะหยุดนิ่งหรือยาวนานขึ้น จึงทำให้สามารถวัดค่าต่างๆ ของอนุพันธ์ได้ก่อนที่มันจะแปรเปลี่ยนเป็นอนุพันธ์ใหม่ตามทฤษฎีบิกแบง เป็นการทดลองที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น โครงการ CERN ยังจะค้นหาคุณสมบัติของสสารและพลังงานมืด^๒ ที่ลึกลับอีกด้วย

รูปภาพที่ ๓. บิกแบงแบบมีการพองตัวของอวกาศ

ประเด็นที่ ๒ สามารถตรวจพบหลักฐานของการระเบิดได้

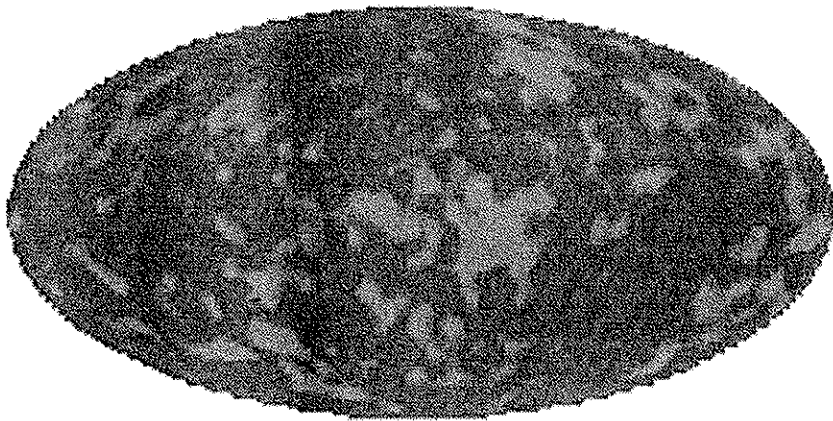
จอร์จ กาโมว์^๓ (George Gamow) ได้พบว่า เอกภพหลังเกิดปรากฏการณ์บิกแบงที่ ๓๐๐,๐๐๐ ปี อะตอมมีความเป็นกลางมากขึ้น แสง (อนุภาคโฟตอน-Photon Particle) หลุดออกมาจากปฏิกิริยา

^๑ เซิร์น (CERN) หรือ The Organization europe_enne pour la recherch_ nucl_aire (อังกฤษ: European Organization for Nuclear Research) เป็นองค์การความร่วมมือระหว่างประเทศในทวีปยุโรปเพื่อวิจัยและพัฒนาทางด้านนิวเคลียร์ ก่อตั้งเมื่อวันที่ ๒๙ กันยายน พ.ศ. ๒๔๙๗ โดยมีประเทศสมาชิกก่อตั้ง ๑๒ ประเทศ มีสำนักงานใหญ่อยู่ที่กรุงเจนีวา สวิตเซอร์แลนด์ปัจจุบัน เซิร์น มีประเทศสมาชิก ๒๐ ประเทศ ข้อมูลจาก: <http://thaiscifi.izzisoft.com/?p=137> , Date: 19/03/08; 14:00 pm.

^๒ มีการค้นพบว่าพลังงานและสสารมืดไม่มีปฏิกิริยากับแสงแต่มีปฏิกิริยากับแรงโน้มถ่วง

^๓ นักวิทยาศาสตร์ชาวอเมริกา ค.ศ. ๑๙๐๔-๑๙๖๘ : อธิบายว่า ทำไมธาตุไฮโดรเจนและธาตุฮีเลียมจึงมีมากกว่าธาตุอื่นๆ ในจักรวาล ก็เนื่องมาจากปรากฏการณ์บิกแบง จาก ไพรัช ธีชพงษ์ ศ.ดร, โอนส์ไตร์หลุมดำและบิกแบงมหัศจรรย์ของมนุษย์และธรรมชาติ, หน้า ๓๐๕.

นิวเคลียร์ฟิสิกส์ที่เกิดการชนกันของอนุภาคต่างๆ และแสงได้ยึดตัวตามการขยายตัวของจักรวาลมีความยาวคลื่นประมาณ ๑ มิลลิเมตร เรียกว่า คลื่นไมโครเวฟ (Microwave) จากการคำนวณพบว่า ในขณะนี้จักรวาลของเรามีคลื่นไมโครเวฟที่ยังคงหลงเหลือให้เห็น เรียกว่า “ฉากรังสีของเอกภพ (Cosmic microwave background radiation ย่อว่า CMB)” จอร์จ สมูท (Georg Smoot)^๙ และจอห์น ซี มาเธอร์ (John C Mather) ได้สรุปวิเคราะห์ข้อมูลจากดาวเทียมชื่อโคบี (Cobe : Cosmic background explorer) จึงค้นพบว่า มี CMB จริง นอกจากนี้ยังค้นพบพลังงานและสสารมืด ซึ่งนักวิทยาศาสตร์ยังคงสงสัยคุณสมบัติของมัน

รูปภาพที่ ๔. ภาพถ่ายที่ได้จากดาวเทียม COBE

จากภาพจะเห็นว่า CMB ที่พบมีความไม่สม่ำเสมอซึ่งความจริงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในครั้งนั้นต้องเหมือนกันทำให้ทราบว่า มีสสารและพลังงานมืดที่บดบังการวัดในทุกทิศทางจากการค้นคว้าต่อมาพบว่า สสารและพลังงานมืดทั้งสองนี้เป็นส่วนประกอบสำคัญหลักของจักรวาลมากที่สุด พบว่ามีถึง ๗๕ เปอร์เซ็นต์ของทั้งหมดในจักรวาล^{๑๐}

ประเด็นที่ ๓ สามารถอธิบายการเกิดของเทหวัตถุในเอกภพได้สอดคล้องกับหลักเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ถึงกำเนิดธาตุและอนุภาคต่างๆในจักรวาล

เริ่มหลังจากบิกแบงใน ๓ นาทีแรก ระยะเวลาอนุภาคพื้นฐานยังไม่แยกตัวออกมาจากกัน ยังคงรวมกันอยู่ในรูปแรงรวมชนิดเดียว (Unified force ; มีสี่แรง) หลังเวลาพลังค์ (ในเวลา ๑๐-๔๓ วินาทีหลังปรากฏการณ์บิกแบง) แรงโน้มถ่วงแยกตัวออกมาเป็นลำดับแรกจากแรงสามแรง ในเวลา

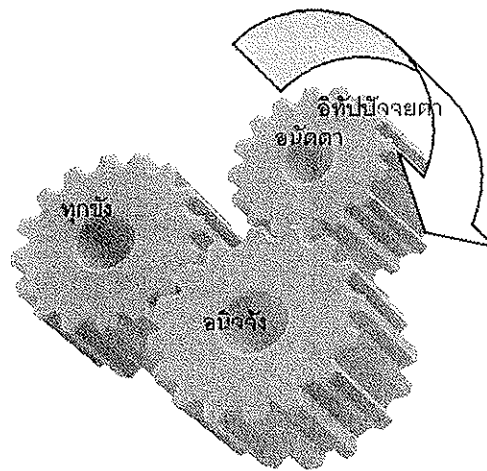
^๙ จอร์จ สมูท (Georg Smoot) , ค.ศ. ๑๙๔๕ - ปัจจุบัน เป็นนักวิทยาศาสตร์ขององค์การนาซา ได้รับรางวัลโนเบลร่วมกับจอห์น ซี มาเธอร์ (John C Mather) ในสาขาฟิสิกส์ เมื่อปี ค.ศ. ๒๐๐๖ จากการวิเคราะห์วัดข้อมูลจากดาวเทียม COBE ที่ส่งขึ้นสำรวจวัดปริมาณแรงกระเพื่อมเล็กของ CMB และได้รางวัลโนเบลในปีนั้น

^{๑๐} พลังงานมืด (dark energy) ๗๒% , สสารมืด (dark matter) ๒๓ % และสสารที่สามารถมองเห็นได้มี ๕.๖ %

ต่อมาที่เวลา ๑๐-๓๔ วินาทีแรงนิวเคลียร์แบบเข้มได้แยกตัวเพิ่มมาอีก จากนั้นแรงแม่เหล็กไฟฟ้าถึงจะแยกตัวออกมาจากแรงนิวเคลียร์แบบอ่อน^{๑๑} การแยกตัวออกมาของแรงทั้งสองก่อให้เกิดอนุภาคที่เป็นอนุพันธ์ของแรง นอกจากอนุภาคทั้งสี่นี้แล้วยังมีนิวตริโน ซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนระหว่างสสารกับพลังงาน และรวมกันเป็น ควาร์ก (Quark)^{๑๒} และควาร์กได้รวมตัวกันเป็นโปรตอนและนิวตรอน เมื่อจักรวาลเย็นลงมาอีกอนุภาคโปรตอนกับอิเล็กตรอนจับคู่กันเป็นธาตุพื้นฐานอย่างง่าย ๆ อะตอมไฮโดรเจนที่มีอิเล็กตรอนกับโปรตอนเท่านั้น จากนั้นไปจับกับนิวตรอนเป็นอะตอมของดิวทีเรียม และดิวทีเรียมหลอมละลายกลายเป็นฮีเลียมซึ่งเป็นธาตุพื้นฐานของดวงอาทิตย์ ต่อมาเกิดเป็นธาตุลิเทียมตามลำดับพัฒนาจนเป็นโลหะหนัก ปัจจุบันนี้เรายังพบธาตุฮีเลียมกับลิเทียมมีอยู่ทั่วไปในจักรวาล

๓. ปรากฎการณ์บิกแบงเป็นไปตามกฎไตรลักษณ์

ศาสนาพุทธเห็นว่าโลกและจักรวาลล้วนเป็นสิ่งขัตตรม หมายถึง สรรพสิ่งถูกปรุงแต่งได้ สิ่งขัตตรมทั้งหมดจัดว่าเป็นไปตาม “กฎไตรลักษณ์” ซึ่งเป็น อัมมนิยามตา (ธรรมดา) มี ๓ ลักษณะ คือ อนิจจตา ทุกขตา และ อนัตตตา เมื่อเป็นกฎจึงมีผลที่เรียกว่าปรากฏการณ์ ผลของกฎนี้จึงทำให้เกิดสรรพสิ่งต่างๆ ในจักรวาล

รูปภาพที่ ๕. กลไกของกฎไตรลักษณ์

อธิบายรูปภาพที่ ๕. กลไกการทำงานของกฎไตรลักษณ์ กฎย่อยทั้งหมดไม่ว่าหลักธรรมข้อใดเกิดขึ้นมาจะเป็นเหตุเป็นผลกับหลักธรรมข้ออื่นเกิดขึ้นมาด้วยเสมอ เปรียบเหมือนเป็นหลักธรรมอันเดียวกัน จนเราไม่สามารถที่จะแยกออกได้อย่างชัดเจน

^{๑๑} ชัยวัฒน์ คุประตกุล, *ปริศนาจักรวาลพิศวง*, หน้า ๖๗.

^{๑๒} สตีเฟน ฮอว์กิง, *ประวัติศาสตร์ย่อของกาลเวลา*, รอฮิม ปรามาส แพล, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๘), หน้า ๒๓๓.

อนิจจตา นอกจากแปลว่า ความไม่เที่ยงแล้ว ในอรรถกถาได้ให้ความหมายเสริมไว้หลายแง่มุม ในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค แปลว่า เป็นของสูญสิ้นไปๆ (ขยภูเจน) คือ เมื่อเกิดขึ้นที่ไหนเมื่อใดก็ดับไป ที่นั่น ไม่ยั่งยืนอยู่ถึงเวลาต่อไปอีก มีขั้นตอนการพิจารณาว่าสรรพสิ่งเหล่านั้น ว่ามีคุณสมบัติอนิจจตา หรือไม่ มีการพิจารณาอยู่ ๔ เจเนนไซ คือ ๑) มีการเกิดและการสลาย คือ เกิดดับๆ มีแล้วก็ไม่มี - อุปุบาทวยปุปตติโต ๒) มีความแปรปรวนคือเปลี่ยนแปลงแปรสภาพไปเรื่อย ๆ - วิปริณามโต ๓) เป็นของชั่วคราว อยู่ได้ชั่วขณะๆ - ตาวกาลิกโต ๔) แยังต่อความเที่ยงมันปฏิเสธความเที่ยง^{๑๑} - นิจุปปิกุเขปโต

ก. สิ่งต่างๆ ในจักรวาลมีเปลี่ยนแปลงการเกิดดับๆ อยู่ตลอดเวลา เช่น ดวงอาทิตย์เมื่อหมดการเผาไหม้ก็จะเล็กลงหรืออาจจะเป็นหลุมดำ แม้แต่จักรวาลเองนักวิทยาศาสตร์เชื่อว่าต้องมีจุดจบ เป็นการจบแบบเกิดใหม่ จึงถือว่าเป็นอนิจจตาในแง่ของ **อุปุบาทวยปุปตติโต** หมายถึง **มีการเกิดและสลายไป**

ข. การเปลี่ยนแปลงของจักรวาลเพราะสรรพสิ่งมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาในทิศทางเดียวกันกับเวลา^{๑๒} จึงถือว่าเป็นอนิจจตาในแง่ของ **“วิปริณามโต”** คือเป็นของแปรปรวนเปลี่ยนแปลงแปรสภาพไปเรื่อยๆ จากความไม่เสถียร และเป็นของชั่วคราว เมื่อพิจารณาในระดับของอะตอมซึ่งอนุภาคภายในอะตอมจะมีคุณสมบัติเกิดขึ้นและดับไปชั่วคราวในเสี้ยววินาทีเท่านั้น จึงถือว่าเป็นอนิจจตาตามในแง่ของ **“ตาวกาลิกโต”**

ทุกขตา คำว่า “ทุกข์” เดิมแปลว่า เป็นของมีภัย (ภยภูเจน)^{๑๓} หรือความน่ากลัว การที่เราไม่เห็นว่ามีความน่ากลัว เพราะความไม่รู้ (อวิชชา) ครอบงำเรา จึงทำให้เราหลงอยู่กับความน่ากลัว พระพุทธองค์ได้ทรงสั่งสอนพุทธบริษัทให้เห็นภัยนี้ด้วยความไม่ประมาท ดังนั้น ภิกษุจึงแปลว่า ผู้เห็นภัย หมายถึง ภิกษุใดที่เห็นความจริงแห่งภัย นอกจากนี้ทุกข์ยังมีความหมายอื่นอีก^{๑๔} คือ สรรพสิ่งมีความบีบคั้นอยู่ตลอดเวลา จากการเกิดขึ้น จากความเสื่อม จากการแตกสลาย และจากการบีบคั้นของสิ่งที่ประกอบอยู่ด้วยกันเรียกว่าเป็น “อภินุหสมุปติปิพนโต” และเป็นสภาพที่ทนได้ยาก คงอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้จะต้องเปลี่ยนเป็นทุกข์ในแง่ของ “ทุกขมโต”

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), ไตรลักษณ์ อนิจจตา ทุกขตา อนัตตา, หน้า ๓๑.

^{๑๒} สมภาร พรหมทา, ความเร็วลับของเวลา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: ศยาม, ๒๕๔๖), หน้า ๙๓.

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), ไตรลักษณ์ อนิจจตา ทุกขตา อนัตตา, หน้า ๓๑.

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), ไตรลักษณ์ อนิจจตา ทุกขตา อนัตตา, หน้า ๓๒; อ้างจาก วิสุทธิ. ๓/๒๖๐ และ ขุ.ปฎิ ๓๑/๔๕/๕๕๕.

แรงโน้มถ่วง จัดว่าเป็นแรงพื้นฐานที่มีอยู่ในจักรวาล และเป็นสาเหตุหนึ่งของจักรวาลที่เกิดขึ้นมาจากสภาวะที่อวกาศโดนบีบคั้นจากแรงโน้มถ่วงอย่างรุนแรง จนทำให้เกิดความร้อนจัดหลายนล้านองศาเป็นสภาวะอนุภาคหนึ่งเดียว (Singularity state) แล้วระเบิดออกมาด้วยความเร็วที่มากกว่าแสง เป็นปรากฏการณ์บิกแบง ดังนั้นปรากฏการณ์จึงเป็นผลของความทุกข์ในลักษณะของ “อภินุหสมปติปิพนโต” คือ มีความบีบคั้นอยู่ตลอดเวลาด้วยความเกิดขึ้น ความเสื่อม ความแตกสลาย และมีความบีบคั้นจากสิ่งประกอบอยู่ด้วยกัน ไอน์สไตน์กล่าวไว้ในทฤษฎีสัมพัทธภาพทั่วไปว่า อวกาศโค้งงอได้เพราะสังเกตว่าแสงเดินทางเป็นเส้นโค้งเมื่อเดินทางผ่านดวงดาวที่มีขนาดใหญ่อย่างดวงอาทิตย์ นั่นหมายถึง แรงโน้มถ่วงจะปรากฏให้เห็นชัดเมื่อมีสิ่งแปลกปลอมเกิดขึ้นในอวกาศ อวกาศจะโค้งงอห่อสิ่งแปลกปลอมนั้นๆ กลายเป็นแรงโน้มถ่วง

อนัตตา ความหมายว่า ไม่มีสาระ (อสารกฏเจณ) คือ ไม่มีสาระแก่นหรือแกน ไม่มีสิ่งซึ่งเป็นตัวแท้ ที่ยืนยงคงตัวตลอดไป^{๙๑} ดังนั้นคำว่าไม่มีสาระ^{๙๒} คือ ไม่มีตัวตน โดยมีความสัมพันธ์กับการกล่าว ว่า ดลบันดาลไม่ได้หรือไม่มีอำนาจในตัว (อวสวตตณญเจณ) นอกจากนี้ยังมีความหมายอื่นอีก^{๙๓} มีสภาพเป็นความว่างเปล่า ปราศจากตัวตนที่เป็นแก่นเป็นแกน เป็นเพียงองค์ประกอบที่เกิดจากกระบวนการที่มาจากเหตุปัจจัยเท่านั้น ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีผู้ดลบันดาล (สญญโต), เป็นสภาพไร้เจ้าของ ไม่มีตัวตนของใคร และไม่เป็นของตัวตนใดๆ เป็นเพียงกระบวนการล้วนๆ ที่ปรุงแต่งมาจากเหตุปัจจัยเท่านั้น (อสุสสามิกโต), แຍงต่ออัตตาโดยสภาวะของมันเป็นเอง หมายถึงว่าจะไม่มีอะไรมาแทรกในระหว่างกระบวนการที่เหตุปัจจัยทำงาน ไม่มีอย่างอื่นมาสั่งการให้เป็นไปอย่างอื่นที่เหนือจากเหตุปัจจัยนั้นๆ (อตุตตปฏิกเขปโต) และเป็นไปตามเหตุปัจจัย คือ องค์ประกอบทั้งหลายที่ประชุมกันเข้านั้น ต่างสัมพันธ์เป็นปัจจัยแก่กันเรียกว่าเป็นกระบวนการ ที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย (ยถาปัจจยปวัตติโต)

จักรวาลมีพื้นฐานเกิดมาจากความว่าง หรือความว่างเอื้อต่อการเกิดของจักรวาล แม้แต่ในอะตอมยังมีความว่างระหว่างนิวเคลียสและอิเล็กตรอน ภายในอะตอมมีช่องว่างถึง ๙๙.๙๙% อนุภาคต่างๆ มีแค่ ๐.๐๑% เท่านั้น^{๙๔} ในความหมายของ สญญโต เป็นสภาพว่างเปล่า ปราศจากตัวตนที่เป็นแก่นเป็นแกนเป็นเพียงองค์ประกอบแม้แต่อะตอมก็ยังมีส่วนย่อยอื่นๆ อีก นอกจากนี้ ส่วนประกอบที่ประกอบกันขึ้นมาแล้วเป็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นไปตามกฎเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ตามสมการของไอน์สไตน์ $E=Mc^2$ เรียกว่า อนัตตตา แบบ “ยถาปัจจยปวัตติโต” คือเกิดจากองค์ประกอบ

^{๙๑}พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), ไตรลักษณ์ อนิจจตา ทุกขตา อนัตตา, หน้า ๕๐.

^{๙๒}ไม่มีสาระ หมายถึง ไม่สาระคือตัวตน, อัตตสสาระ คือ ตัวตนที่เป็นแก่น หรือตัวตนที่เป็นแกน

^{๙๓}วิสุทฺธิ. ๓/๒๔๗; ม.อ. ๒/๑๕๑; วิภง.ค.อ. ๖๓; วินย.ฎีกา ๔/๗๙-๘๐; วิสุทฺธิ.ฎีกา ๓/๔๘๐

^{๙๔}มาร์กาเรต เจ. วิตเลย์. ผู้นำกับวิทยาศาสตร์ใหม่, แปลโดย เพชรรัตน์ พงษ์เจริญสุข, รัชดา อิศระเสนารักษ์ และ วิชิต เปานิล, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : แปลนพริ้นติ้ง, มิถุนายน ๒๕๕๐), หน้า ๘๘ .

ทั้งหลายที่ประชุมกันเข้านั้น ต่างสัมพันธ์เป็นปัจจัยแก่กันเรียกว่าเป็นกระบวนการธรรมชาติที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย ตั้งแต่การเปลี่ยนจากแรงทั้ง ๔ ช่วงแรกของบิกแบงมาเป็นอนุภาค ดังนั้นกระบวนการเกิดปรากฏการณ์บิกแบงเป็นไปตามหลักกรรมกฎไตรลักษณ์ในแง่ของ “อนัตตตา”

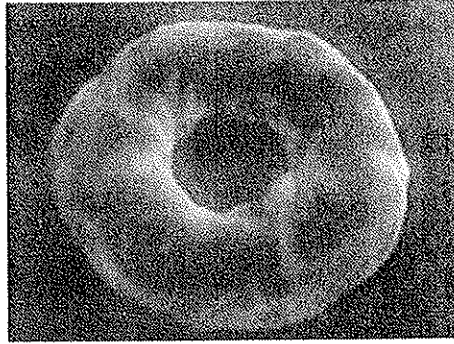
๓.๔. ประยุกต์แนวคิดด้านจักรวาลวิทยาที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาอธิบายปรากฏการณ์บิกแบง

จักรวาลวิทยาแบบพุทธได้ถูกกล่าวถึงอย่างมากในพระไตรปิฎก และอรรถกถาฎีกา เช่น สารีตทีปนี และมีคัมภีร์ จักรวาลโลกทีปนี (ฉบับหอสมุดแห่งชาติ) โดย พระสิริมังคลาจารย์ แปลโดย นายทินกร ทองเสวต ปธ.๙ และนายทองย้อย แสงสินชัย ปธ.๙ ตรวจชำระ เป็นเหมือนวิทยานิพนธ์ที่ได้รวบรวมเรื่องเกี่ยวกับจักรวาลไว้ทั้งหมด และมีการอ้างอิงอย่างเป็นวิชาการมีเอกสารอ้างอิงมาจากคัมภีร์หลายๆ คัมภีร์ โลกทีปนีสารปกรณ์, ฎีกาชีนาสังการ, อภิธานปิทีปิกา, อรรถกถาอัฐฎกนิบาต อังคุตรนิกาย, ฎีกาัชชณียวรรค ชันธกวรรค เป็นต้น จัดว่าเป็นเอกสารวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยเรื่องโลกศาสตร์ คือ ว่าด้วยเรื่องภูมิศาสตร์ และคติต่างเกี่ยวกับโลกและจักรวาล

๓.๔.๑. มุมมองในด้านสัจฐานของจักรวาล

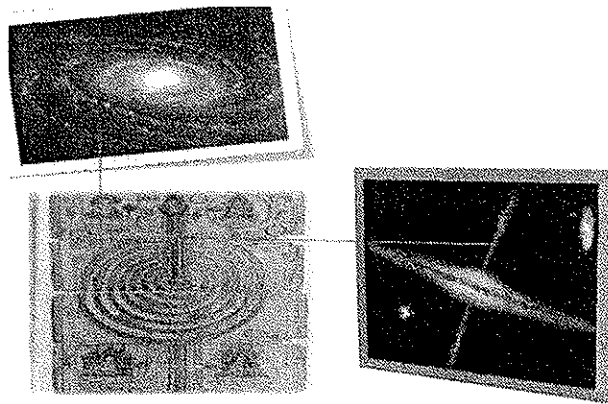
จักรวาลมีอาณาเขตแต่ไร้ขอบเขต หมายถึง จักรวาลมีขอบเขตแดนที่แน่นอนแต่เราไม่สามารถหาเขตแดนได้ เปรียบเสมือนกับวัตถุกลมมีสัจฐานที่แน่นอนนั่นคือขอบเขต แต่ไม่สามารถเดินสุดเขตแดนนั้นได้ เพราะมันจะวนไปมาเรื่อยๆ หากจุดจบไม่ได้เหมือนวัตถุทรงกลมที่หาขอบเขตได้ในแนวคิดของนักจักรวาลวิทยาอย่าง ศ.ดร.มิชิโอะ กากุ กล่าวว่า “จักรวาลมีลักษณะเป็นคล้ายฟองอากาศและโค้งงอเหมือนกับโดนัท”^{๒๐} เกิดจากการสั่นไหวของเส้นสตรึงในเส้นใยอวกาศที่เล็กมากประมาณ ๑ ในล้านล้านล้านล้านล้านส่วนของนิ้ว ช้อนๆ ไขว่กันไปมาทำให้เกิด มิติต่างๆ ของจักรวาล เชื่อว่าจะมีเส้นของสตรึงที่สั้นอยู่ถึง ๑๐ มิติ (หรือ ๒๖ มิติ ในสมมุติฐานที่ไม่เหมือนกันทางคณิตศาสตร์) ในตอนแรกเกิดปรากฏการณ์บิกแบง จักรวาลมีมิติครบทั้ง ๑๐ หรือ ๒๖ มิติ กาลต่อมา มิติบางส่วนได้หดตัวมันวนซ้อนกลับเข้าไปในอวกาศคงเหลือเพียง ๔ มิติ คือ ๓ มิติ (กว้าง, ยาวและหนา) กับอีก ๑ มิติของเวลา และกล่าวว่าบิกแบงของเราจะเป็นฟองเล็กๆ ในส่วนหนึ่งที่ฟองแยกตัวออกมาจากโดนัทอันนี้

^{๒๐} ภาพจาก, http://www.bbc.co.uk/wales/talkwales/biographies/michiokaku_biog.htm

รูปภาพสัณฐานของจักรวาลในมุมมองของจักรวาลพองตัว

ในทัศนะของผู้เขียนมีความเห็นว่า : สัณฐานของจักรวาลและกาแล็กซี่ในปัจจุบันที่ค้นพบ มีความสอดคล้องกับคัมภีร์จักรวาลทิปนีโดยอ้างจากกัณฑ์ที่ ๑ ได้กล่าวถึงสัณฐานของจักรวาลว่า “. . . ชื่อว่า จักรวาล โดย อรรถวิเคราะห์ว่า ไป คือ เป็นไปดูล้อ อธิบายว่า กลมเช่นกับล้อรถว่า ธาตุในอรรถกถาว่า ไป อล ปัจจัย อาเทศ ล เป็น พ อหนึ่ง ในโลกที่ปกสารปรกณ์ได้กล่าวความนี้ว่า เพราะจักรวาลกลมเรียบดูล้อรถและมีอาการโค้งดุมหม้อ” . . .^{๒๒} ดังนั้นจักรวาลมีสัณฐาน จึงคล้ายโดนัท และกาแล็กซี่ทางช้างเผือกเป็นกาแล็กซี่แบบกังหัน ในคัมภีร์ได้กล่าวถึงเฮาสีเนรุ ที่มีบรรพตล้อมรอบและมีมหาสมุทรคั่นระหว่างกลาง สังเกตจากภาพข้างล่าง ๓ ภาพนี้

ภาพกาแล็กซี่ทางช้างเผือกมองด้านบนและด้านข้าง^{๒๓} และภาพวาดจักรวาลแบบพุทธ^{๒๔}

^{๒๒}“วจนตฺถ โปเนตฺถ จกุกํ วยิ วาตีติ จกุกวาหํ. รตจกุกํ วยิ คจฺจติ ปวตฺตตีติ อตฺถโธ รตจกุกสทิสํ ฏญฺญํ โหตีติ วุตฺตํ โหตี. วา คติยาตี ธาตุ. อโล. หตฺตํ. โลกทึปกสาเร ปน “ยสมมา รตจกุกํ วยิ สมวฏฺฏญฺจ ญฺญํ วยิ อาวฏฺฏญฺจการํ จ ตสฺมา ‘จกุกาวฏฺฏญฺ’ตี วุตฺตนุ”ตี อยมตฺถโธ วุตฺโต. ตถา ชินาลงฺการญฺญิกายํ นินฺรุตฺติลกฺขณเณน เหวํ วุตฺตนตฺตยาธิปปาโย. จาก พระสิริมังคลาจารย์, **จกุกวาหทิปนี**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑ (บาลี), หน้า ๒๕๑ (ไทย).

^{๒๓}ภาพจาก: milkyway_garlickapod.nasa.gov/apod/ap050104.html

^{๒๔}ภาพจากพระสิริมังคลาจารย์, **จกุกวาหทิปนี**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๔๘), หน้าปก.

๓.๔.๒. มุมมองในด้านเวลาของจักรวาล

นักวิทยาศาสตร์เวลาใช้แสงเป็นค่ามาตรฐานในการอ้างอิงกับการเคลื่อนที่ใดๆ ในจักรวาล โดยกำหนดให้สรรพสิ่งทั้งหลายในจักรวาลมีความเร็วไม่เกินแสง จากเงื่อนไขนี้ทำให้เวลาสามารถยืดหดได้ เมื่อนำทฤษฎีสัมพัทธภาพของไอน์สไตน์ไปใช้คำนวณ เมื่อความเร็วของผู้สังเกตและผู้ถูกสังเกตมีความเร็วที่ต่างมากๆ อยู่ในมิติที่ต่างกันหรือคนละเฟรม (Referenced Frame) แต่แสงยังคงมีความเร็วคงที่ในทุกๆ มิติ ดังนั้นเมื่อความเร็วของแสงคงที่เวลาย่อมต้องเป็นสิ่งที่ต้องเปลี่ยนแปลงเพื่อให้สมการสมดุล ตามสูตร

$$t = \sqrt{1 - \frac{v^2}{c^2}} * T$$

T = เวลาในฐานที่มีความเร็วที่ v, t = เวลาในโลก (ผู้สังเกต),

v = ความเร็วในการเดินทางของผู้ถูกสังเกต, และ c = ความเร็วแสง

พระพุทธรูปกำหนดเวลาเป็น “บัญญัติ” เป็นสมมุติสัจจะ คือเป็นสิ่งที่ต้องอ้างอิงกับการเปรียบเทียบของสิ่งหนึ่งสิ่งใด พระพุทธรูปได้กล่าวไว้ชัดเจนว่าจักรวาลนั้นมีการเกิดขึ้นและดับไปหลายกัปในแต่ละกัปก็เป็นเวลาของกัปใครงกัปมัน กล่าวเวลาใน ๑ กัป หมายถึง การที่ภูเขาที่กว้าง ยาว และสูง ด้าน ๑๐๐ โยชน์ (๑ โยชน์ เท่ากับ ๑๖ กิโลเมตร-มาตราของไทย) ทุกๆ ๑๐๐ ปี จะมีเทวดาเหาะเอาผ้าขาวมาลูบ ๑ ครั้ง จนภูเขาราบเรียบเสมอพื้นดินนั้นแหละจึงเรียกว่าเป็นสิ้นไป ๑ กัป เป็นระยะเวลาอันยาวนานมาก ผู้เขียนสมมุติว่า เทวดานำผ้าขาวมาลูบครั้งหนึ่งแล้วทำให้ภูเขานั้นจะยุบมากที่สุด ๑ มิลลิเมตร แล้วคำนวณเวลาใน ๑ กัปจะเท่ากับ ๑.๖ ล้านล้านปีมนุษย์

พระพุทธรูปได้กล่าวว่า อายุของจักรวาลมีอายุเป็นมหากัปซึ่งแบ่งออกเป็น ๔ ช่วง แต่ละช่วงเรียกว่าอสงไขยดังนี้ อสงไขยที่ ๑-สังวัฏฏะ, อสงไขยที่ ๒-สังวัฏฏ์ฐายี, อสงไขยที่ ๓-วิวัฏฏะ และอสงไขยที่ ๔-วิวัฏฏ์ฐายี^{๖๔}

เมื่อรวมระยะเวลาอสงไขยทั้ง ๔ เข้าด้วยกันแล้วเราเรียกว่า มหากัป^{๖๕} จักรวาลในอสงไขยที่ ๑ และ ๒ เป็นช่วงที่จักรวาลเป็นกัปที่เสื่อมเป็นช่วงของความ เรียกเป็น สังวัฏฏ์ฐายี หมายถึง

^{๖๔}พระอุปติสสเถระ, อมตรสธารา อรรถกถาอนาคตวงศ์, แปลโดย ประภาส สุระเสน, (กรุงเทพฯ: อีรพวงษ์ การพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๘๙.

^{๖๕}กัป, กัลป์ หมายถึง ระยะเวลาอันยาวนานที่ไม่สามารถคาดคะเนได้

อสงไขยกัปที่ตั้งอยู่ในความพิเนาศ ส่วนในอสงไขยที่ ๓ และ ๔ อยู่ในเวลาที่จักรวาลกำลังเกิดกำลังพัฒนาเจริญขึ้น และเวลาที่จักรวาลเจริญถึงที่สุดเรียกว่า วิวัฏฏ์ภูฏายี

ในทัศนะของผู้เขียนมีความเห็นเรื่องเป็นเวลาในจักรวาลวิทยาแบบพุทธว่า

๑. เรื่องอายุของจักรวาล : ปีกแบงนี้ มีอายุประมาณ ๑๓,๗๐๐ ล้านปีมาแล้ว และยังคงขยายตัวอยู่ จึงเรียกว่าจักรวาลอยู่ในช่วง “วิวัฏฏ์ภูฏายีกับ” (ช่วงการขยายตัว) ถ้าตามสมมุติฐานจากการคำนวณเรื่องของกัป (รอบของจักรวาลเกิดดับ) จักรวาลแบบพุทธว่ามีอายุ ๑.๖ ล้านล้านปีมนุษย์ จักรวาลขณะนี้จะมีอายุที่ประมาณเพียง ๑ เปอร์เซ็นต์ของอายุจักรวาลนี้

๒. เรื่องเวลาที่ไม่เท่ากันของภพภูมิในพระพุทธศาสนา: ในทฤษฎีสัมพัทธภาพแบบพิเศษ ได้ปฏิเสธเวลาสัมบูรณ์และอวกาศสัมบูรณ์ว่าไม่มีจริง (Absolute Time & Absolute Space) เป็นแต่เพียงความเร็วที่ต่างกันระหว่างผู้สังเกตกับสิ่งที่ถูกสังเกตที่อยู่กันคนละแกนอ้างอิงเท่านั้น สมมุติว่าถ้ามีคนๆ หนึ่งเคลื่อนที่ออกนอกโลกด้วยยานอวกาศแบบพิเศษที่มีความเร็วเป็น ๙๙.๙๙๙๙๙๙๙๙๙๙๖% ของความเร็วแสงใช้เวลาไป ๓๐ ปี แล้วกลับมาสู่โลกเวลาในโลกจะเป็น ๑ ล้านปีเลยทีเดียวน หรือ ๑ วันบนยานเป็น ๑๐๐ ปีโลกมนุษย์

มิติพิเศษที่ซ่อนเร้นอยู่ยังคงเคลื่อนที่ไปตามการขยายตัวของจักรวาล ภพภูมิของจักรวาลวิทยาแบบพุทธโดยใช้เทียบกับเวลาในโลกมนุษย์ดังต่อไปนี้^{๒๓}

ภพสวรรค์	อายุขัยของเทพเป็น ๑ วันในนรกภูมิ	อายุขัยของเทพเป็นปีมนุษย์	๑ วันในสวรรค์เท่ากับปีมนุษย์
จาตุมหาราชิก	สัตยวันรก	๙ ล้าน (๙ ล้านปี)	๕๐
ดาวดึงส์	กาฬสุดตนรก	๓ โภกวิ ๖ ล้าน (๓๖ ล้านปี)	๑๐๐
ยามะ	สังฆาตนรก	๑๔ โภกวิ ๖ ล้าน (๑๔๖ ล้านปี)	๒๐๐
ดุสิต	โรรูนรก	๕๗ โภกวิ ๖ ล้าน (๕๗๖ ล้านปี)	๔๐๐
นิมมานรดี	มหาโรรูนรก	๒๓๐ โภกวิ ๔ ล้าน (๒,๓๐๔ ล้านปี)	๘๐๐
ปรนิมมิตวสวัตตี	ตاپนรก	๙๒๑ โภกวิ ๖ ล้าน (๙,๒๑๖ ล้านปี)	๑,๖๐๐

ผังเวลาในนรกและสวรรค์เมื่อเทียบกับเวลาของมนุษย์^{๒๔}

^{๒๓} หอสมุดแห่งชาติ, ไตรภูมิภค ฉบับถอดความ, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๒๕.

^{๒๔} พระสิริมิ่งคลาจารย์, จกุกวาททีปนี, หน้า ๔๔๘ (เวลาในสวรรค์), หน้า ๔๕๒ (เวลาในนรก).

จากผังตารางข้างบนเมื่อเปรียบเทียบแล้วจะเห็นว่ายานอวกาศที่มีความเร็วตามนั้นจะอยู่ในเงื่อนไขเดียวกับสวรรค์ชั้นดาวดึง ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำทนายมากสำหรับองค์ความรู้ทางพุทธที่สอดคล้องกับเงื่อนไขของมิติที่มีความเร็วสัมพัทธ์แตกต่างกัน

๓.๔.๓. มุมมองในด้านจำนวนของจักรวาล

นักวิทยาศาสตร์เชื่อว่าจักรวาลมีมากมายนับไม่ถ้วนอาจจะมากถึงล้านล้านล้านล้าน บิ๊กแบง^{๙๙} และแต่ละบิ๊กแบงก็เกิดจากความผิดปกติที่ไม่สมดุล ของจักรวาลที่เล็กได้ระเบิดออกมาจากจักรวาลที่ใหญ่กว่าเพื่อปรับสมดุล เหมือนกับฟองน้ำในอ่างน้ำเดือดมีฟองอากาศผุดขึ้นมามากมาย ความร้อนที่บีบอัดซึ่งเกิดขึ้นจากแรงโน้มถ่วงทำให้มันระเบิดออกมา แต่อาจจะมีฟองน้ำหลายๆ ฟองนับไม่ถ้วน ต่างก็ทำหน้าที่ของมัน บางฟองอาจจะกำลังจะเกิดปรากฏการณ์ขึ้น บางฟองอาจจะกำลังยุบหดตัวกลับ

คัมภีร์ในพุทธศาสนากล่าวไว้ชัดเจนว่า จักรวาลมีมากมายนับไม่ถ้วนเป็น “อนันตจักรวาล” ยากที่จะหยั่งรู้ได้ ยกเว้นพระพุทธรูปเท่านั้นที่จะหยั่งรู้ได้^{๑๐๐} พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องโลกธาตุขนาดต่างๆ ตั้งแต่ โลกธาตุอย่างเล็กมี ๑,๐๐๐ จักรวาล (สหัสสิจุฬานิกาลอกธาตุ^{๑๐๑}), โลกธาตุขนาดกลางมีล้านจักรวาล (ทวิสหัสสิขณิกาลอกธาตุ) และโลกธาตุอย่างใหญ่มีแสนโกฏิจักรวาล (ตีสหัสสิมหาสหัสสิโลกธาตุ) ซึ่งพระองค์จะเปล่งพระสุระเสียงได้ไกลถึงตีสหัสสิมหาสหัสสิโลกธาตุ หรือมากกว่าก็ย่อมได้

๓.๔.๔. มุมมองในด้านการเกิดดับของโลก

นักวิทยาศาสตร์ค้นพบว่า ในระยะเวลาหนึ่งดวงอาทิตย์จะขยายตัวเมื่อเผาผลาญตนเองจนหมด และค้นพบว่ามีการสุริยะที่อยู่ห่างจากระบบของเรา ๓๐๐ ปีแสง มีพฤติกรรมเช่นนี้ยังคงมีดาวเคราะห์เหมือนโลกเราโคจรรอบดวงอาทิตย์นั้นเป็นเวลา ๑ ปี ในการโคจรครบรอบ^{๑๐๒} และพบว่าดาวเคราะห์นั้นมีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมเอื้อต่อการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิต จากผลการค้นพบนี้ นักวิทยาศาสตร์ได้วิเคราะห์ว่า ในอีกประมาณ ๕,๐๐๐ ล้านปี ดวงอาทิตย์ของเราจะเผาผลาญไฮโดรเจน

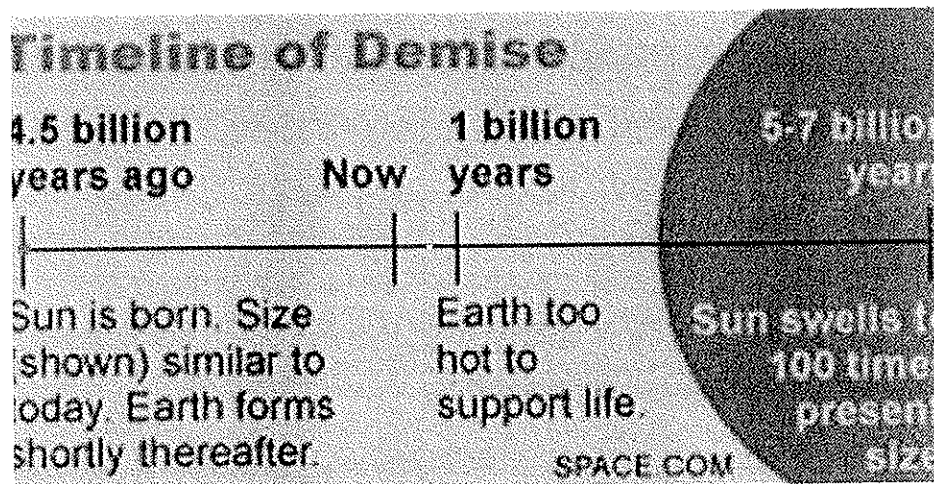
^{๙๙} บิล ไบรสัน, *ประวัติย่อของเกือบทุกสิ่ง*, แปลโดย ไทมร ศุขปรีชา และ วิลาวรรณ ฤดีศานต์, (กรุงเทพฯ : ไทยยูเนียนกราฟิกส์, ๒๕๕๑), หน้า ๓๑.

^{๑๐๐} สิ่งที่น่าไม่ได้ มีที่สุดที่บุคคลรู้ไม่ได้ ๔ อย่าง คือ (๑) หมูสัตว์ (๒) อากาศ (๓) อนันตจักรวาล (๔) พระพุทธรูป ที่หาประมาณมิได้ สิ่งเหล่านี้อันใครๆ ไม่อาจรู้แจ้งได้, จาก ชุพุทธ. (ไทย) ๓๓/๖๔/๕๖๔.

^{๑๐๑} อัง.ต.ก.อ. (ไทย) ๒/๘๑/๒๓๔.

^{๑๐๒} อเล็กซ์ โวลซัน (Alex Wolsczan) แห่งมหาวิทยาลัยเพนน์สเตต (Penn State).

จนเกือบจะหมด ก๊าซด้านนอกของดาวจะขยายตัวจนกลืนกินดาวเคราะห์ใน^{๓๓} อีกประมาณ ๒,๐๐๐ ล้านปี สิ่งมีชีวิตจะสูญสิ้นไปหมดน้ำทะเลจะถูกต้มจนเดือดแล้วหลุดออกนอกบรรยากาศของโลก ในระหว่างนั้นดวงอาทิตย์จะสูญเสียแรงโน้มถ่วงเพราะมวลน้อยลงจึงจะเหวี่ยงให้ดาวเคราะห์ชนกัน เศษซากที่เหลือจากการพุ่งชนกันก็จะรวมตัวกันใหม่ นักวิทยาศาสตร์เชื่อว่าสิ่งมีชีวิตอาจจะอุบัติขึ้นมาบนดาวเคราะห์ที่กำเนิดใหม่นี้ ซึ่งจะเป็นไปตามปรากฏการณ์เช่นเดียวกันกับดาวแดงยักษ์ที่กล่าวข้างต้นนั้น เพราะในขณะที่ดวงอาทิตย์กำลังขยายตัวอยู่นั้น สภาวะของน้ำจะแยกตัวขยายออกห่างจากดวงอาทิตย์ จึงทำให้ดาวเคราะห์และดวงจันทร์ในระบบสุริยะของเราที่มีอุณหภูมิเย็นมากๆ กลับมาอบอุ่นขึ้นเอื้อต่อสิ่งมีชีวิต เชื่อว่าดวงจันทร์ยุโรป (Europa)^{๓๔} ของดาวพฤหัสบดีซึ่งตอนนี้ปกคลุมไปด้วยน้ำแข็งและของเหลวหนาถึง ๑๐ กิโลเมตรนั้น จะกลับอบอุ่นขึ้น ต่อมาอีกประมาณ ๑,๐๐๐ ล้านปี อาจจะเป็นแหล่งกำเนิดสิ่งมีชีวิตขนาดเล็กหรือต้นไม้ในรูปแบบที่ซับซ้อนขึ้น

ผังเวลาชะตากรรมของดวงอาทิตย์และโลก (Credit.space.com)

^{๓๓} ระบบสุริยะแบ่งดาวเคราะห์ตามลักษณะทางกายภาพ เป็น ๒ ลักษณะ ๑). ดาวเคราะห์ชั้นใน (Inner or Terrestrial Planets): จะเป็นกลุ่มดาวเคราะห์ ที่อยู่ใกล้ดวงอาทิตย์มีผิววนอกเป็นของแข็ง เหมือนผิวโลกของเรา ได้แก่ ดาวพุธ (Mercury), ดาวศุกร์ (Venus), โลก (Earth) และดาวอังคาร (Mars) ซึ่งจะใช้แถบของดาวเคราะห์น้อย (Asteroid Belt) เป็นแนวแบ่ง ๒). ดาวเคราะห์ชั้นนอก (Outer or Jovian Planets): จะเป็นกลุ่มดาวเคราะห์ ที่อยู่ไกลดวงอาทิตย์มากกว่า ทำให้มีผิววนอก ปกคลุมด้วยก๊าซ เป็นส่วนใหญ่ เหมือนพื้นผิวของดาวพฤหัสบดี ได้แก่ ดาวพฤหัสบดี (Jupiter), ดาวเสาร์ (Saturn), ดาวยูเรนัส (Uranus), ดาวเนปจูน (Neptune) และดาวพลูโต (Pluto) ; จาก <http://www.astroschool.in.th/public...> Feb.27,2009.

^{๓๔} ดวงจันทร์ของดาวพฤหัสบดีมีทั้งหมด ๖๑ ดวง.

ในตอนแรกนักวิทยาศาสตร์คำนวณว่าโลกเราจะโดนดวงอาทิตย์ดูดกลืน แต่มีผลวิจัยครั้งหลังดูเหมือนว่าดาวเคราะห์น้อยที่มีอยู่เป็นจำนวนมากซึ่งแบ่งเขตแดนระหว่างดาวเคราะห์ชั้นในและชั้นนอกจะช่วยดึงดูดโลกไว้ไม่ให้โดนดวงอาทิตย์ที่ขยายตัวกลืนเข้าไป^{๙๔}

ดวงอาทิตย์เมื่อขยายตัวเป็นดาวแคระแดงอุณหภูมิที่ผิวสูงเป็น ๑๐๐ เท่า ถ้าดาวเคราะห์อย่างดาวพุธ จากเดิมมีอุณหภูมิที่ ๒๔๕ องศาเซลเซียสสูงขึ้นมาเป็น ๒๔,๕๐๐ องศาเซลเซียส และดาวศุกร์จากเดิมมีอุณหภูมิที่ ๔๘๐ องศาเซลเซียสมาเป็น ๔๘,๐๐๐ องศาเซลเซียส ซึ่งเป็นการเทียบเคียงอย่างง่าย ๆ วิเคราะห์ว่า ในอุณหภูมิขนาดนี้ดวงดาวทั้งดวงย่อมต้องถูกหลอมละลายเหมือนกับถ่านแดงที่กำลังเผาไหม้ลอยอยู่ในอวกาศ

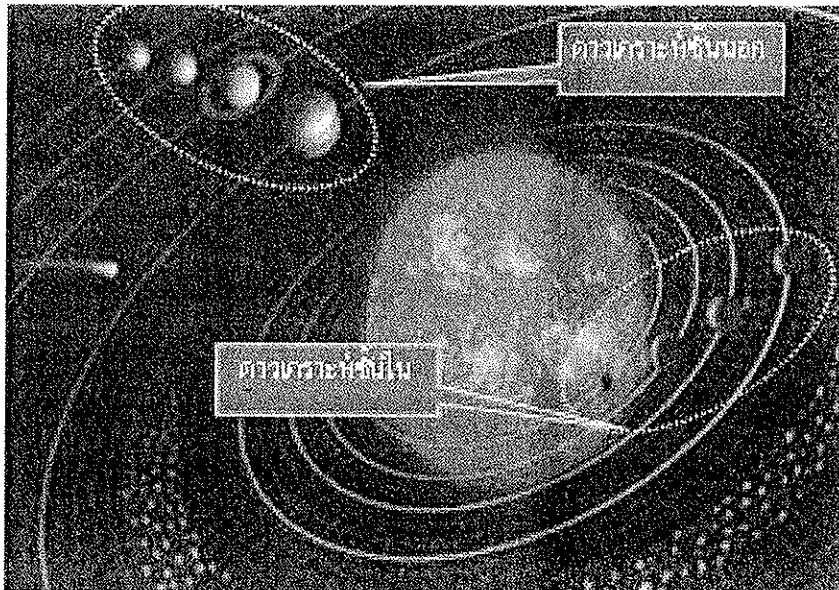
ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงการดับของโลก พระไตรปิฎกในสังตสุตตปิฎก^{๙๕} กล่าวว่า โลกจะดับก็ต่อเมื่อมีดวงอาทิตย์ขึ้นถึง ๗ ดวง มีชั้นมีตอนการเกิดขึ้นในแต่ละดวงให้ผลต่อโลกอย่างไร อธิบายไว้อย่างละเอียด

ในทัศนะของผู้เขียนมีความเห็นในมุมมองนี้ว่า : ถ้ามาพิจารณาช่วงที่ดวงอาทิตย์ขยายตัวและมีความร้อนมากเป็น ๑๐๐ เท่า ดาวเคราะห์ชั้นในจะถูกหลอมละลายเป็นลำดับๆ ไป ทำให้ดูเหมือนว่าเป็นก้อนถ่านแดงๆ ที่ลุกเป็นไฟไหม้อยู่บนท้องฟ้าได้ ดาวเคราะห์ชั้นในมีความสามารถที่จะลุกไหม้ได้เพราะมีพื้นแข็งเหมือนโลกเรา ส่วนดาวเคราะห์ชั้นนอกตั้งแต่ดาวพฤหัสบดีออกไปจะมีสถานะเป็นกลุ่มก๊าซมากกว่า จึงไม่สามารถที่จะถูกทำให้ไหม้แล้วหลอมละลายเห็นเป็นก้อนไฟแดงได้ ถ้าเอาดาวเคราะห์ชั้นในทั้งหมดมาจัดเรียงกัน จะเห็นว่ามีความเป็นไปได้ที่จะดูเหมือนว่ามีดวงอาทิตย์ขึ้น ๗ ดวงนั้น คือ :-

ดวงที่ ๑ คือ ดวงอาทิตย์, ดวงที่ ๒ คือ ดาวพุธ, ดวงที่ ๓ คือ ดาวศุกร์, ดวงที่ ๔ คือ ดวงจันทร์ของโลก, ดวงที่ ๕ คือ ดาวอังคาร, ดวงที่ ๖ คือ ดวงจันทร์ของดาวอังคารดวงที่ ๑ และดวงที่ ๗ คือ ดวงจันทร์ของดาวอังคารดวงที่ ๒

^{๙๔}โรเบิร์ต สมิทท์ (Robert Smith) จาก มหาวิทยาลัยซัสเซกซ์ (University of Sussex) สหราชอาณาจักร ผู้วิจัยร่วมกับเคล้าส์-ปีเตอร์ สโกเดออร์ (Klaus-Peter Schroeder) จากมหาวิทยาลัยกัวนาฮัวโต (Guanajuato) ประเทศเม็กซิโก.

^{๙๕}อง.สตตก.(ไทย) ๒๓/๖๖/๗๔.

ดาวเคราะห์ชั้นในและชั้นนอกในระบบสุริยะ

ดาวอังคารห่างจากดวงอาทิตย์กว่าโลก ทำให้ไม่ถึงได้รับอิทธิพลของดวงอาทิตย์ก่อนโลก ผู้เขียนมีความเห็นว่า โลกเรามีชั้นบรรยากาศห่อหุ้มที่หนาแน่นและมีน้ำบนผิวโลกถึง ๗๐ เปอร์เซ็นต์ และมีบรรยากาศปกคลุมที่หนาแน่นกว่าดาวอังคาร ทำให้มีภูมิต้านทานความร้อนได้ดีกว่า และโดยปกติดาวอังคารมีผิวสีแดงอยู่แล้ว ที่เราเรียกว่า “ดาวสีแดงเลือด” เมื่อดวงอาทิตย์มีมวลน้อยลง ทำให้แรงโน้มถ่วงที่มีต่อดาวบริวารน้อยลงไปด้วย โลกจะเคลื่อนที่เข้าใกล้ดาวอังคารมากขึ้น ทำให้มองเห็นว่าดาวอังคารชัดขึ้น ซึ่งปกติมีสีแดงอยู่แล้ว จึงดูเหมือนดวงอาทิตย์เกิดขึ้นอีกดวงหนึ่ง คัมภีร์กล่าวไว้ว่า โลกจะเริ่มได้รับผลจากดวงอาทิตย์ เมื่อดวงอาทิตย์ดวงที่ ๓ เกิดขึ้น คือ ช่วงที่ดาวพุธ ดาวศุกร์ เริ่มร้อนหลอมละลาย น้ำในแม่น้ำเริ่มเหือดหายไปแล้ว จากนั้นก็ค่อยๆ ลามไปจนถึง มหาสมุทร สุดท้ายโลกจะดับเมื่อดาวอังคารร้อนแดงเป็นดวงสุดท้ายที่ ๗ ดังนั้นผู้เขียนจึงมีความเห็นว่าเมื่อดวงอาทิตย์ขึ้นครบ ๗ ดวงโลกถึงดับตรงตามคัมภีร์ได้กล่าวไว้

ในท้ายที่สุดจักรวาลจะพินาศด้วยลม ผู้เขียนเห็นว่า แรงโน้มถ่วงน่าจะหมายถึงลมด้วย เพราะมีอาการดึงดูดและหมุนวนเป็นเหมือนลักษณะของลม ด้วยแรงโน้มถ่วงทำให้เกิดหลุมดำที่ดูดกลืนสรรพสิ่งในจักรวาล จึงเป็นไปได้มากที่ลมในความหมายของแรงโน้มถ่วง มีส่วนทำให้จักรวาลดับได้ตามที่กล่าวมาแล้วในเงื่อนไขของ ทุกขตา

๓.๔.๕. มุมมองในด้านหลุมดำในทางพระพุทธศาสนา

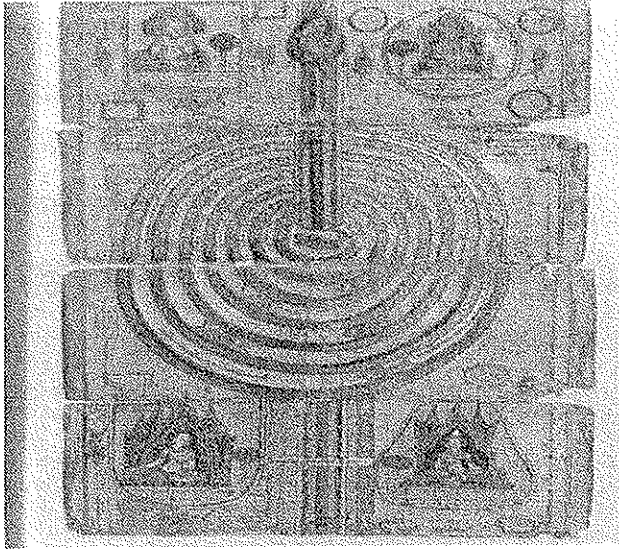
หลุมดำ เป็นปรากฏการณ์ที่ดาวฤกษ์ขนาดใหญ่หมดพลังงานแล้ว แรงโน้มถ่วงได้บีบอัดให้ หมุนวนดึงดูดสรรพสิ่งต่างที่อยู่ในรัศมีให้เข้าไปอยู่ในนั้น แม้แต่แสงที่มีความเร็วสูงสุดยังไม่สามารถที่

จะออกมาได้ จึงเรียกว่าหลุมดำเพราะแสงไม่เล็ดรอดออกมาเข้าตาเรา เป็นการกวาดต้อนดวงดาว และสรรพสิ่งในจักรวาลให้ไปสู่สภาวะเดิมของมันกลับเป็น อนุภาคเดี่ยว (ซิงกูลาริตี้ -Singularity) พร้อมกับสร้างจักรวาลใหม่ เป็นการจัดระเบียบจักรวาลตามกลไกของธรรมชาติ มีคัมภีร์ได้ถึงมีมหาสมุทรฯ หนึ่งในที่มีพฤติกรรมแปลกๆ เรียก “สีทสมุทร” เป็นมหาสมุทรหนึ่งในสองมหาสมุทรในจักรวาล^{๑๓} ที่ดูตลกสิ้นเอาทุกสรรพสิ่งลง ในคัมภีร์จักรวาลทีปนี กล่าวไว้ว่า “สมุทรในระหว่างภูเขาทั้งหลายมีภูเขาคุณธ...ชื่อสีทันดรสมุทร. ได้ยินว่าในสีทันดรสมุทรมันนั้น ลมไม่พัด ของที่ตกลงไปในสีทันดรนั้นนั้น ไม่ว่าสิ่งใดย่อมจมลงได้ทั้งนั้น เพราะฉะนั้นภูเขาทั้งหลายมีภูเขาคุณธเป็นต้นที่ตั้งล้อมสีทันดรสมุทรมันได้ชื่อว่าสีทันดรบรรพต”^{๑๔}

ในทัศนะของผู้เขียนมีความเห็นว่า : สีทสมุทร เป็นมหาสมุทรมีคุณสมบัติที่คนทั่วไปเมื่อได้ฟังอาจคิดว่าเป็นไปไม่ได้ ไม่น่าจะมีมหาสมุทรเช่นนี้อยู่ในโลกเรา บางท่านอาจถือว่าเป็นเรื่องที่กำลังเกินจริง เพราะคนทั่วไปเอาความรู้สึกคุ้นเคยกับมหาสมุทรจริงๆ ที่จับต้องได้ไปเปรียบเทียบกับจินตนาการไปในคัมภีร์ได้กล่าวถึงเรื่องของจักรวาลเป็นมิติที่ใหญ่กว่าโลกมาก ไม่ใช่กล่าวเรื่องบนโลกจึงต้องคิดด้วยว่ามหาสมุทรในจักรวาลและอวกาศ ตามปกติการดูดเอาสิ่งต่างๆ ลงไปนั้นต้องมีแรงมากกระทำต่อสิ่งนั้นโดยเฉพาะแรงโน้ม พลังงานของมหาสมุทรเช่นนี้เปรียบเหมือนได้กับ “หลุมดำ” ในใจกลางของกาแล็กซีส่วนมากมักจะมีหลุมดำ (Black Hole) เปรียบเหมือน “สีทสมุทร” ที่ดูดสรรพสิ่งทั้งหมดเข้าหาศูนย์กลาง

^{๑๓} อสีทสมุทร เป็นอีกหนึ่งมหาสมุทรที่เรา รู้ คือ รูปธรรมและนามธรรม แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ๑) มหาสมุทรภายใน หมายถึง มหาสมุทรแห่งการเวียนว่ายตายเกิด ของสรรพสัตว์หาที่สุดมิได้หรือเป็นมหาสมุทรแห่งวิกฎสงสาร ๒) มหาสมุทรภายนอก หมายถึง มหาสมุทรที่เป็นรูปธรรมจับต้องได้ เป็นมหาสมุทรที่มีน้ำเค็มและตลอดจนแม่น้ำทั้งหลาย อสีทสมุทรมันเปรียบเหมือนมหาสมุทรแห่งรูปและนาม มหาสมุทรภายใน คือจิตที่ต้องว่ายฝ่าห้วงน้ำแห่งกิเลส อันหาที่สุดมิได้ หลายภพหลายชาติ การข้ามฝั่งของมหาสมุทรนี้ได้คือฝั่งนิพพาน ส่วนมหาสมุทรภายนอกเปรียบเหมือนรูปธรรม

^{๑๔} “ยุคนธรูปพพาทีนั อนุตเร สมุทุโท สีทันดรสมุทุโท สีทันดรสมุทุโท นาม. ตตถ กิร วาโต น วายติ ตติถ ยั กิถจปี สีทันดรนทียั ปติตัง สีทเตว ตสฺมา ตัง ปริวารेतตวา จิตา ยุคนธราทโย สีทพพาตา นาม. ตัง สนุธาย วุตตัง ‘สีทันดรเร สนุณิสนุนัน มหาสมุทฺหนั วिया” จาก พระสิริมังคลาจารย์, **จกฺวาททีปนี**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๔๘), หน้า ๓๖ (บาลี), หน้า ๒๗๔ (ไทย).

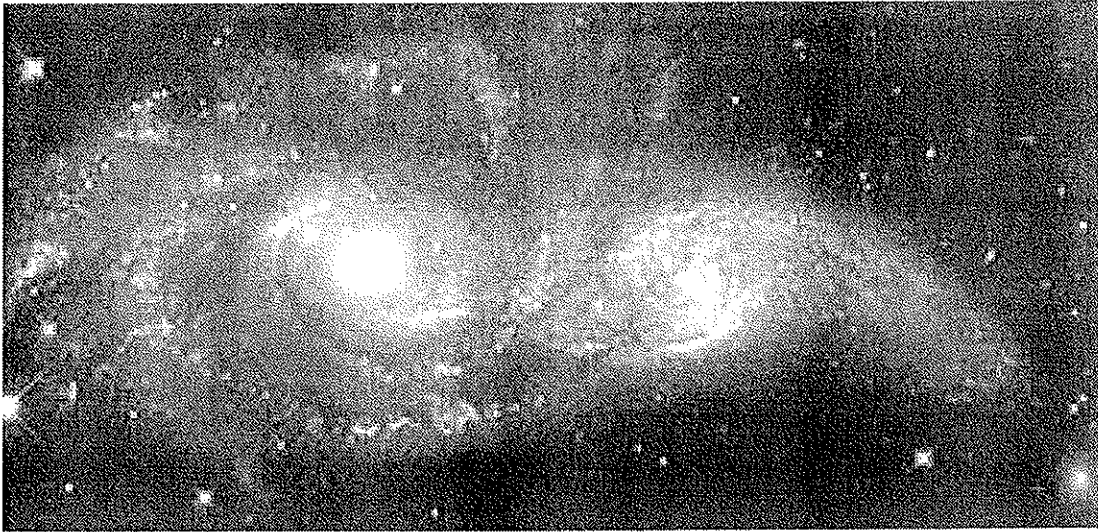
ภาพจักรวาลในจักรวาลที่ป็นักกับภาพหลุมดำใจกลางทางช้างเผือก^{๑๔}

เป็นภาพวาด ทางซ้ายเป็นภาพวาดจักรวาลในสมัยโบราณคัดจากคัมภีร์โบราณมีความหมายดีมาก ดูเหมือนกับก้นหอยที่มีเส้นอะไรสักเส้นหนึ่งพุ่งทะลุตรงกลาง ส่วนภาพทางขวามือเป็นภาพถ่ายของกาแล็กซี่ทางช้างเผือกที่ถ่ายได้จากกล้อง จะสังเกตที่จุดศูนย์กลางของทั้งสองภาพจะเห็นว่ามีเส้นๆ หนึ่งมีทิศทางที่พุ่งออกไปเหมือนกันทั้งสองภาพ ในคัมภีร์จักรวาลที่ป็นักกล่าวไว้ว่า ที่ตรงนั้นเป็นยอดของเขาสีเนรุที่มีส่วนที่พุ่งขึ้นไปในท้องฟ้า ในภาพถ่ายส่วนที่พุ่งออกไปเป็นรังสีแกมมา ที่เกิดจากการระเบิดของสสารที่ถูกหลุมดำดูดลงไปแล้วคายออกมาเป็นรูปของรังสี เมื่อพิจารณาภาพถ่ายด้านข้างจะเห็นว่าตรงกลางกาแล็กซี่มีลักษณะนูนขึ้นกว่าวงแหวนขอบนอกจึงดูเหมือนว่ามีภูเขาอยู่ตรงกลาง และมีรังสีพุ่งออกมาในภาพถ่ายจะเหมือนกับภาพวาดเขาสีเนรุ ทำให้ทั้ง ๒ ภาพมีลักษณะที่คล้ายกัน

๓.๕.๖. มุมมองในด้านการชนกันของดวงดาวและกาแล็กซี่ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

กล้องฮับเบิลอวกาศได้ค้นพบกาแล็กซี่ที่อยู่ในจักรวาลซึ่งมีการเคลื่อนที่เข้าหากัน แล้วชนกันเกิดเป็นกาแล็กซี่ ดาวฤกษ์ และดวงดาวใหม่ๆ ตัวอย่างภาพที่นักวิทยาศาสตร์บันทึกได้ที่กาแล็กซี่ชนกันแล้วจะเปลี่ยนรูปร่างไป

^{๑๔} <http://images.google.co.th/imgres?imgurl=http://spaceflightnow.com/news/n..., 19/2/2009>

การชนกันของกาแลกซี

ในภาพเป็นภาพการชนกันของ hb Spiral Galaxies NGC ๒๒๐๗ and IC ๒๑๖๓ ซึ่งอยู่ห่างออกไป ๑๑๔ ล้านกิโลเมตร ในเขตกลุ่มดาวสุนัขใหญ่ นักวิทยาศาสตร์เชื่อว่าในอีก ๓,๐๐๐ ล้านปี กาแลกซีทางช้างเผือกของเรา จะชนเข้ากับกาแลกซี แอนโดรเมดา (M ๓๑) ซึ่งเคลื่อนที่ด้วยความเร็ว ๕๐๐,๐๐๐ กิโลเมตรต่อชั่วโมง และหลังจากการชนอีกประมาณ ๑,๓๐๐ ล้านปี จะเกิดเป็นกาแลกซีใหม่ขึ้นมา ดวงอาทิตย์เราอาจจะเปลี่ยนไปอยู่ส่วนใดส่วนหนึ่งของดาราจักรใหม่ที่จากการชนกัน^{๔๐}

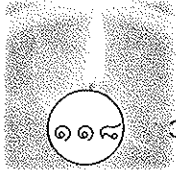
จากคัมภีร์สารัตถทีปนี กล่าวว่า “ . . . เขาสิเนรุแต่ละสิเนรุจะชนกัน จักรวาลกับจักรวาลจะชนกัน ต่างมาเจอกันและกันที่ลมนั้นแหลกละเอียดฉิบหายหมด ลมจับแผ่นดินถึงชั้นตติยฌานภูมิ ทำลายทั้งโลกทั้ง ๔ ชั้น ให้พินาศแล้วตั้งอยู่จุดชั้นเวฬุภพณะ ทำลายสิ่งที่เป็นสังขารทั้งหมด พร้อมทั้งน้ำรองแผ่นดิน และลมรองน้ำรองแผ่นดินนั้นให้พินาศไปแล้วจึงพินาศ . . . ”^{๔๑}

ในทัศนะของผู้เขียนมีความเห็นว่า: เรื่องที่กล่าวจักรวาลที่ชนกันนั้น ความจริงน่าจะเป็นกาแลกซีที่ชนกันมากกว่า แล้วเกิดกาแลกซีใหม่ ส่วนเขาสิเนรุชนกัน มีความหมายใน ๒ ลักษณะ

ลักษณะที่ ๑ หมายถึง เขาสิเนรุชนกับเขาสิเนรุ คือ กาแลกซีชนกับอีกกาแลกซีหนึ่ง ดังที่กล่าวมาแล้วว่ากาแลกซีส่วนมากตรงกลางจะหมุนสูงกว่าขอบจึงดูเหมือนภูเขา

^{๔๐} Kaku, Michio, *Hyperspace: a scientific odyssey through parallel universes, time warp, and the tenth dimension*, (United States America: Oxford University Press), p. 299

^{๔๑} พระคัมภีร์สารัตถทีปนี ภาค ๑, หน้า ๔๒๓.

ลักษณะที่ ๒ หมายถึงการชนกันเองภายในกาแลกซี เป็นกลุ่มดวงดาวที่อยู่ในกาแลกซีนั้น เมื่อทุกกลุ่มต่างถูกหลุมดำที่อยู่ใจกลางดึงดูดเข้ามา แล้วชนกันเองภายใน นั่นคือ เขาสิเนรุชนที่อยู่ตรงกลางชนกันเองกับเขาบุคคลและเขาอื่นที่รายล้อมรอบเขาสิเนรุ เมื่ออธิบายภูเขาในจักรวาลวิทยาแบบพุทธ

สรุปและวิจารณ์

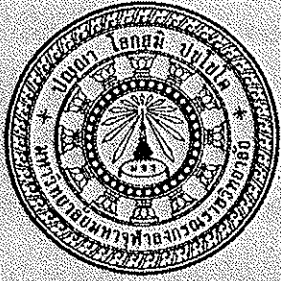
ปรากฏการณ์บิกแบงเป็นปรากฏการณ์ที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขของกฎไตรลักษณ์ คือ ไม่เที่ยง (อนิจจัง) อยู่ในสภาวะแห่งการบีบคั้น (ทุกข์) และไม่มีตัวตนที่เป็นแก่นแกนแท้จริง (อนัตตา) โดยมีหลักธรรมความเป็นเหตุและผลกำกับอยู่ (อิทัปปัจจายยตาธรรม) เพราะการเปลี่ยนแปลงใดๆ นั้นย่อมอ้างอิงจากเหตุปัจจัยทั้งสิ้นตั้งแต่สิ่งที่เล็กที่สุดจนถึงสิ่งที่ใหญ่ที่สุด

จากการศึกษาเรื่องจักรวาลทำให้รู้ว่า การค้นหาความจริงมีวิธีการในสองทิศทาง คือ ทางวิทยาศาสตร์ค้นหาความจริงจากอดีต คือเห็นสรรพสิ่งว่ามีอยู่จริง ค้นจนกระทั่งเจอความไม่มีตัวตน ไร้แก่นไร้แกน เป็นสภาวะที่พระพุทธศาสนาเรียกสภาวะนั้นว่าเป็น “อนัตตา” นักวิทยาศาสตร์ยังได้ค้นพบว่า สรรพสิ่งมีการเปลี่ยนแปลงโดยตลอดเวลาไม่นิ่ง เพราะดูได้จากอิเล็กทรอนิกส์ที่สั่นไหวจนทุกวันนี้ นักวิทยาศาสตร์ยังหาตำแหน่งที่แน่นอนไม่ได้ พร้อมกันนั้นนักวิทยาศาสตร์ทราบว่สรรพสิ่งในจักรวาลได้รับอิทธิพลจากแรงโน้มถ่วง จักรวาลเปรียบเสมือนกับผลกรรมของอวกาศที่มีความทุกข์เกิดจากการบีบคั้นของแรงโน้มถ่วงและแรงบีบนี้ทำให้เกิดปรากฏการณ์ใหม่ๆ ส่วนทางพระพุทธศาสนาเป็นการหาความจริงจากการรู้ที่ตัวตนเองก่อนว่าเป็น “อนัตตา” ไร้แก่นแกนเช่นเดียวกันแล้วจึงสืบย้อนไปสู่สิ่งที่ใหญ่กว่าคือจักรวาล เพราะเราเองก็เป็นผลพลอยได้ของจักรวาลที่เกิดจากเหตุปัจจัยปรุงแต่งที่สมบูรณ์ที่สุด

ความรู้ที่เกิดจากการหยั่งรู้ (Super Knowledge) เป็นการศึกษาความจริงที่เกิดจากการรู้ถึงจริงในธรรมชาตินั้นๆ อย่างแท้จริง เหมือนกับการดูหรือเชื่อมต่อเซิร์ฟเวอร์ของคอมพิวเตอร์หลัก แต่เนื่องจากเรายังขาดทฤษฎีที่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ของการหยั่งรู้นี้ได้ จึงได้จัดว่าเป็นอจินไตย เพราะไม่สามารถที่อธิบายด้วยวิธีการธรรมดาได้ จนทำให้ในบางครั้งอาจจะทำให้ลดความน่าเชื่อถือลงไป ถ้าใช้การวัดผลในแง่ของการพิสูจน์ด้วยสัมผัสทั้ง ๕ มาพิสูจน์ความเป็นจริง ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในคัมภีร์ย่อมชี้ให้เห็นว่ามีความรู้ที่เกิดจากการรู้จริง เพราะสามารถพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์ได้ว่า มีแนวโน้มที่อาจจะเกิดปรากฏการณ์เช่นนั้นได้ อย่างเช่นพระพุทธองค์ทรงกล่าวว่โลกนั้นกลมเหมือนมะขามป้อมซึ่งขัดแย้งกับความเชื่อของคนในสมัยนั้นที่ยังเชื่อว่าโลกแบนอยู่ และเพิ่งจะค้นพบความจริงเมื่อไม่กี่ร้อยปีมานี้เอง

ปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในจักรวาลตรงตามแก่นของพระพุทธศาสนาที่เชื่อว่าสรรพสิ่งเกิดมาจากเหตุปัจจัย ไม่มีใครสร้าง ดังนั้นการที่เราจะเชื่อเรื่องอะไรสักเรื่องต้องใช้หลักการนี้ไปพิสูจน์หาสาเหตุของสิ่งที่เป็นปรากฏที่เกิดขึ้นต่อเรา เป็นวิธีคิดเพื่อหนีความเชื่อแบบมงาย ซึ่งสมัยนี้คนเรามักจะเป็นคนที่ตื่นข่าวง่ายเพราะขาดหลักการวิเคราะห์ตามเหตุและผล ในทางกลับกันเราต้องหันมาสำรวจตนเองว่า เราเป็นชาวพุทธโดยแท้จริงหรือไม่ เรารู้หลักการและสามารถนำวิธีคิดแบบพุทธมาใช้กับชีวิตประจำวันได้หรือไม่

〇〇〇

วารสาร

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์

ISSN 1905-1603 ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑ มกราคม-มีนาคม ๒๕๕๓

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อส่งเสริมการผลิตผลงานทางวิชาการและงานวิจัยด้านพระพุทธศาสนาและปรัชญา
๒. เพื่อให้บริการทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนาและปรัชญาแก่สังคม
๓. เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนแนวคิดทางพระพุทธศาสนาและปรัชญา
๔. เพื่อประชาสัมพันธ์กิจกรรมของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรรมการปรึกษา

๑. พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ศ.ดร.
๒. พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตฺตโสภโณ), รศ.ดร.
๓. พระวิสุทธินันทโรภาดา (ประสิทธิ์ พรหมรังสี), ดร.
๔. พระศรีสิทธิมนี (พล อากาศโร) ดร.
๕. พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ สมมาปญฺโญ) รศ.ดร.
๖. พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ สิริธนาโณ)
๗. พระครูปลัดสุวัฒนวิริคุณ (ไสว โชติโก)
๘. พระครูปลัดสุวัฒนจรรย์คุณ (ประสาร จนฺทสาโร)
๙. ศาสตราจารย์พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ
๑๐. ศาสตราจารย์พิเศษ อติศักดิ์ ทองบุญ
๑๑. ผศ.ดร.สุรพล สุขะพรหม
๑๒. นายสนิท ไชยวงศ์คต
๑๓. ดร.ทรงวิทย์ แก้วศรี
๑๔. Mr.Kevin O'Sheehan
๑๕. Dr.John Giordano
๑๖. Mr.Savior Boluda

คณะบรรณาธิการฝ่ายวิชาการ

บรรณาธิการ

- ดร.ประพันธ์ ศุภษร

กองบรรณาธิการ

๑. พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส ผศ.ดร.
๒. พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร ดร.
๓. ศ.ดร.สมภาร พรหมทา
๔. ศ.ดร.จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์
๕. รศ.ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ
๖. รศ.ดร.สำเนียง เลื่อมใส
๗. ผศ.ดร.ชาญณรงค์ บุญหนุน
๘. ผศ.ดร.มนตรี สืบด้วง
๙. ดร.วีรชาติ นิ่มอนงค์
๑๐. ผศ.ดร.ปรุทม์ บุญศรีตัน
๑๑. ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน

คณะบรรณาธิการฝ่ายบริหาร

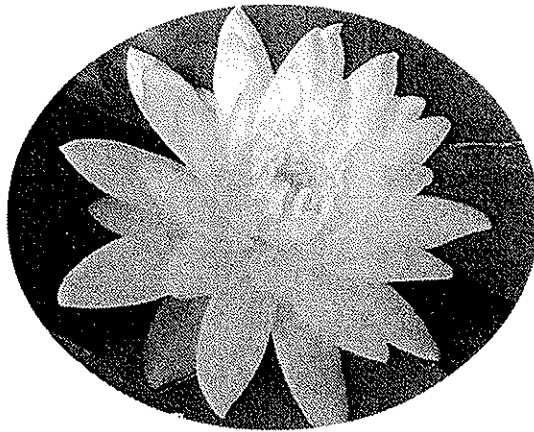
บรรณาธิการบริหาร

- นายรังษี สุทนต์

ผู้ช่วยบรรณาธิการฝ่ายบริหาร

๑. พระมหาทวี มหาปัญญา ผศ.ดร.
๒. พระมหากฤษณะ ตรูโณ ผศ.ดร.
๓. พระมหาบุญเลิศ ธรรมทสสี
๔. พระครูใบฎีกาสันน ทयरุกโข
๕. พระมหาสันติ อธิภทโท
๖. พระมหาประยูร ไชติวโร
๗. พระมหาจันทร์ โกวิท
๘. ดร.แมชีกฤษณา รักษาโฉม

๙. ดร.ศศิวรรณ กำลั้งสินเสริม
๑๐. นายสังวร อ่อนสนิท
๑๑. นายอุดม จันทิมา
๑๒. นายไพศาล เทพธานี

เจ้าของ

- บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วัดมหาธาตุฯ ท่าพระจันทร์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐
โทร. ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐, โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐
[http //gds.mcu.ac.th](http://gds.mcu.ac.th), e-mail: grads@mcu.ac.th

พิมพ์ที่

- โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วัดมหาธาตุฯ ท่าพระจันทร์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐
โทร. ๐-๒๒๒๑-๘๘๙๒, ๐-๒๖๒๓-๕๖๒๓
โทรสาร ๐-๒๖๒๓-๕๖๒๓